Albert Camus

Jurnale de călătorie

Albert Camus

Jurnale de călătorie

Ediţie îngrijită şi traducere din limba franceză
De Marina Vazaca
Introducere de Roger Quilliot
Editura Polirom
2022

Albert Camus

Journaux de voyage

Copyright © Éditions Gallimard, Paris, 1978

All rights reserved

© 2022 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700505
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-9552-2
ISBN PDF: 978-973-46-9553-9
ISBN print: 978-973-46-9100-5

Coperta: Radu Răileanu
Foto copertă: © Bettmann / Getty Images

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului

reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

ALBERT CAMUS (1913-1960), romancier, dramaturg şi filosof francez, a fost una dintre figurile marcante ale peisajului cultural al secolului XX. Născut în Algeria, a absolvit Universitatea din Alger şi a fost câţiva ani jurnalist la *Alger républicain*. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial a fost membru al Rezistenţei Franceze şi editor al publicaţiei clandestine *Combat*. După război a colaborat la publicaţii prestigioase din Franţa, fiind una

dintre vocile influente ale stângii democrate. Tot în această perioadă a publicat o serie de romane şi eseuri filosofice care au încă un mare impact, printre care *Străinul* (1942), *Mitul lui Sisif* (1942), *Ciuma* (1947), *Căderea* (1956), *Exilul şi împărăţia* (1957). Ca o recunoaştere a valorii şi a viziunii sale inovatoare, Camus a primit în 1957, la doar 44 de ani, Premiul Nobel pentru Literatură.

Notă asupra ediţiei

În 1946, Albert Camus a întreprins o călătorie de trei luni în Statele Unite ale Americii (New York, Philadelphia,Washington) şi Canada (Québec), iar în 1949 a petrecut alte trei luni în America de Sud (Brazilia, Argentina, Uruguay, Chile). Au fost două turnee de conferinţe foarte obositoare, cu deosebirea că în cea de-a doua călătorie, fiind deja un scriitor de certă notorietate (*Ciuma* apăruse în 1947), Camus a fost solicitat suplimentar, iar starea proastă de sănătate l-a făcut să resimtă mai acut oboseala şi să suporte mai greu tracasarea fizică şi psihică. Notaţiile cu caracter foarte personal trădează această stare şi dezvăluie un om vulnerabil, dar animat de curiozitate şi o mare dragoste de viaţă. Problemele care îl preocupau intens

se regăsesc însă în textele celor două conferinţe – „Criza Omului”, susţinută la New York şi Philadelphia, şi „Vremea ucigaşilor”, susţinută în America de Sud, ambele emblematice pentru temele de reflecţie camusiene.[1]

Aceste jurnale de călătorie apar acum pentru prima dată în limba română, traducerea urmând ediţia franceză publicată iniţial în 1978 la editura Gallimard sub îngrijirea lui Roger Quilliot, care semnează şi o introducere lămuritoare în privinţa opţiunilor şi a deciziilor sale editoriale. Aşa cum am procedat şi în cazul *Actualelor* şi al *Omului revoltat*, am folosit pentru confruntare cea mai recentă ediţie critică a operei lui Albert Camus, apărută în colecţia Bibliothèque de la Pléiade în 2006-2008: jurnalul de călătorie în SUA este inclus în seria *Carnete 1935-1948*, iar jurnalul de călătorie în America de Sud face parte din seria *Carnete 1949-1959*. Ambele serii sunt îngrijite de Raymond Gay-Crosier. Din aceste ediţii am preluat unele explicaţii din notele de subsol, precizând de fiecare dată „n.ed.fr”. În cazul călătoriei în America de Sud, editorii francezi nu au reuşit să identifice unele persoane la care face referire autorul – scriitori, jurnalişti, oameni politici –,

[1] Textele acestor conferinţe vor apărea în volumul Albert Camus, *Conferinţe şi discursuri*, în seria de autor a Editurii Polirom.

poate şi pentru că le ortografiază greşit numele uneori, aşa cum se întâmplă, de pildă, şi în cazul toponimelor sau al altor realităţi, braziliene în mare parte, unora atribuindu-le chiar forma din limba spaniolă, mai familiară, după cum spune însuşi autorul. Lămuririle necesare, şi foarte utile pentru cercetarea operei lui Camus, se găsesc în ediţia braziliană a jurnalului de călătorie în America de Sud, din care ni s-a părut binevenit să le preluăm pentru această ediţie în limba română. Completările aduse notelor ediţiei franceze, cuprinse între paranteze drepte, şi toate celelalte note care conţin informaţii necesare cititorului român şi trimiteri la seria de autor „Albert Camus” publicată de Editura Polirom aparţin traducătorului şi redactorului.

Pe lângă interesul lor biografic şi literar, aceste două jurnale sunt foarte elocvente din perspectiva procesului de creaţie. Ele i-au servit autorului pentru elaborarea poemului în proză „Marea cât mai aproape” din ciclul *Vara* (1954) şi a povestirii „Piatra care creşte”, inclusă în ciclul *Exilul şi împărăţia* (1957). Urmând ediţiile franceze, am făcut trimiterile necesare la locul potrivit, indicând traducerile în limba română din seria de autor de la Polirom. Primul text inspirat însă de călătoria în Statele Unite, şi foarte strâns legat de jurnalul de călătorie în SUA, este „Ploi la New York” – de fapt, o

prelucrare în registru poetic şi reflexiv a amintirilor new yorkeze din care a rezultat un alt poem în proză, netradus până acum în română. Textul a apărut în revista *Formes et couleurs*, nr. 6, 1947, fiind inclus de Roger Quilliot în prima ediţie de opere complete din Bibliothèque de la Pléiade (1965), apoi în actuala ediţie de referinţă (vol. II, pp. 690-693). Acordul deţinătorilor drepturilor de autor faţă de propunerea noastră ca „Ploi la New York” să apară în ediţia românească în continuarea jurnalului oferă posibilitatea unei lecturi în succesiune imediată, care deschide practic o uşă spre laboratorul de creaţie al lui Albert Camus şi oferă un eşantion al modului său de lucru.

Se mai impune o precizare: când a fost editat jurnalul de călătorie în America de Sud, nu era cunoscută corespondenţa lui Albert Camus cu Maria Casarès, care acoperă perioada 1944-1959. Această corespondenţă a fost publicată sub îngrijirea fiicei lui Albert Camus, doamna Catherine Camus, în 2017, la editura Gallimard, fiind în curs de apariţie şi în traducere românească în cadrul seriei de autor „Albert Camus” de la Polirom. Pentru lunile iunie-august 1949, schimbul epistolar intens dintre Maria Casarès şi Albert Camus oferă o completare preţioasă a jurnalului, în special pentru explicarea stării de agasare şi de pesimism a

scriitorului, după cum şi jurnalul este o completare necesară a scrisorilor pe care i le adresează Mariei Casarès în aceste luni în care despărţirea de ea este resimţită ca o adevărată sfâşiere interioară.

Marina Vazaca

Introducere

În 1964, când am publicat cel de-al doilea volum din *Carnetele* lui Albert Camus, ne-am confruntat cu două probleme, una de principiu, cealaltă tehnică.

Caietul consacrat Americii de Sud nu era arhivat împreună cu celelalte; manuscrisul era, de asemenea, diferit[2]. Avea titlul *Călătorie în America de Sud*. Era limpede că autorul reflectase asupra destinaţiei lui. De altfel, în 1954, când mi-a transmis varianta dactilografiată a tuturor *Carnetelor*, această călătorie în America de Sud figura într-un dosar separat.

În fond, un studiu sumar o dovedeşte: este vorba despre relatarea unei călătorii care exclude orice altă reflecţie fără legătură cu ea. Să fi intenţionat oare Camus să-i dea mai multă amploare, să extragă din ea o povestire de mai mare întindere? Nu avem nicio dovadă

[2] Manuscrisul caietului VI are indicaţia „A se vedea jurnalul Am. de Sud din iunie până în august 1949” (R.Q.).

în acest sens. Dar totul arată că această călătorie şi relatarea ei ocupau un loc aparte în mintea lui.

În aceste condiţii, sub ce formă am fi putut să o publicăm, caietul fiind prea subţire pentru a constitui un volum?

Logic, ne-am gândit să o alăturăm călătoriei în America de Nord, integrate în seria cronologică a caietelor.[3] Integrare pe deplin explicabilă dacă avem în vedere că, în afara câtorva notaţii turistice, privitoare la traversarea Atlanticului şi la descoperirea New Yorkului, Camus vorbeşte destul de puţin despre întâlnirile şi întâmplările care i-au marcat voiajul; puţine lucruri şi despre conferinţele pe care le-a ţinut la New York şi Harvard şi despre reacţiile pe care le-au stârnit ele. În schimb, preocupările dispersate în caietele din anii 1945 şi 1946 se regăsesc şi aici, în special cele legate de *Ciuma*.

În ciuda diferenţelor de textură, am hotărât aşadar să publicăm aceste două caiete împreună. Textul a fost stabilit de doamna Camus şi de mine însumi, în lectură

[3] Paginile acestea figurau în manuscrisul caietului V, un caiet de şcoală, ca şi precedentele, iar textul este o continuare a paginii începute înaintea plecării. În cele două variante dactilografiate, numerotarea paginilor nu înregistrează nicio discontinuitate. Însemnările au fost făcute spontan, fără discuţie, şi nu au fost retuşate (R.Q.).

comună, comparând variantele dactilografiate şi manuscrisele. Un caiet aparţine, asemenea tuturor caietelor integrate într-un singur ansamblu, doamnei Camus – caietul călătoriei în Statele Unite –, iar celălalt, doamnei Maria Casarès, care a avut amabilitatea să ni-l încredinţeze spre examinare.[4]

Pentru a evita orice presupunere inutilă, să precizăm încă o dată că aceste texte sunt publicate, ca şi precedentele, fără nici cea mai mică tăietură. Iniţialele, atunci când există, au fost alese de autor. O singură excepţie, totuşi: în două situaţii am înlocuit numele aceleiaşi persoane cu un X.

*

Cele două caiete prezintă un interes comun: ne arată cum trecea Camus de la notaţia brută la opera elaborată. Câteva pasaje din călătoria în Statele Unite se regăsesc în „Ploi la New York”; fragmente importante din călătoria în America de Sud au fost reluate fie în „Marea

[4] După cum reiese din scrisorile pe care Camus i le adresează Mariei Casarès, se înţelege că acest jurnal îi era dedicat ei în primul rând (vezi *infra*, *America de Sud*, nota 4, p. 73). Aşa se explică probabil şi faptul că nu era arhivat împreună cu restul caietelor, el având un caracter mai personal.

cât mai aproape”, fie, la scară şi mai extinsă, în „Piatra care creşte”: două scene de dans, văzute cu adevărat, sunt concentrate într-unul dintre rarele texte exotice pe care le-a scris Camus; călătoria la Iguape şi episodul cu piatra care creşte, înregistrate ca simplu folclor, capătă în povestire valoare de simbol. Indiferent de cum am aprecia povestirea, avem puţine exemple la fel de reprezentative pentru transformarea pe care o suferă faptul brut înainte de a deveni mit – şi un mit intenţionat optimist, extras dintr-o călătorie epuizantă şi deprimantă pentru autor.

Circumstanţele ambelor călătorii influenţează reacţiile lui Camus: călătoria în Statele Unite, începută în 10 martie 1946, este în egală măsură a unui ziarist de renume şi a unui autor care nu a ajuns încă la consacrarea deplină. De unde şi primirea suspicioasă a serviciilor de poliţie americane, care sunt cu ochii – deloc prietenoşi – pe liderul unui ziar ce arborează cu mândrie deviza „De la Rezistenţă la Revoluţie”[5]. Surprinzător, Camus nu ne spune nimic despre universităţile americane, care au de ce să-l uimească pe călătorul francez, nici despre cea mai prestigioasă, Harvard, care a consemnat totuşi vizita lui în buletinul său lunar. În cuprinsul celor câteva însemnări se ghiceşte un soi de

[5] Deviza ziarului *Combat* încă de la apariţie, în clandestinitate, în 1941.

uluire, când admirativă, când dezaprobatoare, în faţa acestei Lumi Noi nemăsurate atât prin zgârie-norii, cât şi prin întinderile sale, precum şi o nedesluşită îngrijorare în faţa expansionismului inconştient pe care-l presupune această putere colosală. Nu este departe momentul când Camus va refuza cu obstinaţie să aleagă între cele două blocuri ostile care se constituie la est şi la vest – Statele Unite fiind unul dintre piloni. Totuşi, ca reacţie imediată, i-a mărturisit fostului său învăţător, domnul Germain: „Din călătoria în America am învăţat multe lucruri, dar nu e loc aici pentru detalierea lor. Este o ţară mare, puternică şi disciplinată în libertate, dar care nu cunoaşte multe lucruri, şi în primul rând Europa”.

Călătoria în America de Sud este de altă natură: Camus o începe într-o formă fizică precară, iar treptat va intui un nou acces de ftizie. În acest sens, itinerarul său este şi al bolii redescoperite, care va influenţa „Marea cât mai aproape”. Se îndepărtează de cei dragi cu un sentiment de sfâşiere, de unde şi nervozitatea pricinuită de întârzierea corespondenţei. În fine, este prima lui călătorie oficială, ca vedetă – nu se va mai lăsa antrenat în nimic asemănător (în realitate, va susţine mai târziu conferinţe în Italia şi în Grecia); chiar dacă se şi amuză uneori, cel mai adesea este agasat de numeroasele constrângeri inerente acestui gen de periplu: întâlniri de

tot felul şi adesea dezamăgitoare, calitate foarte diferită a gazdelor şi a primirilor; totul este de natură să irite un om care detestă mondenităţile, dar ştie că, acceptând această călătorie, i-a acceptat şi obligaţiile. De aceea vom vedea că se supune printr-un act de voinţă, dar, în fond, fără nicio plăcere unui program încărcat excesiv şi nu întotdeauna interesant.

În esenţă, aceste pagini poartă amprenta unei stări de criză pe care lectura lui Vigny nu face decât să o confirme încă de pe vapor: criză fizică, pe care Camus o va depăşi doar după multe luni; criză sentimentală şi morală, care se traduce prin obsesia sinuciderii, dar şi printr-un sentiment acut de înstrăinare. Sub acest aspect, de aici îşi trage seva „Piatra care creşte”.

De aceea se arată el sensibil în mod special la contrastele izbitoare pe care i le oferă europeanului pământurile americane: bogăţii în opoziţie cu sărăcia extremă; cultură rafinată şi barbară, uneori la aceleaşi persoane. Fără a mai pune la socoteală enorma problemă pe care o ridică în faţa observatorului lucid suprapopularea acestor pământuri, în special în marile oraşe! Camus descoperă, nu fără durere, un teritoriu care începea să poarte numele de Lumea a Treia. Şi probabil suferă că o întrezăreşte doar într-o alternanţă ameţitoare de deplasări cu avionul şi mondenităţi.

*

Două călătorii la doi ani distanţă. În cei doisprezece ani care vor urma, Camus va accepta doar rareori să ţină conferinţe în străinătate – va refuza o ofertă generoasă în Japonia. Din obligaţie, se va resemna în faţa festivităţilor de decernare a Premiului Nobel de la Stockholm. Dar şi atunci va fi nevoie de insistenţa lui Roger Martin du Gard şi a editorilor săi.[6]

Paradoxal, în vreme ce tânărul fără prea mari resurse cutreierase liber Europa, scriitorul în plină notorietate, după 1948, va evita călătoriile care fac parte, în general, din existenţa celor asemenea lui.

R. Quilliot

STATELE UNITE

Martie-mai 1946

[jurnalul de călătorie în SUA urmat de „Ploi la New York”][7]

[6] Vezi *Discursurile din Suedia*, traducere din limba franceză şi note de Marina Vazaca, Editura Polirom, Iaşi, 2021.

[7] Traducerea în limba română s-a făcut după *Journaux de voyage*, Gallimard, Paris, 2013, apoi a fost confruntată cu seria *Carnete 1935-*

America. Plecare. A trecut mica neliniște specifică oricărei plecări. În tren mă întâlnesc cu R.[8], psihiatru care se duce și el acolo în vederea unor relații de colaborare. Știu că pe vapor va fi cu mine în cabină, ceea ce nu-mi displace, pentru că-l găsesc fin și simpatic. În compartimentul meu, trei copii destul de zgomotoși la început, dar care vor adormi, tânăra lor bonă, mama, o femeie înaltă și elegantă cu ochi albaștri, și, în fața mea, o bucățică de femeie blondă care plânge. Călătorie fără probleme, cu excepția uneia. Îi fac câteva servicii tinerei blonde. Înainte de Rouen, o arătare înaltă, înveșmântată într-o blană lungă de fiară sălbatică și cu o figură uimită mă iscodește ca să afle dacă toate persoanele din vagon merg în America. Dacă și eu merg acolo. „Da.” Se scuză și mă întreabă dacă poate să mă întrebe cu ce treabă. „Conferințe.” „Literare sau științifice?” „Literare.” Scoate un țipăt teatral, ducându-și repede mâna la gură. „Vai!” îmi spune, „ce minunat”. Și, după două secunde, cu ochii plecați: „Și eu mă ocup cu literatura”. „A!” zic eu. „Da, voi publica o carte de poeme.” „Foarte bine”, zic eu. „Da,

---

1948 din cea mai recentă ediție a operei lui Albert Camus, *Œuvres complètes*, vol. II, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 2006, pp. 1046-1064, cu note la pp. 1394-1395.

[8] Referire la Pierre Rubé (n.ed.fr.).

am obţinut o prefaţă de la Rosemonde Gérard. Mi-a făcut un sonet foarte frumos.” „Bravo.” „A! sigur, e prima mea carte. Dar să debutezi în literatură cu o prefaţă de Rosemonde Gérard...” „La ce editură?” Îmi spune un nume pe care nu-l cunosc. Îmi precizează că scrie versuri regulate „pentru că sunt mai curând adepta genului clasic. Genul modern mie, nu ştiu ce părere aveţi dumneavoastră... dar mie nu-mi place ce nu-nţeleg” etc., etc. Coboară la Rouen şi se oferă să-mi expedieze o telegramă pe care vreau s-o trimit la Paris pentru că am uitat adresa lui R. de la New York. Nu a expediat-o, fiindcă n-am primit niciun răspuns.

La vagonul-restaurant îl regăsesc pe R., iar la masă o avem în faţa noastră pe blonduţa care nu reuşeşte să-şi spargă nucile. La Le Havre, cu un aer complet pierdut, îmi cere ajutorul. Stăm puţin de vorbă în aşteptarea autobuzului. Merge la Philadelphia. Autobuzul este un fost camion pentru deţinuţi, murdar şi plin de praf. Le Havre, cu şantiere întinse, pline de moloz. Aerul e cald şi umed. Când ajungem în faţa vaporului, îmi dau seama că Oregon este un cargou, un cargou mare, dar nimic altceva decât un cargou. Vamă, birou de schimb, poliţia cu acea cutiuţă de fişe pe care le consultă un poliţist în timp ce altcineva îţi rosteşte numele – şi pe care o

cunosc prea bine din cauză că mi-a dat de câteva ori sudori reci în timpul ocupaţiei. Apoi ne îmbarcăm.

Cabina de patru persoane cu duş şi WC a devenit cabină de cinci persoane, unde este imposibil să strănuţi fără să răstorni ceva. Ni se spune să mergem în sala de mese ca să-l cunoaştem pe şeful de sală. De fapt, ca să asistăm la o scenă de comedie. Şeful de sală seamănă cu francezii din filmele americane şi, în plus, e plin de ticuri şi face des cu ochiul în stânga şi-n dreapta. Se dedică aranjării unor mese armonioase şi dispune în acest scop, ca o amfitrioană pricepută, de un plan şi de titlul câtorva pasageri recomandaţi în mod special. Fireşte, vrea să mă pună la masă cu un ziarist care se află la bord.[9] Dar refuz categoric şi, în cele din urmă, mă regăsesc cu R. şi cu blonduţa pe care o cheamă, ce minune, Jeanne Lorette. E o pariziană care lucrează în domeniul parfumurilor şi care plângea azi-dimineaţă pentru că se despărţise de sora ei geamănă, iar sora ei e totul pentru ea, dar se duce la Philadelphia la un american cu care trebuie să se căsătorească. R. e încântat de naturaleţea, înţelepciunea şi drăgălăşenia acestei Lorette. Şi eu la fel. Mai puţin încântaţi suntem de cabină. Patul suplimentar, din mijloc, e ocupat de un bătrân de 70 de ani. Cuşeta de deasupra mea este a

[9] Camus călătoreşte în calitate de ziarist (n.ed.fr.).

unui ins de vârstă mijlocie pe care-l bănuiesc om de afaceri. Deasupra lui R. se află un viceconsul care merge la Shanghai, o prezenţă deschisă şi zgomotoasă. Ne instalăm, iar eu hotărăsc să mă apuc de lucru.

La cină îi regăsesc pe R., pe Lorette, pe femeia înaltă din compartiment (nu e aşa de înaltă – dar subţire şi elegantă) şi un cuplu de mexicani „care se ocupă cu afacerile”. Cele două femei par a se uita la Lorette a noastră cu puţină neîncredere. Dar, cum ea se mulţumeşte să fie naturală, tot ea le dă clasă. Ne povesteşte că soacra ei, care nu o cunoaşte, îi trimite cele mai amabile scrisori şi că soacrele din America par de o calitate net superioară. Logodnicul ei e foarte credincios, nu bea şi nu fumează. A îndemnat-o să se spovedească înainte de plecare. În dimineaţa plecării (făcuse demersuri încă din zilele precedente) s-a sculat de la şase ca să meargă la biserică, dar era închisă şi trenul pleca devreme. Aşa că se va spovedi acolo şi, spune ea cu un uşor accent parizian (altminteri, pronunţă foarte prost şi foarte repede şi trebuie să te apleci spre ea ca să auzi ce spune), „prefer aşa, pentru că cel de acolo n-o să înţeleagă bine ce-i spun, aşa că o să-mi dea dezlegare”. O asigurăm că în asemenea situaţii se dă întotdeauna dezlegare. „Chiar şi pentru

muritori.” „Aşa e”, spune R. convins. Şi îi atragem atenţia că sigur trebuie să fie un preot pe vapor.

După cină, R. şi cu mine suntem de părere că şarmanta Lorette încearcă să-şi învingă temerile prezentându-le celorlalţi, şi prin urmare sieşi, o imagine încurajatoare a situaţiei – care, de altfel, poate că este încurajatoare, dar nu e cazul. Oricum, din nou suntem amândoi de părere că ar trebui să-i urăm acestei făpturi ciudate toată fericirea din lume. Culcatul e mai dificil. Suntem cu-adevărat la comun. Sunt doi care sforăie, bătrânul şi omul de afaceri. În plus, R. şi cu mine am deschis hubloul, dar bătrânul îl închide în toiul nopţii. Am impresia că respir respiraţia celorlalţi şi un chef nebun să mă duc să mă culc pe punte. Doar ideea frigului mă împiedică. Trezirea, la 7.30 pentru că nu se poate lua masa după 8.30. De dimineaţă, lucru. La 12.15, dejunul. Mexicanul îmi spune că este reprezentantul unor firme franceze de parfumuri la Ciudad de México şi îmi elogiază calitatea franţuzească. Frumoşii ochi albaştri din faţa mea devin mai puţin semeţi şi ne dăm seama că era vorba de multă timiditate în acest caz. Lorette ne asigură că nu va permite niciodată nimănui din familie să vorbească de rău Franţa. Celor din Anvers le face un portret care dovedeşte o judecată remarcabilă. (Când le cumpără nevestelor câte-o bijuterie, atunci e un diamant

brut, niciodată un inel lucrat. Aşa, au capital. Şi haine de blană. Valori sigure, ce mai.)

După-amiaza vorbim cu viceconsulul. Aflu fără prea multă surprindere că este din Oran[10]. Şi fireşte că ne batem energic pe umăr. E de neînchipuit prin câte ţări a umblat, printre care Bolivia, despre care îmi vorbeşte de bine. La Paz se află la 4.000 de metri altitudine. Acolo puterea maşinilor scade cu 40%, mingile de tenis abia dacă-şi ating ţinta, iar cursele de cai cu obstacole sunt foarte scurte. El a rezistat mâncând usturoi. Soţia lui, o poloneză rafinată, îi spune lui R. poveşti despre magie. Ora 15. Plecare. Marea e frumoasă. O soţie de marinar, în doliu din cap până-n picioare, aleargă poticnit de-a lungul cheiului, însoţind vaporul cu gesturi de rămas-bun. Ultima imagine a Franţei este a clădirilor distruse, chiar la marginea acestui pământ rănit.

Lucru. La cină, mexicanul povesteşte întâmplări din vamă. Una singură interesantă: cea cu un american rămas fără un picior în urma unui accident; fiindu-i amputat la Ciudad de México, a vrut să-şi ia piciorul defunct într-o cutie de cristal. Trei zile de discuţii pentru a se afla dacă nu cumva acest obiect intra în categoria vizată de instrucţiuni privind apărarea împotriva

[10] Al doilea oraş ca mărime din Algeria, în care Albert Camus a locuit o vreme şi unde va situa şi acţiunea romanului *Ciuma*.

epidemiilor. Dar, cum americanul a declarat că nu se desparte de piciorul lui şi mai curând rămâne în Mexic, Statele Unite nu au vrut să renunţe la un cetăţean onorabil. Lorette tuşeşte mult şi se teme de răul de mare. R. vrea s-o vindece printr-o metodă de autosugestie. Şi face asta cu multă pricepere. După cină, beau un pahar cu dna D., femeia înaltă cu ochi albaştri. Soţ la ambasada din Washington.

Marţi, ora 10. Noaptea a fost liniştită, deşi scurtă. Plouă în dimineaţa asta, iar marea se burzuluieşte. Barul e aproape gol. Lucrez în linişte. Atlanticul are culoarea aripii de porumbel. Mă lungesc înainte de dejun, puţin ameţit, dar adorm şi după o jumătate de oră mă trezesc ca nou-născut. La dejun, absenţi. Lorette a noastră nu iese din cuşetă toată ziua. Mexicanii pleacă înainte de sfârşitul mesei. Dna D., R. şi cu mine stăm de vorbă amical. Dar R. se duce la culcare, un pic indispus. Deşi în formă, fac şi eu la fel. Sunt prea moleşit ca să lucrez. Citesc *Război şi pace.* Ce îndrăgostit aş fi fost de Natașa!

Apoi ziua abia se târăşte, apăsătoare şi monotonă. După cină, X din domeniul blănurilor îmi vorbeşte despre înţelepciunea orientală. E genul de conversaţie pe care n-am putut-o suporta niciodată mai mult de cinci minute. Mă duc în pat s-o regăsesc pe Natașa Rostova.

Miercuri. Mă trezesc cu febră şi o uşoară durere în gât. Dar e un soare frumos, în ciuda mării zbuciumate. Îmi petrec dimineaţa întins la soare. După-amiaza, engleză cu R. şi cocktail la comandant cu dna D. După cină, R. îşi povesteşte amintirile de medic. Dachau. Mormanul de muribunzi din care diareea curge de la unii peste alţii.

Joi. Zi mizerabilă, cu frigul pricinuit de gripă. Seara, puţină şampanie cu R. şi dna D. mă reface. Dar capul mi-e tot gol. Engleză, chiar şi-aşa, după-amiaza.

Vineri. Gripa e pe trecute. Dar viaţa curge la fel de monoton. Lucrez puţin de dimineaţă. Marea, tot furioasă. După-amiaza îi primim în cabină, împreună cu consulul (Dahoui), pe dna D. şi pe L. Trăncăneală agreabilă. Consulul povesteşte (cu verva algeriană) întâmplarea modestului viceconsul de la Adrianopol care nu reuşea să ajungă să se prezinte consulului pentru că în anticamera consulatului erau patru urangutani. Până la urmă îşi ia inima-n dinţi, dar petrece zile de spaimă în consulat. La un moment dat, după ce consulul îl anunţă că unul dintre ei a murit după ce a înghiţit o cutie de chibrituri, aduce în fiecare zi câte o cutie pe care o oferă

afectuos fiecărui urangutan până când scapă de ei, unul după altul. Răsuflă uşurat doar după ce sunt îngropate toate fiarele.

Şi altă poveste clasică, a consulilor de 30 de ani de la Jiddah şi din alte părţi care beau de sting şi mor în singurătate (pentru mine).

Seara, după cină, cum ne apropiem de Azore, într-un ungher adăpostit de vântul care suflă vijelios încă de la plecare, pot să mă bucur de o noapte limpede, cu stele foarte puţine, dar foarte mari care cad pe deasupra vaporului urmând aceeaşi traiectorie rectilinie. Luna firavă aduce pe cer o lumină fără strălucire care se reflectă uniform pe apa agitată. Privesc din nou, cum fac de ani de zile, modelele pe care spuma şi siajul le creează pe suprafaţa apelor, dantelă ţesută şi deşirată, marmură lichidă... şi iarăşi caut comparaţia exactă care să-mi fixeze imaginea minunatei înfloriri de mare, apă şi lumină ce-mi scapă de atâta vreme. Din nou zadarnic. Pentru mine este un simbol care nu se opreşte aici.[11]

[11] Aceeaşi preocupare exprimată şi în jurnalul din America de Sud, vezi *infra*, nota 1, p. 70. De altfel, fascinaţia pe care imaginile schimbătoare ale mării o exercită asupra lui Camus se va materializa în poemul său în proză „Marea cât mai aproape”, din 1954. Vezi ciclul *Vara*, traducere din limba franceză de Modest Morariu, Editura Polirom, Iaşi, 2019, pp. 115-130.

Vineri. Sâmbătă. Duminică. Acelaşi program. Marea continuă să fie foarte agitată, coborâm spre sud şi depăşim Azorele. Societatea asta în miniatură este şi pasionantă, şi monotonă. Toţi se dau cunoscători într-ale eleganţei şi ale manierelor. Categoria ştie-tot. Dar unii fac mărturisiri. Pe vapor se află negustorul de blănuri X. Aşa aflăm că are un serviciu splendid de porţelan, o argintărie superbă, dar că foloseşte imitaţii pe care le-a comandat, originalele fiind păstrate sub cheie. Cred că are şi o imitaţie de nevastă cu care pesemne că n-a făcut decât o imitaţie de dragoste.

Trei, patru pasageri se vede că merg în Statele Unite pentru export de capital. Îi las chiar să-mi explice combinaţia foarte ingenioasă în sine. „Observaţi”, îmi spune unul, „că nu fac nimic împotriva statului. Statul are intenţii bune, dar nu se pricepe deloc la afaceri”. Bine că se pricep ei la afaceri. Cu R., acelaşi însoţitor minunat, ajungem la concluzia că singura problemă în ziua de azi o reprezintă banii. Figuri jegoase, corupte de cupiditate şi de neputinţă. Din fericire, există compania femeilor. Ele sunt adevărul şi pământul. Dna D., din ce în ce mai fermecătoare. La fel şi L.

Luni. Zi splendidă. Vântul a încetat. Pentru prima dată, marea este liniştită. Pasagerii revin pe punte ca

ciupercile după ploaie. Lumea respiră în voie. Seara, apus splendid. După cină, clar de lună pe mare. Dna D. şi cu mine credem amândoi că majoritatea oamenilor nu trăiesc aşa cum le-ar plăcea şi că e o chestiune de laşitate.

Duminică. Se anunţă că vom ajunge seara. Săptămâna a trecut ameţitor de repede. În seara de marţi, 21, masa noastră hotărăşte să sărbătorească primăvara. Băutură până la 4 dimineaţa. A doua zi la fel. Patruzeci şi opt de ore de euforie agreabilă, în care toate relaţiile devin mai strânse. Dna D. este revoltată la culme împotriva mediului în care se învârte. L. îmi mărturiseşte că face o căsătorie din interes. Sâmbătă am ieşit din Curentul Golfului, iar temperatura scade teribil. Timpul trece totuşi foarte repede şi, de fapt, nu sunt chiar aşa de grăbit să ajung. Mi-am terminat conferinţa. Iar în restul timpului privesc marea şi trăncănesc, mai ales cu R., cu-adevărat inteligent – şi, firește, cu dna D. şi cu L.

Astăzi, la 12, se zăreşte pământul. Încă de dimineaţă, pescăruşii survolau vaporul şi păreau suspendaţi, nemişcaţi deasupra punţilor. În faţa ochilor ne apare mai întâi Coney Island, care seamănă cu Porte d’Orléans. „E

ca Saint-Denis sau Gennevilliers”, spune L.[12] Perfect adevărat. Pe frig, cu vântul cenuşiu şi cerul plat, totul e destul de deprimant. Ancorăm în Golful Hudson şi nu vom debarca decât abia mâine-dimineaţă. În depărtare, zgârie-norii din Manhattan pe un fond de ceaţă uşoară. Mă simt liniştit şi cu inima rece, aşa cum sunt mereu în faţa spectacolelor care nu mă emoţionează.

Luni. Culcat foarte târziu aseară. Sculat foarte devreme. Traversăm portul din New York. Spectacol formidabil în ciuda sau datorită ceţii. Ordinea, puterea, forţa economică acolo se află. Tremură inima în tine de-aşa o admirabilă inumanitate.

Debarc abia la 11, după lungi formalităţi în cursul cărora, dintre toţi pasagerii, numai eu sunt tratat ca suspect. Ofiţerul de la imigrări îmi cere scuze, în cele din urmă, că m-a reţinut atât de mult. „Am fost obligat, dar nu vă pot spune de ce.” Mister, dar după cinci ani de ocupaţie![13]

---

[12] Porte d’Orléans, una dintre cele şaptesprezece porţi ale Parisului, situată în sud. Saint-Denis, Gennevilliers, comune integrate acum în Paris, prin care se face intrarea în capitală dinspre nord şi, respectiv, nord-vest.

[13] În momentul sosirii în SUA, Camus figura în evidenţele FBI (n.ed.fr.). [Cauza era orientarea de stânga a ziarului *Combat*, la care colaborase ca editorialist din mai 1943 până în noiembrie 1945 (avea să-şi reia

Întâmpinat de C., E.[14] şi de un trimis al consulatului. C., neschimbat. E., la fel. Dar, în toată harababura asta, despărţirea de L., de dna D. şi de R. este rapidă şi rece.

Obosit. Mă întoarce gripa. Aşa că primul şoc al New Yorkului îl primesc abia ţinându-mă pe picioare. La prima vedere, oraş hidos şi inuman. Dar ştiu că părerile se pot schimba. Nişte detalii mă frapează: că gunoierii poartă mănuşi, că circulaţia e disciplinată, fără intervenţia agenţilor în intersecţii etc., că nimeni nu are niciodată mărunţiş în ţara asta unde toată lumea pare desprinsă dintr-un film serial. Seara, traversând Broadway-ul cu taxiul, obosit şi febril, sunt literalmente năucit de bâlciul luminos. După cinci ani de întuneric, această orgie de lumini stridente îmi dă pentru prima dată impresia unui nou continent (o reclamă imensă de 15 m la Camel: un G.I.[15] cu gura larg deschisă scoate vălătuci de fum *adevărat*. Totul este galben cu roşu). Mă culc bolnav, şi

colaborarea în noiembrie 1946).]

[14] Referire la scriitorul italian Nicola Chiaromonte, prieten cu Albert Camus, opozant al guvernului fascist condus de Mussolini, care s-a refugiat în Franţa în 1934, iar în 1941, ajutat de Camus, s-a stabilit la New York, respectiv Pierre-André Émery, arhitect pe care Camus îl cunoştea de la Alger, unde colaboraseră în echipa de la Théâtre du Travail. Când a sosit la New York, consilierul cultural al Ambasadei Franţei, Claude Lévi-Strauss, i-a trimis în întâmpinarea lui Camus (n.ed.fr.).

[15] Soldat american.

sufleteşte, şi fizic, dar ştiind perfect că peste două zile voi avea altă părere.

Marţi. Sculat cu febră. Incapabil să ies înainte de prânz. Când vine E., mi-e puţin mai bine, mă duc să iau masa cu el şi cu D., un publicist de origine maghiară, la un restaurant franţuzesc. Observ că nu am observat mulţimea de *sky-scrapers*, mi s-au părut fireşti. E o chestiune de proporţii generale. Şi-apoi, nu poţi trăi tot timpul cu capul pe sus. Prin urmare, nu ai în câmpul vizual decât un număr rezonabil de etaje. Prăvălii splendide cu alimente. Îndeajuns să ghiftuiască întreaga Europă. Admir femeile pe stradă, coloritul rochiilor, al taxiurilor, care par toate nişte insecte gătite de sărbătoare, roşii, galbene, verzi. Cât despre magazinele de cravate, nu crezi până nu vezi. Atât prost gust pare greu de închipuit. D. îmi spune că americanilor nu le plac ideile. Aşa se spune. Mă îndoiesc.

La 3 mă duc să mă întâlnesc cu Régine Junier[16]. O fată bătrână admirabilă care-mi trimite tot ce are ea mai bun pentru că tatăl ei a murit de plămâni la 27 de ani, şi-atunci... Trăieşte în două camere, înconjurată de pălării pe care le face cu mâna ei şi care sunt extraordinar de

[16] Modistă franceză stabilită la New York care a corespondat cu Camus şi i-a trimis pachete cu alimente în timpul războiului (n.ed.fr.).

urâte. Dar inima generoasă şi atentă de care dă dovadă în tot ce spune nu se compară cu nimic. Plec de la ea mistuit de febră şi incapabil să fac altceva decât să mă duc să mă culc. Îmi pare rău pentru întâlniri. – Mirosul New Yorkului – parfum de fier şi de ciment – predomină fierul.

Seara, cină cu L.M.[17] la Rubens. Îmi spune povestea secretarei lui, foarte „American Tragedy”[18]. Căsătorită cu un bărbat cu care are doi copii, ea şi cu maică-sa descoperă într-un târziu că soţul e pederast. Despărţire. Mama, protestantă puritană, îşi prelucrează fiica luni de zile, inducându-i ideea că sigur copiii vor fi degeneraţi. Până la urmă, neghioaba îl sufocă pe unul şi-l sugrumă pe celălalt. Declarată iresponsabilă, este pusă în libertate. L.M. îmi expune propria teorie despre americani. E a cinşpea pe care-o aud.

Pe East 1st Street, la colţ, un mic bistrou unde urlă un tonomat care acoperă toate conversaţiile. Pentru cinci minute de linişte trebuie să bagi cinci cenţi.

Miercuri. Puţin mai bine în dimineaţa asta. Vizita lui Liebling de la *The New Yorker*, bărbat fermecător.

[17] Probabil referire la Léon Motchane (vezi *infra*, nota 3, p. 34).

[18] Aluzie la *O tragedie americană* (1925), roman de succes al lui Theodore Dreiser.

Chiaromonte, apoi Rubé. Ultimii doi şi cu mine luăm masa la un restaurant franţuzesc. Ch. vorbeşte ca nimeni altul despre America, după părerea mea. Îi atrag atenţia asupra *Funeral Home*[19]-urilor. Şi el îmi povesteşte cum funcţionează. Una dintre modalităţile de-a cunoaşte o ţară este să afli cum se moare acolo. Aici totul e planificat. *„You die and we do the rest”*[20], scrie pe afişele publicitare. Cimitirele sunt proprietate privată: „Grăbiţi-vă să vă rezervaţi locul”. Totul se aranjează la magazin, transport, ceremonie etc. Un om mort este un om sfârşit. – La Gilson, radio.[21] Apoi la mine, cu Vercors, Thimerais şi O’Brien. Conferinţa de mâine.[22] La ora 6, un pahar împreună cu Gral la St. Regis. Mă întorc pe Broadway pe

---

[19] Firme de pompe funebre.

[20] „Voi muriţi, iar de restul ne ocupăm noi” (eng.).

[21] Referire la Paul Gilson (1904-1963), scriitor şi om de radio francez, trimisul permanent al Radiodifuziunii Franceze la New York în perioada 1945-1946.

[22] În 28 martie 1946, Camus a susţinut conferinţa „Criza Omului” la Universitatea Columbia. Alături de el au conferenţiat şi Léon Motchane (1900-1990), matematician rus stabilit în Franţa, care a publicat în timpul ocupaţiei sub pseudonimul Thimerais, şi scriitorul şi ilustratorul Jean Bruller (1902-1991), care îşi semna ilustraţiile cu pseudonimul Vercors. Justin O’Brien (1906-1968), profesor de literatură franceză la Universitatea Columbia, s-a ocupat de organizarea acestei conferinţe. El era biograful şi traducătorul lui André Gide în America, dar tradusese şi din opera lui Albert Camus.

jos, pierdut în mulţime şi printre enormele firme luminoase. Da, există o formă de tragic american. Cel care mă apasă de când am venit, dar nu ştiu încă în ce anume constă.

Pe Bowery Street, cinci sute de metri de magazine pentru nunţi. Mănânc singur la restaurantul unde am fost la prânz. Şi mă întorc să scriu.

Problema negrilor. Noi am trimis un martinican în misiune aici. A fost cazat în Harlem. Faţă de colegii lui francezi, îşi dă seama pentru prima dată că nu e de aceeaşi rasă ca ei.

Observaţie contrară: în autobuz, un american de rând se ridică pentru a-i ceda locul unei doamne negre mai în vârstă.

Impresie de bogăţie revărsată-n valuri. E inflaţie, îmi spune un american.

Joi. Ziua trece cu dictarea conferinţei. Seara am puţin trac, dar îmi revin repede şi publicul „e prins”. În timp ce vorbesc, cineva subtilizează cutia cu banii de bilete, care sunt destinaţi copiilor francezi. O’Brien mă anunţă acest lucru la sfârşit, iar un spectator se ridică pentru a propune ca fiecare să ofere la ieşire aceeaşi sumă pe care a plătit-o şi la intrare. La ieşire, toată lumea dă mult mai mult, iar încasările sunt considerabile. Tipic pentru

generozitatea americană. Ospitalitatea, cordialitatea lor sunt la fel, prompte şi fireşti. E partea lor cea mai bună.

Pasiunea lor pentru animale. Magazin de animale pe mai multe etaje: la etajul întâi, canarii, iar la ultimul, maimuţele de talie mare. În urmă cu câţiva ani, pe 5th Avenue a fost arestat un domn care-şi plimba girafa cu un camion. A motivat că girafa nu are destul aer în suburbia în care o ţine şi că descoperise soluţia asta pentru a o aerisi. În Central Park, o doamnă duce la păscut o gazelă. În faţa tribunalului penal, motivează că gazela este o persoană. „Totuşi, nu vorbeşte”, spune judecătorul. „Ba da, limbajul bunătăţii.” Cinci dolari amendă. Pe lângă toate astea, un tunel de 3 kilometri pe sub fluviul Hudson şi formidabilul viaduct din New Jersey.

După conferinţă, un pahar cu Schiffrin[23], Dolorcs Vanetti[24], care vorbeşte argoul cel mai pur pe care l-am

[23] Jacques Schiffrin (1892-1950), evreu rus emigrat în Franţa în 1922, editor şi traducător, fondatorul editurii Pléiade şi al colecţiei Bibliothèque de la Pléiade, nevoit să părăsească ţara în timpul regimului de la Vichy, stabilindu-se în SUA.

[24] Dolores Vanetti-Ehrenreich (1912-2008), ghida lui Camus în timpul şederii sale în America. Tot ea l-a însoţit şi pe Jean-Paul Sartre în 1941, când a călătorit în SUA ca trimis special al ziarelor *Combat* şi *Le Figaro* (n.ed.fr.).

auzit vreodată, şi alţii. Doamna Schiffrin mă întreabă dacă n-am fost actor.

Vineri. Knopf[25]. Ora 11. Stil mare. 12. *Broadcasting*. Gilson e simpatic. Mergem împreună pe Bowery Street. Iau masa cu Rubé şi J. de Lannux, care ne plimbă apoi cu maşina prin New York. Cer frumos, albastru, care mă face să mă gândesc că ne aflăm la aceeaşi latitudine ca Lisabona, ceea ce mi-e greu să-mi imaginez. În ritmul circulaţiei, zgârie-norii auriţi se învârt ameţitor în albastrul de deasupra noastră. E un moment plăcut.

Mergem în Tryon Park, deasupra Harlemului, de unde vedem Bronxul pe o parte, iar pe cealaltă, Hudsonul. Magnoliile explodează aproape pretutindeni. Ingurgitez încă un exemplar din aceste *icecreams* care-mi plac atât de mult. Încă un moment plăcut.

La hotel, la ora 4, mă aşteaptă Bromley[26]. Mergem împreună în New Jersey. Peisaj gigantic cu uzine, viaducte şi căi ferate. Apoi, dintr-odată, East Orange şi un peisaj de ţară ca în cea mai autentică ilustrată, cu

[25] Alfred A. Knopf, fondatorul editurii americane cu acelaşi nume şi principalul editor al lui Albert Camus în SUA.

[26] Harold Bromley, tânăr producător care dorea să monteze *Caligula*. L-a dus cu maşina pe Camus şi în Canada (n.ed.fr.) [Vezi *Caligula* în volumul *Teatru*, traducere din limba franceză de Daniel Nicolescu, Editura Polirom, Iaşi, 2022, pp. 5-86.]

sumedenie de căsuţe curate şi ordonate ca nişte jucării printre plopi înalţi şi magnolii. Mi se prezintă mica bibliotecă publică, luminoasă şi veselă, unde se perindă tot cartierul – cu o sală imensă pentru copii. (În sfârşit o ţară în care lumea se ocupă cu-adevărat de copii.) Mă uit la fişele consacrate filosofiei: W. James şi-atât.

Acasă la Bromley, ospitalitate americană (tatăl lui e de origine germană, de fapt). Lucrăm împreună la traducerea lui *Caligula*, pe care a terminat-o. Îmi spune că nu ştiu să mă îngrijesc de publicitatea mea, că am aici un „*standing*" de care ar trebui să profit şi că succesul pe care îl va avea aici *Caligula* m-ar pune la adăpost de orice griji, şi pe mine, şi pe copiii mei. După socoteala lui, aş câştiga 1.500.000 de dolari. Râd, iar el clatină din cap. „Ah! Nu aveţi pic de *sense.*" La întoarcere ne tutuim. E cel mai bun băiat din lume şi vrea să plecăm împreună în Mexic. (Nota bene: este un american care nu bea!)

Sâmbătă. Régine. Îi aduc şi eu cadouri şi plânge în hohote!

Un pahar acasă la Dolorcs. Apoi Régine mă duce să-mi arate marile magazine americane. Mă gândesc la Franţa. Seara, cină cu L.M. De la înălţimea hotelului Plaza admir insula acoperită cu monştrii ei de piatră. În noaptea cu milioanele-i de ferestre luminate şi cu

înaltele-i ziduri negre care poartă aceste sclipiri până aproape de cer, am impresia că văd un incendiu gigantic pe cale de-a se stinge, care înalţă parcă la orizont puzderie de carcase negre imense, încă ticsite de puncte de combustie. Fermecătoarea contesă.

Duminică. Plimbare cu Chiaromonte şi Abel[27] în Staten Island. La întoarcere, în estul Manhattanului, straturi geologice uriaşe între zgârie-norii foarte apropiaţi printre care înaintăm copleşiţi de un sentiment al preistoriei. Mâncăm în China Town. Respir pentru prima oară într-un loc în care dau de viaţă adevărată, forfotitoare şi măsurată, aşa cum îmi place.

Luni dimineaţa. Plimbare cu Georgette Pope, care a venit la mine la hotel, Dumnezeu ştie de ce. Este din Noua Caledonie. „*What is your husband's job?*" „*Magician!*"[28] De pe Empire States[29], pe un vânt îngheţat,

---

[27] Lionel Abel (1910-2001), scriitor şi ziarist american, traducătorul textului conferinţei pe care Albert Camus a susţinut-o la Harvard (n.ed.fr.).

[28] „Cu ce se ocupă soţul dumneavoastră?" „E magician!" (eng.). Georgette Pope era soţia cunoscutului magician Glen Pope (1910-?), emigrat în 1952 la Paris.

[29] În realitate, Empire State.

admirăm New Yorkul, bătrânele-i ape şi această revărsare de pietre.

La dejun, soţia lui Saint-Ex.[30] – o exaltată – povesteşte că, în San Salvador, tatăl ei a avut, pe lângă 17 copii legitimi, patruzeci de bastarzi şi că fiecare a primit câte un hectar de pământ.

Seara, întrevedere la École libre des Hautes Études[31]. Obosit, mă duc pe Broadway cu J.S.

Rolley Skating pe 52nd Street O[32]. Un velodrom imens, acoperit de praf şi catifea roşie. Într-o cutie dreptunghiulară prinsă de tavan în fundul sălii, o doamnă bătrână cântă fel de fel de arii la o orgă mare. Şi sute de marinari, de fete îmbrăcate potrivit ocaziei în salopete cu pantaloni scurţi evoluează braţ la braţ într-un vacarm infernal de rotile din fier şi de muzică. Descrierea ar merita dusă mai departe.

Apoi Eddy & Leon, un club de noapte fără pic de haz. Drept consolare, J.S. şi cu mine ne fotografiem într-un fel de cadru de bâlci în care poţi să pozezi ca Adam şi Eva

---

[30] Consuelo de Saint-Exupéry (1901-1979), scriitoare şi pictoriţă originară din El Salvador.

[31] Universitate în exil pentru profesorii francezi în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, găzduită de The New School for Social Research din New York.

[32] Referire la Olympic Roller Skating Rink.

cu ajutorul a două manechine de carton complet despuiate şi cu faţa decupată. Pe-acolo poţi să-ţi vâri capul.

J., care îmi laudă amorul american, ţine să-mi facă cunoştinţă cu *taxi-girls*. O sală mică plină de praf cu lumină difuză. O monedă de zece cenţi îţi dă dreptul la câte un dans. Dar, dacă vrei să şi vorbeşti cu doamna, trebuie să te aşezi în fundul sălii, de-o parte şi de alta a unei mici bariere, şi nu poţi să te apropii mai mult. Impresie de refulare şi de teribilă exacerbare sexuală. J. îmi povesteşte despre *V Day*[33] şi scenele de orgie din Times Square.

Marţi. Cu Harold, fermecător, care-mi vorbeşte şi el despre femeia americană. Seara, French Institute, de o plictiseală ucigătoare. Dar mergem într-un bar de negri cu dr. Jerry Winter. Rocco, cel mai formidabil pianist negru din câţi am auzit în ultimii ani. Cântă în picioare la un pian cu rotile pe care îl împinge în faţă. Ritmul, forţa, precizia interpretării, şi el, care participă, sare, danează, dă din cap, cu părul fluturând în stânga şi-n dreapta.

[33] În engleză în original, prescurtare pentru Victory Day („Ziua Victoriei”).

Impresia că doar negrilor li se datorează viaţa, pasiunea şi nostalgia din ţara asta, pe care o colonizează în felul lor.

Noapte în Bowery. Sărăcie lucie – iar unui european îi vine să zică: „În sfârşit, concretul”. Adevăratele epave. Şi hotelurile de douăzeci de cenţi. Bowery Follies, unde cântăreţe foarte bătrâne vin să se producă într-un decor de „saloon”, în faţa unor spectatori dintre cei mai amărâţi. Iar câţiva paşi mai încolo, cele mai splendide prăvălii pentru nunţi din câte se pot vedea – totul laolaltă – oglinzi, strălucire etc. Da, o noapte uimitoare.

W. Frank[34]. Unul dintre puţinii oameni superiori pe care i-am întâlnit aici. Şi-a pierdut puţin speranţa în America zilelor noastre şi o compară cu cea din secolul al XIX-lea. „Spiritele înalte (Melville) au fost întotdeauna nişte solitari aici.”

[34] Waldo Frank (1889-1967), scriitor american care a purtat o corespondenţă îndelungată cu Albert Camus (n.ed.fr.). [Activist antimilitarist cu o bogată activitate politică de stânga, îi va prefaţa seria de articole „Nici victime, nici călăi”, apărute în volum în SUA în 1960.]

Vassar College. O armată de tinere starlete cu picioare lungi care merg dintr-o parte în alta pe peluze. Ce se face aici pentru tineret merită reţinut.

Duminică. Conversaţie lungă cu Ch. Putem oare să reorganizăm o biserică laică?

După-amiază cu studenţii. Care nu simt adevărata problemă, şi totuşi nostalgia lor e evidentă. În ţara asta unde se face *totul* pentru a se dovedi că viaţa nu e tragică, ei au sentimentul unei lipse. Acest uriaş efort este patetic, dar tragicul trebuie respins *după* ce l-ai privit, nu înainte.

Luni. Ryder şi Figari.[35] Doi pictori foarte mari. Pictura mistică, prin inspiraţie, şi artizanală, sau aproape, prin tehnică (aproape ca un email) a lui Ryder te duce irezistibil cu gândul la Melville, cu care era aproape contemporan (el, mai tânăr). Da, marea Americă este aici. Şi acum? Figari are totul: nostalgia, forţa, umorul.

[35] Albert Pinkham Ryder (1847-1917), pictor american cu lucrări expuse la Metropolitan Museum of Art din New York. Pedro Figari (1861-1938), pictor uruguayan prieten cu Pierre Bonnard (n.ed.fr.).

Apoi Alfred Stieglitz[36], un fel de Socrate american bătrân. „Viaţa mi se pare din ce în ce mai frumoasă pe măsură ce îmbătrânesc – dar să trăiesc mi se pare din ce în ce mai greu. Să nu aşteptaţi nimic de la America. Suntem oare un sfârşit sau un început? Eu cred că suntem un sfârşit. Este o ţară în care lumea nu ştie ce-i dragostea.”

Seara. Circ. Patru arene. Toată lumea îşi face numărul în acelaşi timp. Iar eu nu văd nimic.

Tucci[37]: că relaţiile dintre oameni se stabilesc foarte uşor aici pentru că nu există relaţii între oameni. Rămân la suprafaţă. Din respect şi din lene.

Miile de generali şi de amirali de operetă care la New York sunt portari, *captains* şi *boys*. Liftierii care, ca mii de marionete, urcă şi coboară în cuştile lor mari.

19 aprilie. Încă o noapte în Bowery. Şi un *elevated*[38] – stăm în faţă – care se năpusteşte înainte la înălţimea etajului cinci, iar zgârie-norii se învârt împrejur cu

[36] Fotograf american (1864-1946), promotor al artei moderne şi al avangardiştilor europeni în America.

[37] Niccolò Tucci (1908-1999), scriitor italian stabilit în SUA în 1938, după ce a demisionat dintr-un post din Ministerul Propagandei al lui Mussolini.

[38] Metrou aerian (eng.).

încetineală şi maşinăria înghite luminiţele roşii şi albastre, se lasă mistuită un moment de gările mici şi îşi reia goana spre cartiere din ce în ce mai amărâte, pe unde maşinile sunt din ce în ce mai rare.

Din nou Bowery Follies şi cântăreţele bătrâne care se produc aici la sfârşitul carierei. Enorme, cu feţele tencuite şi năduşite – şi pornindu-se dintr-odată să ţopăie de saltă pe ele cărnurile informe. „Sunt o pasăre într-o colivie aurită.” – „Eu n-am nicio ambiţie.” – „Nu sunt iubiţica nimănui” etc. Cele mai puţin pocite nu au succes. Trebuie să fii ori *foarte frumos*, ori *foarte pocit.* Instructiv. Există mediocritate chiar şi-n urâţenie. Apoi noaptea. Şi, într-un decor de păducherniţă, românii care cântă şi dansează până-şi pierd suflarea. Adus la capătul unui pământ delirant – şi chipul acela de neuitat.

Când te uiţi la Highway dinspre Riverside, de-a lungul Hudsonului, din şirul neîntrerupt de maşini care înaintează lin şi bine uns se înalţă un cânt deopotrivă grav şi îndepărtat care seamănă perfect cu zgomotul valurilor.

La Philadelphia, mici cimitire pline de flori la poalele gazometrelor enorme.

Blândeţea serilor pe vastele pajişti din Washington[39], când cerul devine roşu şi iarba începe să se facă neagră, când roiuri de negrişori îşi azvârl unul altuia mingea cu o bâtă de lemn în ţipete de bucurie, când americani în cămaşă, şleampeţi, prăbuşiţi pe bănci, ieşiţi direct de la un saloon din filmele vechi, ling cu puţina energie care le-a mai rămas îngheţate turnate în carton pasteurizat, pe când veveriţele vin să-ţi dezgroape de sub tălpi bunătăţi numai de ele ştiute şi când, în sutele de mii de copaci ai oraşului, un milion de păsări salută apariţia primei stele deasupra piramidei lui Washington[40] şi pe cerul încă luminos, în timp ce creaturi cu picioare lungi cutreieră aleile de iarbă pe fundalul marilor monumente, oferind cerului destins pentru o clipă chipul lor splendid şi privirea lipsită de iubire.

Ciuma: este o lume fără femei şi deci irespirabilă.

Are dreptate doar acela care nu a ucis niciodată. Deci Dumnezeu nu poate fi.

---

[39] Referire la Washington Square Park.

[40] Referire la Monumentul lui Washington, construit în Washington, D.C. în cinstea primului preşedinte al SUA, cel mai înalt obelisc din lume (169 m).

Curiozitatea mea faţă de această ţară a încetat dintr-odată. La fel cum mă îndepărtez de anumite persoane, fără explicaţie şi fără să mă mai intereseze (cum îmi reproşează F.[41]). Şi văd prea bine miile de motive pe care le-ai putea avea să te intereseze, aş fi în stare să apăr şi să fac apologia acestei ţări, să-i reconstruiesc frumuseţea sau viitorul, dar inima mea a încetat pur şi simplu să vorbească şi...

Teatru chinezesc în China Town. O sală mare, prăfuită şi rotundă. Spectacolul durează de la 6 la 11 p.m. şi se desfăşoară în faţa a 1.500 de chinezi care mănâncă alune, trăncănesc, intră, ies şi urmăresc spectacolul cu un fel de neatenţie mai curând constantă. Copiii aleargă prin sală. Pe scenă, actorii costumaţi joacă alături de muzicanţii în haine de stradă, cu bretele, care se întrerup uneori ca să mănânce un sendviş sau să ridice pantalonii unui copil. La fel, pe toată durata acţiunii, maşinişti în vestă şi cămaşă intră şi ies pentru a recupera o sabie scăpată din mâna unui muribund, pentru a pune un scaun sau a scoate altul, totul fără să fie cu-adevărat necesar. După uşile culiselor se zăresc din când în când actorii care-şi aşteaptă intrarea şi stau de vorbă sau urmăresc acţiunea.

[41] Probabil referire la Francine Faure (1914-1979), pianistă şi matematiciană franceză de origine algeriană, soţia lui Albert Camus.

Cât despre piesa în sine, programul fiind în chineză, am încercat să inventez eu subiectul. Dar bănuiesc că am înţeles totul pe dos. Pentru că, în momentul în care un om de treabă moare pe scenă în chipul cel mai realist cu putinţă, bocit de văduvă şi de prieteni, iar eu sunt foarte serios, publicul râde. În schimb, la intrarea de clovn a unui soi de magistrat cu vocea spartă, eu sunt singurul care râde, restul publicului fiind pătruns de o atenţie plină de respect. Un soi de măcelar plin de sânge omoară un om. Îl obligă pe un tânăr chinez să transporte cadavrul. Tânărului chinez îi este aşa de frică, încât îi tremură genunchii de i se ciocnesc unul de altul...

De la New York în Canada

Câmpie întinsă, curată şi aerisită, cu case mici şi mari cu coloane albe şi copaci înalţi şi robuşti, cu peluze care nu sunt niciodată despărţite de bariere, fiind astfel o singură peluză care aparţine tuturor, unde copii frumoşi şi adolescenţi supli surâd unei vieţi pline de lucruri bune şi de multă frişcă. Natura contribuie aici la frumosul basm american.

Povestea unei copilării americane, iar el caută în zadar acele lucruri după care îi tânjeşte inima. Se resemnează.

Cucuveaua de la baterie, la Bowery Follies.

Două fiinţe se iubesc. Dar nu vorbesc aceeaşi limbă. Una vorbeşte ambele limbi, dar nu la fel de bine. E de-ajuns să se iubească. Dar cea care ştie ambele limbi moare. Şi ultimele ei cuvinte sunt în limba maternă, iar celeilalte îi este cu neputinţă să le desluşească. Pândeşte, pândeşte...

Un mic han în inima munţilor Adirondacks, foarte departe de tot. Intrând în cameră, sentiment bizar: fără să fi plănuit acest lucru, un bărbat ajunge în timpul unei călătorii de afaceri într-o ţară sălbatică, la un han îndepărtat. Acolo, liniştea naturii, simplitatea camerei, depărtarea de tot îl fac să se hotărască să rămână definitiv, să rupă toate legăturile cu viaţa lui dinainte şi să nu mai dea niciun semn de viaţă nimănui.

Noua Anglie şi Maine. Ţinutul lacurilor şi al caselor roşii. Montréal şi cele două coline. O zi de duminică. Plictiseală. Plictiseală. Singurul lucru nostim: tramvaiele,

care, prin formă şi aurituri, seamănă cu carele alegorice. Ţara asta mare, calmă şi înceată. Se simte că nu a ştiut ce-i războiul. Europei, care are un avans de secole în acest domeniu, i-au mai pătruns în conştiinţă câteva, în numai câţiva ani.

De refăcut gândirea greacă şi de recreat ca revoltă împotriva sacrului. Dar nu ca revolta romanticului împotriva sacrului – ea însăşi o formă de sacru –, ci revolta ca o punere a sacrului la locul său.[42]

Ideea de mesianism la baza tuturor fanatismelor. Mesianismul împotriva omului. Gândirea greacă nu este istorică. Valorile sunt *preexistente*. *Împotriva* existenţialismului *modern*.[43]

Ciuma: Tarrou frecventează dansatoarele spaniole. Nu-i place decât pasiunea. E firesc ca bărbatul să se bată. „Dar dacă nu mai iubeşte, pe de altă parte, ce folos să se bată?”

În ziarele americane: O armă mai teribilă decât bomba atomică: „În Evul Mediu, ciuma neagră a ucis în

[42] Camus va dezvolta aceste teme în *Omul revoltat* (1951) (n.ed.fr.).

[43] Acest dezacord cu existenţialismul modern este exprimat în „Lettre ŕ monsieur le directeur de *La Nef*” („Scrisoare adresată domnului director al revistei *La Nef*”) din ianuarie 1946 (n.ed.fr.).

unele locuri 60% din populaţie. Nu se ştie dacă oamenii de ştiinţă americani au găsit mijloacele de-a o răspândi, dar japonezii nu au reuşit în China. Semănaseră ciuma neagră în orez”.

Peisajul uluitor din Québec. În vârful capului Diamond, în faţa imensei deschideri a fluviului Saint-Laurent, aerul, lumina şi apa se confundă în proporţii infinite. Pentru prima oară pe acest continent, impresia reală a frumuseţii şi a adevăratei măreţii. Mi se pare că aş avea ceva de spus despre Québec şi despre acest trecut al unor oameni veniţi să lupte în singurătate împinşi de o forţă care-i depăşea. Dar la ce bun? Există acum o mulţime de lucruri despre care ştiu că mi-ar *reuşi*, artistic vorbind. Dar cuvântul acesta nu mai are sens pentru mine. De singurul lucru pe care aş vrea să-l spun n-am fost în stare până acum şi nu-l voi spune probabil niciodată.

De scris o piesă despre birocraţie (în America la fel de stupidă ca în alte părţi).[44]

[44] Ecouri ale acestei preocupări se găsesc în piesa *Starea de asediu* (n.ed.fr.). [Vezi *Starea de asediu* în volumul *Teatru*, ed. rom. cit., pp. 141-236.]

Aici chiar şi Armata Salvării face publicitate. Iar pe reclame, femeile Armatei au obrajii rumeni şi surâsul luminos...

Tatăl lui Zaharo[45]. Polonez. La cincisprezece ani pălmuieşte un ofiţer. Fuge. Ajunge la Paris într-o zi de Carnaval. Cumpără confetti de cei câţiva bănuţi pe care-i are şi le vinde. După treizeci de ani are o avere imensă şi familie. Complet analfabet, îi citeşte fiu-său ce-i cade la mână. Îi citeşte *Apărarea lui Socrate*. „Altă carte să nu-mi mai citeşti. Asta spune totul.” Şi de-atunci numai cartea asta îl roagă să i-o citească. Detestă judecătorii şi poliţia.

Manhattan. Uneori, peste *sky-scrapers*, prin sute de mii de ziduri înalte, ţipătul unui remorcher te ajunge noaptea în insomnie şi-ţi aminteşte că pustiul ăsta de fier şi de ciment este o insulă.[46]

Individul din Holland Tunnel la New York sau cel din Summer Tunnel la Boston. Cât e ziua de lungă, de la înălţimea unei pasarele, numără maşinile care trec

[45] Blănar newyorkez (n.ed.fr.).

[46] Această imagine va fi dezvoltată în „Marea cât mai aproape” (n.ed.fr.). [Vezi ed. rom. cit., p. 117; pentru ultima frază vezi şi varianta din „Ploi la New York”, *infra*, p. 61.]

neîncetat, într-un vacarm asurzitor, de-a lungul unui tunel luminat strident şi prea lung ca să-i vadă vreuna dintre ieşiri. Este un erou de roman modern.

B. ca american superior. Psihologia lui: oamenilor de la mare le place muntele, iar oamenilor de la munte le place marea.

Ploaie peste New York. Curge neistovită printre cuburile înalte de ciment. Sentiment bizar de însingurare în taxiul ale cărui ştergătoare rapide şi monotone baleiază o apă înnoită neîncetat. Impresia că aş fi prins în capcana acestui oraş şi că aş putea să mă eliberez de blocurile care mă înconjoară şi să fug ceasuri în şir fără să găsesc nimic altceva decât mereu alte închisori de ciment, fără speranţa vreunei coline, a vreunui copac adevărat sau a vreunui chip răvăşit.

Tatăl lui B. Judecător la Curtea Supremă din Hamburg. Are drept carte de căpătâi versiunea în limba germană a *Mersului trenurilor* editat de Chaix, care cuprinde orarul trenurilor din lumea întreagă.[47] Aproape că-l ştie pe

[47] Camus îi va atribui această însuşire tatălui lui Tarrou din *Ciuma* (n.ed.fr.).

dinafară, iar B. menţionează această anomalie cu o admiraţie lipsită de orice ironie.

Ploi la New York. Nesfârşite, măturând totul. Iar în ceaţa cenuşie zgârie-norii se înalţă albicioşi ca mormintele imense ale acestui oraş locuit de morţi. Prin ploaie se vede cum se clatină mormintele din temelii.

Teribil sentiment de părăsire. De-aş strânge la piept toate făpturile din lume, tot nu m-ar apăra de nimic.

Ciuma. Întrebare adresată lui Tarrou: – Chiar vi se pare că ştiţi totul despre viaţă?

Tarrou: – Da.

Revoltă. Analiză aprofundată a Terorii şi a legăturilor ei cu birocraţia.

— De notat că vremea noastră marchează sfârşitul ideologiilor. Bomba atomică interzice ideologia.[48]

Julien Green se întreabă (*Jurnal*) dacă se poate închipui un sfânt care să scrie un roman. Fireşte că nu,

[48] Temă reluată în seria de articole „Nici victime, nici călăi” din *Actuale. Cronici 1944-1948*. Vezi Albert Camus, *Actuale. Cronici (1939-1958)*, ediţie îngrijită, traducere din limba franceză, notă asupra ediţiei şi cronologie de Marina Vazaca, Editura Polirom, Iaşi, 2019, pp. 126-152.

pentru că nu există roman fără revoltă. Sau ar trebui închipuit un roman care să pună sub acuzare lumea pământească şi omul – un roman complet lipsit de iubire. Imposibil.

Pe mare

Lungă, această călătorie de întoarcere. Serile pe mare şi trecerea de la soarele în asfinţit la lună sunt singurele momente în care simt că mă destind puţin. Întotdeauna voi fi iubit marea. Întotdeauna va fi liniştit totul în mine.

Teribilă, mediocritatea acestui mediu. Până acum nu am suferit nici măcar o dată din cauza mediocrităţii care mă putea înconjura. Până acum. Dar, aici, intimitatea asta merge prea departe. Şi, în acelaşi timp, în toţi acel ceva care ar putea merge departe, doar dacă...

Două fiinţe tinere şi frumoase au început o idilă pe vapor şi în jurul lor s-a strâns imediat un fel de cerc de răutate. Aceste începuturi ale iubirii! Îmi plac şi le susţin din toată inima – cu un fel de gratitudine chiar faţă de cei care păstrează pe această punte, în mijlocul Atlanticului strălucind în soare, la jumătatea drumului dintre două continente alunecate în nebunie, adevărurile acestea pe care le reprezintă tinereţea şi iubirea. Dar de ce să nu spun pe nume şi poftei pe care o simt în inimă, şi

dorinţei năvalnice care mă cuprinde de a-mi regăsi inima nerăbdătoare pe care o aveam la 20 de ani? Dar cunosc remediul, voi privi îndelung marea.

Tristeţea de-a mă simţi din nou atât de vulnerabil. Peste 25 de ani voi avea 57. Aşadar, 25 de ani să-mi scriu opera şi să găsesc ceea ce caut. Apoi, bătrâneţea şi moartea. Ştiu ce e mai important pentru mine. Şi încă găsesc calea de a ceda micilor tentaţii, de a pierde timpul cu conversaţii fără rost sau cu hoinăreli sterile. Am reuşit să fiu stăpân pe două, trei lucruri în mine. Dar ce departe sunt încă de acea superioritate de care-aş avea atâta nevoie.

Minunată noapte pe Atlantic. Ceasul acesta dintre soarele abia dispărut şi luna care abia mijeşte, de la vestul încă luminos la estul deja întunecat. Da, am iubit mult marea – această imensitate liniştită – siajele imediat acoperite – drumurile lichide. Pentru prima dată un orizont pe măsura unei respiraţii de om, un spaţiu la fel de mare ca îndrăzneala lui. Am fost întotdeauna sfâşiat între dorul meu de fiinţele vii, vanitatea agitaţiei şi dorinţa de-a deveni egalul acestor mări de uitare, al acestor tăceri nemăsurate, asemănătoare cu încântarea morţii. Am înclinaţie către vanităţile lumii, către semenii mei, către chipuri, dar, pe lângă veac, am o regulă a mea care este marea şi tot ce-i seamănă pe lume. O, dulceaţă

a nopţilor când toate stelele licăresc şi lunecă pe deasupra catargelor, şi liniştea asta din mine, în sfârşit liniştea asta care mă eliberează de toate.

Ploi la New York

Ploaia la New York este o ploaie a exilului. Abundentă, vâscoasă şi compactă, curge neistovită printre cuburile înalte de ciment, pe bulevardele întunecate brusc ca fundul unor puţuri. Refugiat într-un taxi, oprit de lumina roşie a semaforului, lansat din nou la cea verde, te simţi dintr-odată prins în capcană, în spatele ştergătoarelor monotone şi rapide care baleiază o apă înnoită neîncetat. Te convingi că ai putea să mergi aşa ore întregi, fără să te eliberezi vreodată din aceste închisori pătrate, din aceste cisterne în care te bălăceşti, fără speranţa vreunei coline sau a vreunui copac adevărat. În ceaţa cenuşie, zgârie-norii albicioşi acum se înalţă ca mormintele gigantice ale unui oraş de morţi şi par a se clătina puţin din temelii. Şi-atunci vin ceasurile de părăsire. Opt milioane de oameni, mirosul de fier şi de ciment, nebunia constructorilor şi, în acelaşi timp, culmea singurătăţii. „De-aş strânge la piept toate făpturile din lume, tot nu m-ar apăra de nimic.”[49]

[49] Traducerea în limba română s-a făcut după *Journaux de voyage*, Gallimard, Paris, 2013, apoi a fost confruntată cu seria *Carnete 1949-*

Poate pentru că New Yorkul nu mai înseamnă nimic fără cerul său. Întins în cele patru zări, gol şi nemăsurat, dăruieşte oraşului gloria-i matinală şi măreţia serilor sale, la ceasul când un apus înflăcărat se-abate peste 8th Avenue şi peste poporul imens care se scurge printre vitrinele luminate cu mult înainte de lăsarea serii. Mai sunt şi unele amurguri pe Riverside, când priveşti autostrada care mărgineşte oraşul, jos, de-a lungul Hudsonului, în faţa apelor înroşite de asfinţit; iar din şirul neîntrerupt de maşini care înaintează lin şi bine uns se înalţă dintr-odată un cânt ritmat care aminteşte de zgomotul valurilor. Mă mai gândesc şi la alte seri, blânde şi repezi de ţi se strânge inima, care împurpurează peluzele vaste din Central Park, spre Harlem. Roiuri de negrişori îşi azvârl unul altuia mingea cu o bâtă de lemn în ţipete de bucurie, în vreme ce americani bătrâni în cămaşă cu carouri, prăbuşiţi pe bănci, ling cu puţina energie care le-a mai rămas îngheţate turnate în carton pasteurizat, cu veveriţe scormonind pământul la picioarele lor în căutarea unor bunătăţi necunoscute. În copacii din parc, orchestra de jazz a păsărilor salută

1959 din cea mai recentă ediţie a operei lui Albert Camus, *Œuvres complètes*, vol. IV, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, Paris, 2006, pp. 1007-1056, cu note la pp. 1550-1552, dar şi cu ediţia braziliană a *Jurnalelor de călătorie*, *Diário de viagem*, ed. VI, traducere din limba franceză de Valerie Rumjanek Chaves, Record, Rio de Janeiro, 2013.

apariţia primei stele deasupra Empire State, iar creaturi cu picioare lungi cutreieră aleile de iarbă încadrate de marile buildinguri, oferind cerului destins pentru o clipă chipul lor splendid şi privirea lipsită de iubire. Dacă se-acoperă însă cerul acesta, sau dacă piere lumina, iată că New Yorkul devine iarăşi marele oraş, închisoare ziua, rug aprins noaptea. Fantastic rug, într-adevăr, cu milioanele-i de ferestre luminate în mijlocul uriaşelor ziduri înnegrite care poartă acest furnicar de lumini până aproape de cer, ca şi cum în fiecare seară, deasupra Manhattanului, insula cu trei râuri, s-ar stinge un incendiu gigantic, care înalţă în toate zările carcase imense afumate, încă ticsite de puncte de combustie.

Am impresiile mele despre alte oraşe. Dar în legătură cu acesta nu mi-au rămas decât emoţiile puternice şi fugare, o nostalgie agasată, clipele de sfâşiere. După atâtea luni, nu ştiu nimic despre New York, nu ştiu dacă umbli aici printre nebuni sau printre cei mai cumpăniţi oameni din lume; dacă viaţa este atât de uşoară cum spune toată America sau dacă este atât de goală cum pare uneori; dacă e firesc să iei zece persoane acolo unde ar fi de-ajuns una singură, fără ca diferenţa să facă serviciul mai rapid; dacă new yorkezii sunt liberali sau conformişti, suflete pudice sau suflete moarte; dacă e admirabil sau indiferent că gunoierii poartă la muncă

mănuşi bine croite; dacă e de folos ca circul din Madison Square să prezinte zece atracţii simultan în patru arene diferite, astfel că cine e interesat de toate nu poate vedea niciuna; dacă are vreo importanţă că sumedenia de tineri de la *skating*, unde am fost într-o seară, un fel de Velodrom de Iarnă scăldat într-o lumină roşiatică prăfoasă, care evoluau pe patinele lor într-un vacarm infernal de rotile din fier şi de orgă mare, păreau atât de serioşi şi de concentraţi de parc-ar fi rezolvat o ecuaţie de gradul opt; şi, în fine, dacă, în sfârşit, trebuie să-i crezi pe cei care spun că aici originalitatea înseamnă însingurare sau, pur şi simplu, pe cei care se minunează că aici nu ţi se cer niciodată actele de identitate.

Îmi pierd reperele, ca să spun drept, şi, gândindu-mă la New York, mă lupt cu sucurile de fructe dimineaţa, cu *scotch and soda*-ul naţional şi cu legătura dintre el şi dragoste, cu *taxi-girls* şi împerecherile pe fugă, cu luxul nemăsurat şi prostul gust debordant, până la cravatele aiuritoare, cu antisemitismul şi dragostea pentru animale, de la gorilele din Bronx până la protozoarele din Muzeul de Istorie Naturală, cu saloanele firmelor de pompe funebre, unde morţii şi moartea sunt machiaţi în grabă mare („Voi muriţi, iar de restul ne ocupăm noi”) şi cu frizeriile în care te poţi bărbieri şi la trei dimineaţa, cu temperatura care se schimbă de la cald la frig în două

ore, cu metroul care te face să te gândeşti la închisoarea de la Sing-Sing, cu roiurile de zâmbete publicitare care proclamă pe toţi pereţii că viaţa nu e tragică, cu cimitirele pline de flori de la poalele gazometrelor, cu frumuseţea fetelor şi urâţenia bătrânilor, cu zecile de mii de generali şi amirali de operetă care stau în faţa uşilor imobilelor, unii ca să oprească taxiurile-scarabeu, verzi, roşii şi galbene, cu ajutorul unui fluier, alţii ca să-ţi deschidă uşa şi cei din urmă, în fine, care urcă şi coboară în tot oraşul ca nişte marionete multicolore, de-a lungul cuştilor înalte de cincizeci de etaje.

Da, îmi pierd reperele. Descopăr că se-ntâmplă şi cu oraşele cum se întâmplă cu unele femei, care te irită, te îmbrâncesc şi îţi jupoaie sufletul şi a căror arsură gravă o porţi cu tine pe tot corpul, smintire şi delectare deopotrivă. Aşa m-am plimbat eu zile întregi prin New York cu ochii înlăcrimaţi, pentru că aerul este pur şi simplu plin de funingine, iar jumătate din timpul pe care-l petreci pe stradă te freci la ochi sau îţi scoţi de sub pleoape particula de metal pe care mulţimea de uzine din New Jersey ţi-o trimit ca pe o veselă urare de bun-venit, peste Hudson. Uite-aşa, în sfârşit, port eu New Yorkul în mine, la fel cum ţi se mişcă în ochi un corp străin, insuportabil şi delicios, cu lacrimi de duioşie şi cu furia de-a nega totul.

Poate că aici este ceea ce numim pasiune. Tot ce pot să spun e că ştiu din ce imagini contrastante se nutreşte a mea. În toiul nopţii, uneori, peste *sky-scrapers*, prin sute de ziduri înalte, ţipătul unui remorcher mă ajungea în insomnie şi-mi amintea că pustiul ăsta de fier şi de ciment este şi o insulă. Regăseam atunci marea, eram la ţărmul patriei mele. În alte seri, stând în faţă în metroul aerian de pe 2nd Avenue, care se năpusteşte înainte la înălţimea etajului cinci, înghite cu lăcomie luminiţele roşii şi albastre şi, din când în când, se lasă mistuit încetişor de gări în semiîntuneric, priveam cum se învârt zgârie-norii în jurul goanei noastre şi, părăsind bulevardele abstracte din centru, mă scurgeam spre cartiere din ce în ce mai sărace, pe unde maşinile erau din ce în ce mai rare. Ştiam ce mă aşteaptă, nopţile acelea în Bowery, unde la câţiva paşi de splendidele magazine cu rochii de mireasă (niciuna dintre miresele de ceară nu zâmbeşte), care se întind pe mai mult de cinci sute de metri, trăiesc oamenii uitaţi, cei care s-au lăsat pradă sărăciei în oraşul bancherilor. Este cel mai sinistru cartier din oraş, cel în care nu întâlneşti nicio femeie, în care un bărbat din trei e beat şi unde se produc, într-o cafenea bizară, desprinsă parcă dintr-un western, actriţe bătrâne şi grase care cântă vieţile ratate şi iubirea de mamă, ţopăind la refren şi scuturându-şi spasmodic, în răgetele

sălii, cărnurile informe cu care le-a acoperit vârsta. Tot o femeie bătrână e şi la baterie şi seamănă cu o cucuvea, iar în unele seri ai dori să-i cunoşti viaţa, într-unul din acele rare momente când geografia dispare şi singurătatea devine un adevăr puţin dezordonat.

Alte dăţi... dar categoric da, mi-au plăcut dimineţile şi nopţile de la New York. Am iubit New Yorkul cu acea iubire intensă care te lasă uneori plin de incertitudini şi aversiune – se întâmplă să ai nevoie de exil. Şi atunci însuşi mirosul ploilor de la New York te urmăreşte în străfundul oraşelor celor mai armonioase şi mai familiare, ca să-ţi spună că există cel puţin un loc de eliberare pe lume, unde vei putea, împreună cu un întreg popor şi atâta timp cât vei dori, să te pierzi, în sfârşit, fără să te regăseşti niciodată.

AMERICA DE SUD

Iunie-august 1949[50]

[50] Fraza se regăseşte întocmai în jurnalul de călătorie în Statele Unite (vezi *supra*, p. 52).

30 iunie

Spre mare. Zi epuizantă. R.[51] şi cu mine conducem în forţă ca să ajungem la timp la Marsilia. Desdemona[52] ne permite. La Marsilia, căldură toridă şi, în acelaşi timp, un vânt de-ţi taie faţa. Până şi natura e vrăjmaşă. Cabină pentru o persoană. Aştept plecarea mergând pe coridoare şi pe punţi. Sentiment de ruşine văzându-i pe pasagerii de la clasa a 4-a, cazaţi sub punte în cuşete suprapuse, stil concentraţionar. Scutecele atârnă, murdare. Copiii vor trăi 20 de zile în acest infern. Iar eu... Vaporul ridică ancora cu 2 ore întârziere. Cină. La masă cu mine, G., profesor de istoria filosofiei la Sorbona – un tânăr mărunţel care se duce să-şi vadă familia în Argentina –, şi dna C., care merge să-şi vadă soţul. E din Marsilia, fată înaltă, brunetă. Spune tot ce-i trece prin cap – şi uneori e amuzant. Alteori... În orice caz, trăieşte. Ceilalţi sunt morţi – la fel şi eu, la urma urmei. După cină, G., care a făcut aluzii la starea de ciumat, mă prezintă unui profesor brazilian şi soţiei sale ca pe „autorul *Ciumei*”. Arăt bine! În „salonul de muzică” (unde ar încăpea comod jumătate din emigranţii de la clasa a

[51] Referire la Robert Jaussaud, fost coleg de liceu şi colaborator al lui Albert Camus la Théâtre du Travail şi Théâtre de l’Équipe (n.ed.fr.).

[52] Numele pe care i-l dăduse Albert Camus maşinii sale (n.ed.fr.).

4-a), G. ne cântă nişte fleacuri la pianul de la bord, care pare a avea toate măruntaiele încurcate. Apoi conversaţie. Salazar, elogiat de profesorul brazilian. Dna C. face două gafe enorme încercând să-i convingă pe brazilieni că în America de Sud e câte o revoluţie în fiecare zi. Aud afirmaţii ca „Era o femeie din popor, de cea mai joasă condiţie...” şi alte perle. Salut şi plec. În spate, unde mă refugiez, nişte emigranţi beau vin cu burduful şi cântă. Stau cu ei, necunoscut şi fericit (zece secunde). Apoi mă duc să privesc marea. Cornul lunii urcă deasupra catargelor. Cât vezi cu ochii, în noaptea care nu s-a îndesit încă, marea – şi un sentiment de calm, o melancolie puternică urcă atunci din ape. Pe mare am potolit întotdeauna totul, iar singurătatea asta infinită îmi face bine pe moment, deşi am impresia că marea rostogoleşte astăzi toate lacrimile din lume. Revin în cabină să scriu asta – cum aş vrea să fac în fiecare seară, fără să spun nimic intim, dar neuitând nimic din evenimentele de peste zi. Întors spre ceea ce am lăsat, cu inima neliniştită, aş vrea totuşi să dorm.

1 iulie

Trezit cu febră, rămân culcat, visând şi moţăind o parte din dimineaţă. Pe la 11 mă simt mai bine şi ies. G. este pe punte. Vorbim filosofie. Vrea să facă filosofia istoriei filosofiei. Are dreptate. Dar, după părerea lui, a rămas tânăr şi îi place să trăiască. Iarăşi are dreptate. Dejun cu cei trei muschetari ai mei. Dna C. gafează din nou, întrebându-l pe G. dacă e profesor de liceu, când el e la Sorbona. Dar nu-şi dă seama. Observ atitudinea bărbaţilor faţă de ea. Toţi o cred uşuratică pentru că e veselă. E o greşeală, fireşte. După-amiaza citesc istoria revoluţiilor braziliene – Europa este mic copil. La cinci mă duc să lucrez la soare. Soarele striveşte marea, care abia respiră, iar vaporul e plin de oameni tăcuţi atât în spate, cât şi în faţă. În schimb, pick-upul de la bord urlă şlagăre în cele patru zări. Sunt prezentat unei tinere romance care pleacă din Anglia pentru a se stabili în Argentina. O pasionată – nici frumoasă, nici urâtă, cu o umbră de mustaţă. Apoi mă duc în cabină să citesc, pe urmă mă îmbrac din nou pentru cină. Trist. Beau vin. După cină, conversaţie, dar privesc marea şi încerc încă o dată să fixez imaginea pe care o caut de douăzeci de ani pentru acele rămurişuri şi modele pe care le face pe suprafaţa

mării apa azvârlită de etravă.[53] Când o voi găsi, voi fi liniştit.

În două rânduri, ideea sinuciderii. A doua oară, tot când priveam marea, simt o arsură îngrozitoare în tâmple. Cred că acum înţeleg cum *se omoară* cineva. Iarăşi conversaţie – de ne trosnesc fălcile. Urc pe puntea superioară, în întuneric, şi închei ziua după ce am luat hotărâri de lucru, în faţa mării, a lunii şi a stelelor. – Apele abia dacă sunt luminate la suprafaţă, dar li se simte întunericul adânc. Aşa e marea, şi de aceea o iubesc! Chemare la viaţă şi invitaţie la moarte.

2 iulie

S-a instalat monotonia. Am lucrat puţin de dimineaţă. Soare pe puntea superioară. Înainte de dejun sunt prezentat până la urmă tuturor pasagerilor. Nu suntem prea răsfăţaţi în materie de femei frumoase, dar o spun fără necaz. Toată după-amiaza în faţa Gibraltarului, marea potolită dintr-odată, la poalele acestei stânci enorme cu pante de ciment, cu figură abstractă şi ostilă.

[53] Vezi „Marea cât mai aproape” (n.ed.fr.). [Vezi şi ed. rom. cit., p. 118. Aceeaşi preocupare exprimată şi în jurnalul de călătorie în Statele Unite în momentul traversării. Vezi, de asemenea, *supra*, p. 27.]

Sunt înfăţişări ale puterii. Apoi Tangerul, cu plăcutele case albe. La şase, ziua în asfinţit, marea se umflă puţin şi, în timp ce la difuzoarele de la bord tună *Eroica*, ne îndepărtăm de ţărmurile trufaşe ale Spaniei şi părăsim definitiv Europa. Privesc neîncetat acest pământ, cu inima strânsă.

După cină, film. O bazaconie americană de zile mari din care nu pot să înghit decât primele imagini. Mă întorc la mare.

3 iulie

Sunt zile monotone. Azi-dimineaţă, baie în piscină (apa îmi ajunge până la burtă) şi ping-pong, unde îmi dezmorţesc, în sfârşit, muşchii. După-amiaza asta, cursă de cai (cu zaruri) şi ghinionul meu obişnuit. Suntem pe Atlantic, iar vaporul se leagănă mult sub hula puternică. Am încercat să lucrez, dar fără prea mare succes. Până la urmă, citesc *Jurnalul* lui Vigny, unde mă încântă multe lucruri, cu excepţia laturii lui de lebădă constipată. Iar în locul cabinei strâmte şi curate prefer cuşeta tare şi sărăcia. Ori această singurătate fără prisos, ori furtuna dragostei, nu mă interesează altceva pe lume. N-am uitat nimic? Nu cred. Închei ziua ca de obicei, în faţa

mării, somptuoase astă-seară sub luna care scrie pe hula domoală caractere arabe cu trăsături fosforescente. Nu se mai sfârşesc cerul şi apele. Cât de bine însoţită este aici tristeţea!

4 iulie

Zi asemănătoare. Agravată de somnolenţă – ca şi cum şirul interminabil de nopţi de insomnie mi-ar reveni dintr-odată în minte. Mă lungesc de mai multe ori peste zi şi adorm de fiecare dată, deşi am avut o noapte bună. Între timp, lucru, piscină, soare (la ora 2, pentru că în rest e o baltă cu broaşte) şi Vigny. Găsesc acolo multe lucruri care se potrivesc cu starea mea de spirit. Şi încă ceva: „Dacă sinuciderea este permisă, una dintre situaţii e aceea când un om devine de prisos într-o familie şi când moartea lui le-ar readuce pacea tuturor acelora pe care viaţa lui îi tulbură”[54]. Trebuie să spun totuşi că, bronzat, odihnit, hrănit şi îmbrăcat în culori deschise, am toate avantajele de partea mea. Aş putea să plac, mi se pare. Dar cui?

[54] Vezi, de asemenea, Alfred de Vigny, *Jurnalul unui poet*, traducere de Ionel Marinescu, selecţie, prefaţă şi note de Angela Ion, Editura Univers, Bucureşti, 1976.

În faţa mării, înainte de culcare. De data asta luna luminează un culoar întreg de apă care, pe oceanul întunecat, odată cu mişcarea vaporului, pare un fluviu lăptos şi abundent ce coboară neobosit spre noi.[55] Mai încercasem, peste zi, să notez aspecte ale mării, pe care le transcriu:

Marea de dimineaţă: Uriaş rezervor de peşti – grea şi fremătătoare – solzoasă – lipicioasă – acoperită de bale proaspete.[56]

Marea la amiază: palidă – tablă imensă încinsă la roşu – şi sfârâitoare – se va întoarce brusc ca să-i arate soarelui chipul ei umed, acum în beznă... etc.[57]

Noapte bună.

[55] Vezi „Marea cât mai aproape”, ed. rom. cit., pp. 121-122.

[56] Vezi „Marea cât mai aproape”, ed. rom. cit., p. 118.

[57] Vezi „Marea cât mai aproape”, ed. rom. cit., p. 119.

5 iulie[58]

Dimineaţă la scăldat, la soare, apoi la lucru. La amiază trecem de Tropicul Racului, sub un soare vertical care ucide toate umbrele. Totuşi, nu este excesiv de cald. Dar cerul e înţesat de o ceaţă grea şi soarele pare o boală. Marea seamănă cu o umflătură enormă, cu strălucirea metalică a lucrurilor în descompunere. După-amiaza, mare eveniment: depăşim un pachebot care are aceeaşi rută ca noi. Salutul pe care şi-l adresează cele două vapoare, cu trei ţipete mari de animale preistorice, semnalele pasagerilor pierduţi pe mare şi anunţaţi de prezenţa altor oameni, despărţirea, în sfârşit, pe apele verzi şi neprielnice – toate astea dau o uşoară strângere de inimă. Rămân apoi multă vreme în faţa mării, plin de o exaltare stranie şi plăcută. După cină mă duc în faţă. Emigranţii cântă la acordeon şi dansează în noaptea-n care căldura pare deja să se înteţească.

---

[58] Scrisoarea adresată Mariei Casarès din aceeaşi zi, 5 iulie, începe aşa: „Până astăzi nu am scris decât în jurnal – dar am scris cu fidelitate, în fiecare seară, încheindu-mi astfel ziua lângă tine. Nu am menţionat nimic în afară de detaliile zilnice ale unei vieţi monotone, dar nu am scris nimic care să nu fie pentru tine, totul se îndreaptă spre tine, totul are culoarea ta” (Albert Camus, Maria Casarès, *Correspondance (1944-1959)*, Gallimard, Paris, 2017, p. 115).

6 iulie

Se luminează de ziuă pe o mare de oţel, plină de solzi orbitori şi de hulă. Cerul e alb de ceaţă şi de căldură, cu o strălucire moartă, dar insuportabilă, ca şi cum soarele s-ar fi lichefiat şi s-ar fi răspândit în stratul de nori, pe toată întinderea bolţii cereşti. Pe măsură ce trece timpul, căldura creşte în aerul livid. Cât e ziua de lungă, etrava dislocă roiuri de peşti zburători din stufărişul lor de valuri. La şapte seara se zăreşte coasta, posacă şi scorojită. Coborâm noaptea la Dakar. Două, trei cafenele luminate strident cu neon, negri înalţi admirabili prin demnitate şi eleganţă, în cămăşile lor albe şi lungi, negresele cu rochii vechi, în culori vii, mirosul de arahide şi de balegă, praful şi căldura. Câteva ceasuri numai, dar regăsesc mirosul Africii mele, miros de sărăcie şi abandonare, miros virgin, dar şi puternic, a cărui putere de seducţie o cunosc. Când mă întorc pe vapor, o scrisoare. Pentru prima dată mă culc oarecum împăcat.

7 iulie

Noapte de insomnie. Căldură. Piscină, apoi mă întorc în cabină să mă întind. Vigny, pe care îl termin. După dejun

încerc să dorm, degeaba. Lucrez până la 6 cu rezultate bune. Apoi urmăresc pe puntea de promenadă un personaj straniu pe care-l observ de la începutul călătoriei. Mereu îmbrăcat, chiar şi la Tropice, cu un costum de lână gri-închis, guler tare, şapcă, pantofi negri, şaizeci de ani. Mic de statură, subţire, cu aspect de şobolan hotărât. Singur la masă, cu şezlongul mereu în acelaşi loc pe puntea de promenadă, nu citeşte decât *Les Nouvelles littéraires*, din care pare a avea o colecţie inepuizabilă şi pe care o citeşte de la primul la ultimul rând. Fumează trabuc după trabuc şi nu vorbeşte cu nimeni. Singura conversaţie pe care i-am auzit-o a fost cu un marinar pe care l-a întrebat dacă marsuinii sunt graşi sau slabi. I se întâmplă să şi bea (pastis) cu un elveţian de limbă germană care nu vorbeşte franceză. Iar el nu vorbeşte germană. Rezultă o conversaţie de surdomuţi. Astă-seară, urmărindu-l cât a făcut patru ture pe puntea de promenadă, observ că nu s-a uitat nici măcar o dată la mare. Nimeni nu ştie, la bord, cu ce se ocupă.

Înainte de cină mă uit cum apune soarele. Dar e absorbit de ceaţă cu mult înainte să ajungă la orizont. Atunci, marea este roz la babord, albastră la tribord. Mergem pe o întindere fără hotar. Până la Rio nu vom mai vedea pământul. Ceasul de seară este dintr-odată

minunat. Apa densă se îmbâcseşte puţin. Cerul se destinde. Iar la ceasul liniştirii depline, sute de marsuini răsar din ape, se zbenguiesc puţin şi fug înspre zarea fără oameni. Odată plecaţi, domneşte tăcerea, şi neliniştea mărilor dintâi. După cină, revin dinaintea mării, în partea din faţă a vaporului. E somptuoasă, grea şi brodată. Vântul îmi plesneşte cu brutalitate obrajii, venind din faţă, după ce a parcurs spaţii a căror întindere nici nu mi-o mai imaginez. Mă simt singur şi puţin pierdut, încântat, în fine, şi simţind cum mi se refac forţele încet-încet în faţa acestui viitor necunoscut şi a acestei măreţii pe care o iubesc.

8 iulie

Noapte de insomnie. Cât e ziua de lungă, umblu cu capul golit de gânduri şi cu inima pustie. Marea e rea. Cerul, astupat. Punţile sunt părăsite. De fapt, de la Dakar, n-am mai rămas decât vreo douăzeci de pasageri. Prea obosit ca să mai descriu marea astăzi.

9 iulie

O noapte mai bună. De dimineaţă mă plimb pe punţile mari şi goale. Alizeele pe care le întâlnim acum au scăzut temperatura. Un vânt cu rafale scurte şi dese perie viguros marea, care se agită în valuri mici şi fără spumă.

Lucrat puţin, hoinărit mult. Îmi dau seama că nu notez conversaţiile cu pasagerii. Unele sunt totuşi interesante, cu Delamain[59], editorul, şi soţia lui. Citit un fermecător roman de-al lui despre fidelitate. Voi reveni. Dar, de fapt, în clipa asta, interesul meu nu se îndreaptă cu-adevărat spre oameni, ci spre mare şi această tristeţe adâncă din mine, cu care nu sunt obişnuit.

La ora şase, la apusul soarelui, ca în fiecare seară, discuri cu muzică clasică. Şi, dintr-odată, *Toccata*, în clipa în care soarele dispare după norii adunaţi chiar pe linia orizontului. Pe cerul ca un decor de operă, dâre imense şi roşii, pluş negru, arhitecturi fragile care par făcute din sârmă şi pene se dispun într-o vastă alternanţă de roşu, verde şi negru – acoperind tot cerul, evoluând în eclerajele cele mai schimbătoare, potrivit celei mai majestuoase coregrafii. *Toccata*, pe această

[59] Maurice Delamain (1883-1974), directorul editurii Stock. O mare librărie pariziană îi poartă numele, pe rue Saint-Honoré, vizavi de Comedia Franceză.

mare adormită, sub serbările acestui cer regesc... momentul este de neuitat. În asemenea măsură, încât vaporul întreg tace, pasagerii înghesuiţi pe punte, pe partea dinspre vest, reduşi la tăcere şi la ce au ei mai adevărat, răpiţi pentru o clipă din traiul amărât şi din durerea de a fi.

10 iulie

Trecem linia ecuatorului de dimineaţă, pe o vreme ca la noi în Seine-et-Oise – răcoroasă, înţepătoare, cu un cer ca lâna mieilor, cu marea puţin zbârlită. Ceremonia trecerii liniei fiind anulată, din lipsă de pasageri, înlocuim ritualul cu câteva jocuri în piscină. Apoi un moment cu emigranţii care cântă la acordeon şi din gură în partea din faţă a vaporului, întorşi către marea pustie. Remarc încă o dată printre ei o femeie deja căruntă, dar de mare clasă, cu chipul semeţ şi blând, mâini şi încheieturi ca nişte lujeri şi o ţinută fără seamăn. Urmată mereu de soţul ei, un bărbat înalt şi blond, taciturn. Potrivit informaţiilor primite, fuge din Polonia şi de ruşi exilându-se în America de Sud. E săracă. Dar, privind-o, mă gândesc la urâtele bine-mbrăcate care ocupă unele

cabine de la clasa întâi. N-am îndrăznit încă să intru în vorbă cu ea.

Zi liniştită. Cu excepţia cinei cu şampanie pentru a marca trecerea liniei. Când sunt mai mult de patru, mi-e greu să suport oamenii. O poveste de-a dnei C. Bunică-sa: „Vai, eu la viaţa mea, să ştiţi, abia dacă m-am atins de ceva”. Bunicu-său: „Ei, lasă, draga mea, totuşi mi-ai dăruit doi copii!”.

După cină, pasagerii sunt răsfăţaţi cu un film cu Stan şi Bran. Dar eu fug în faţă, să contemplu luna şi Crucea Sudului spre care mergem neîncetat. Surprins să văd cât de puţine stele, şi aproape anemice, pe bolta australă. Mă gândesc la nopţile noastre din Algeria, cerul ca un furnicar.

Stat multă vreme în faţa mării. În ciuda tuturor eforturilor şi a raţionamentelor, mi-e imposibil să scap de tristeţea asta pe care nici n-o mai înţeleg măcar.

11 iulie

Se face ziuă în mijlocul calmurilor ecuatoriale, pe o ploaie torenţială. Trâmbe de apă spală punţile din belşug, dar temperatura rămâne sufocantă şi moartă. În miezul zilei, cerul se luminează, dar marea e urâtă,

vaporul se leagănă în toate părţile. Câteva absenţe în sala de mese. Lucrat. Prost. Spre seară, cerul se încarcă din nou puţin câte puţin de nori, care se îndesesc dintr-o clipă într-alta. Vine noaptea, foarte repede, pe o mare neagră ca cerneala.

12 iulie

Ploaie, vânt, mare furioasă. Bolnavi. Vaporul înaintează, înconjurat de stropii fini împrăştiaţi de spuma valurilor. Dormit şi lucrat. Spre sfârşitul după-amiezii se arată soarele. Suntem deja la latitudinea din Pernambuco şi ne îndreptăm rapid spre coastă. Seara, cerul se acoperă din nou. Nori tragici vin dinspre continent să ne întâmpine – mesageri ai unui pământ înfricoşător. Asta e ideea care-mi vine dintr-odată în minte şi-mi trezeşte presimţirea absurdă pe care am avut-o în legătură cu această călătorie. Dar soarele va risipi totul.

13 iulie

Un soare radios inundă neîncetat spaţiile mării. Şi tot vaporul e scăldat într-o lumină orbitoare. Piscină, soare.

Şi lucrez toată după-amiaza. Seara este răcoroasă şi blândă. Vom ajunge peste două zile. Dintr-odată, gândul că voi părăsi vaporul, cabina strâmtă unde am putut să adăpostesc zile întregi o inimă cu totul înstrăinată, marea care m-a ajutat atât, mă sperie puţin. Să reîncep să trăiesc, să vorbesc. Oameni, chipuri, un rol de jucat, îmi va trebui mai mult curaj decât simt că am. Din fericire, sunt într-o formă fizică excelentă. Există totuşi momente când aş vrea să evit chipul omului.

Târziu în noapte, pe vaporul adormit, privesc noaptea. Ciudata lună australă, cu vârful ei turtit, luminează apele înspre sud. Îţi închipui miile de kilometri, acele singurătăţi în care apele dense şi strălucitoare alcătuiesc un fel de glie uleioasă. Aşa cel puţin ar arăta pacea.

14 iulie

Vreme constant frumoasă. Îmi termin lucrul, cel puţin cât am putut să duc la bun sfârşit pe vapor, renunţând la restul. După-amiaza, de la câteva sute de metri sub apă, o fiară neagră enormă urcă la suprafaţă, călăreşte câteva valuri şi aruncă două jeturi de pulbere de apă. Băiatul de la bar, lângă mine, îmi spune că e o balenă. Şi fără îndoială că mărimea, teribila forţă a înotului,

aspectul de fiară solitară... dar rămân sceptic. După-amiaza, corespondenţă şi valizele. Seara, recepţie la comandant şi cină de 14 iulie. Pentru prima dată, apus de soare fără pâclă. Soarele, în stânga şi-n dreapta, este înconjurat de cele dintâi dealuri stâncoase ale Braziliei, negre şi crestate. Dansăm, ne semnăm pe meniuri, schimbăm cărţi de vizită şi ne promitem cu toţii să ne revedem, pe cuvânt de lighioană[60]. Mâine, toată lumea va fi uitat pe toată lumea. Mă culc târziu, obosit şi încercând să mă conving să abordez această ţară mai destins.

15 iulie

La patru dimineaţa mă trezeşte o hărmălaie de pe puntea superioară. Ies. E încă întuneric. Dar coasta este foarte aproape: crupe negre şi regulate, foarte crestate, dar crestăturile sunt rotunjite – vechi profiluri ale celor mai vechi pământuri de pe glob. În depărtare, lumini. Mergem de-a lungul coastei în timp ce întunericul se risipeşte, apa are un freamăt abia perceptibil, noi cotim larg şi luminile sunt acum în faţa noastră, dar

[60] Angajamentul greierului faţă de furnică din cunoscuta fabulă a lui La Fontaine.

îndepărtate. Mă întorc în cabină. Când urc din nou, suntem deja în golf, imens, puţin aburind în revărsarea zorilor, cu condensări bruşte de lumină, care sunt insulele. Ceaţa dispare rapid. Şi zărim luminile din Rio înşirate de-a lungul coastei, „Căpăţâna de Zahăr” cu patru lumini în vârf şi, pe cel mai înalt vârf al munţilor, care parcă strivesc oraşul, un imens şi regretabil crist luminos[61]. Pe măsură ce se luminează, se vede mai bine oraşul, strâns între mare şi munţi, etalat pe lungime, întins la nesfârşit. În centru, buildinguri enorme. La fiecare minut, un tunet deasupra noastră: un avion decolează în zori, confundându-se mai întâi cu pământul, ridicându-se apoi în direcţia noastră şi trecându-ne pe deasupra capetelor cu zgomot mare de elitre. Suntem în mijlocul radei, iar munţii formează în jurul nostru un cerc aproape perfect. În cele din urmă, o lumină mai sângerie anunţă răsăritul soarelui, care se arată de după munţii din est, cu faţa spre oraş, şi începe să urce pe cerul palid şi proaspăt. Bogăţia şi somptuozitatea culorilor care joacă aşa peste golf, munţii şi cerul reduc pe toată lumea la tăcere, încă o dată. După un minut, culorile par

[61] Referire la monumentul Cristo Redentor („Cristos Mântuitorul”), înălţat pe muntele Corcovado, la sud de Rio de Janeiro, în perioada 1922-1931 cu prilejul centenarului independenţei Braziliei.

aceleaşi, dar sunt de carte poştală. Natura are oroare de miracolele prea lungi.

Formalităţi. Apoi coborârea. Imediat, iureşul de care mă temeam. Nişte jurnalişti s-au şi urcat la bord. Întrebări, fotografii. Nici mai rău, nici mai bine decât în alte părţi. Dar cum păşesc în Rio, întâmpinat de dna M.[62] şi de un ziarist brazilian înalt, cunoscut deja la Paris, foarte simpatic[63], începe calvarul. În confuzia primei zile, notez la întâmplare:

1. Mi se dă să aleg între o cameră la reşedinţa ambasadei, care e nemobilată, şi un hotel de lux cum sunt peste tot. Mă feresc de chipul hâd al hotelului de lux şi mă felicit găsind cea mai simplă şi mai fermecătoare cameră, într-o reşedinţă complet goală.

2. Automobiliştii brazilieni sunt nişte nebuni veseli sau nişte sadici cu sânge rece. Confuzia şi anarhia circulaţiei de pe şosele sunt compensate de o singură lege: să ajungi primul, cu orice preţ.

3. Contrastul cel mai frapant provine din etalarea luxului marilor hoteluri şi al buildingurilor moderne

---

[62] Referire la Gabrielle Mineur, consilieră culturală la Ambasada Franţei din Brazilia (n.ed.fr.).

[63] Referire la João Batista Barreto Leite Filho (1906-1987), numit în continuare B. sau Barleto, corespondent în Europa în Al Doilea Război Mondial.

alături de favele, uneori la o sută de metri mai încolo, un fel de bidonviluri suspendate pe pantele colinelor, fără apă, nici lumină, unde trăieşte o populaţie amărâtă, de albi şi de negri. Femeile se duc după apă la poalele colinelor, unde stau la coadă şi de unde îşi aduc provizia în bidoane de tablă pe care le poartă pe cap, la fel ca femeile kabyle. În timp ce aşteaptă, prin faţa lor trec, una după alta, fiarele nichelate şi silenţioase ale industriei de maşini americane. Niciodată luxul şi sărăcia nu mi s-au mai părut atât de insolent amestecate. E adevărat că, aşa cum spune unul dintre tovarăşii mei de călătorie, „măcar se distrează copios”. Regret şi cinism – doar B. e generos. Mă va duce în favelele pe care le cunoaşte bine: „Am fost reporter de omucideri şi comunist”, spune el. „Două condiţii bune să cunoşti cartierele sărăciei.”

4. Oamenii. Dejun cu dna M., B. şi un fel de notar slab, învăţat şi spiritual, căruia nu i-am reţinut decât prenumele, şi nu degeaba, Annibal[64], într-un *country club* care-şi merită numele: tenis, peluze, tineret. Annibal are şase fete, frumoase toate. Spune că amestecul dintre

[64] În franceză, „Hannibal”. Referire la Aníbal Machado (1894-1964), scriitor, om de teatru şi preşedintele Asociaţiei Braziliene a Scriitorilor. În 1945 a organizat primul congres al scriitorilor brazilieni, susţinând libertăţile democratice şi grăbind sfârşitul dictaturii lui Getúlio Vargas în acelaşi an.

religie şi dragoste este foarte interesant în Brazilia. Unui literat brazilian care l-a tradus pe Baudelaire i-a telegrafiat: „Rog să mă traduci imediat la loc în franceză”. Semnat „Baudelaire”.[65] Seamănă mult cu un spaniol din aceia foarte fini pe care-i întâlneşti în câte-un fund de provincie.

5. Una dintre cele trei, patru nave de război braziliene care mi-au fost arătate şi care îmi par cam vechi se numeşte Terror do Mondo. A participat la mai multe revoluţii.

6. Oamenii. După dejun, recepţie la dna M. Apartament frumos, cu vedere spre radă. Lume, dar nu ţin minte niciun nume. Un traducător al lui Molière despre care un confrate bun îmi spune că a adăugat un act la *Bolnavul închipuit* fiindcă nu era destul de lung pentru un spectacol. Un filosof polonez de care cerul, dacă e milostiv, mă va feri. Un tânăr biolog francez în misiune, extrem de simpatic. Şi mai cu seamă nişte tineri negri dintr-o trupă de teatru care vor să monteze *Caligula* şi cărora le promit că voi lucra cu ei. Apoi mă retrag cu cel care vorbeşte spaniolă şi, cu spaniola mea îngrozitoare, mă pun de acord cu el să mergem duminică

[65] În realitate, autorul telegramei era Murilo Mendes (1901-1975), poet modernist, considerat unul dintre precursorii suprarealismului în Brazilia (numit în continuare Murilo Mendés), şi e posibil ca Machado să-i fi povestit doar întâmplarea lui Camus.

la un bal al negrilor. E încântat de farsa pe care le-o facem oficialilor şi îmi repetă: „Segreto. Segreto”.[66]

7. Când îmi închipui că totul s-a sfârşit, dna M. mă anunţă că voi cina cu un poet brazilian. Nu zic nimic, promiţându-mi ca de mâine să retez scurt orice nu este absolut necesar. Şi mă resemnez. Dar nu mă aşteptam la încercarea care avea să urmeze. Soseşte poetul, enorm, indolent, cu pleoapele lăsate, cu gura căzută. Din când în când, îngrijorări, câte o agitaţie bruscă, apoi se răstoarnă în fotoliu şi gâfâie puţin. Se ridică, se învârte, se aşază iar în fotoliu. Vorbeşte de Bernanos, Mauriac, Brisson, Halévy. Cunoaşte pe toată lumea, se pare. Au fost răi cu el. Nu face politică franco-braziliană, dar a înfiinţat cu nişte francezi o fabrică de îngrăşăminte. Oricum, nu l-a decorat nimeni. I-au decorat pe toţi duşmanii Franţei din ţara asta. Dar pe el nu etc., etc.

Visează o clipă, suferă vizibil de nu se ştie ce şi îi dă cuvântul, în sfârşit, lui *señorito*[67], care profită cu lăcomie.

---

[66] Referire la Abdias do Nascimento (1914-2011), care l-a însoţit pe Camus şi la *macumba* din cartierul Caixas (n.ed.fr.). [Om de teatru, scriitor şi activist pentru drepturile negrilor din Brazilia, considerat unul dintre cei mai importanţi exponenţi ai culturii afro-braziliene, a înfiinţat în 1944 trupa Teatro Experimental do Negro ca parte integrantă a luptei împotriva rasismului. Vezi şi *infra*, 16 iulie, pp. 95-102, 26 iulie, p. 119.].

[67] În spaniolă în original.

Pentru că există şi un *señorito*, asemănător cu cei care îşi plimbau câinii cu picioare lungi pe Calle Major la Palma de Mallorca înainte să asiste în cunoştinţă de cauză la execuţiile din ’36.[68] Ăsta hotărăşte totul, trebuie să văd asta, să fac ailaltă, Brazilia este o ţară unde nimeni nu face altceva decât să muncească, nu există vicioşi, nici nu e timp, se munceşte, se munceşte, şi Bernanos îi spunea, iar Bernanos a creat un stil de viaţă în ţara asta, vai, cât de mult iubim Franţa...

Îngrozit de perspectiva acestui turneu, îl mobilizez pe tânărul biolog să vină cu noi la cină. În maşină rog să nu mergem la un restaurant de lux. Iar poetul se iveşte din cele o sută cincizeci de kilograme ale lui şi-mi spune, cu degetul ridicat: „Nu există lux în Brazilia. Suntem săraci, amărâţi”, bătându-l afectuos pe umăr pe şoferul cu galoane care îi conduce Chryslerul enorm. După ce a vorbit, poetul suspină şi se întoarce în coteţul lui de carne, unde începe să-şi roadă distrat unul dintre complexe. *Señorito* ne arată Rio, care e la aceeaşi latitudine ca Madagascarul şi mult mai frumos decât Antananarivo. „Toţi muncesc”, repetă el prăbuşit pe perna lui. Dar poetul opreşte maşina în faţa unei

[68] Probabil o amintire din călătoria în Mallorca pe care Camus a făcut-o în vara lui 1935, amestecată cu amintirea represiunii naţionaliste de pe insulă, denunţate de Georges Bernanos în romanul *Les grands cimetières sous la lune* (n.ed.fr.).

farmacii, se extrage cu greutate din locul lui şi ne roagă să aşteptăm puţin, pentru că se duce să-şi facă o injecţie. Aşteptăm, iar *señorito* comentează: „Săracul, are zahăr”. Letarget se informează politicos: „Şi creşte?”. Vai, da! „Creşte.” Poetul se întoarce gemând şi se prăbuşeşte pe săraca lui pernă din amărâta lui maşină. Aterizăm într-un restaurant în apropiere de Hale – unde nu se mănâncă decât peşte –, într-o sală dreptunghiulară foarte înaltă, cu o lumină de neon atât de puternică, încât semănăm toţi cu nişte peşti palizi care se mişcă într-o apă ireală. *Señorito* vrea să-mi alcătuiască meniul. Dar, epuizat, aş vrea să mănânc ceva uşor şi refuz tot ce-mi oferă. Este servit mai întâi poetul, care începe să mănânce fără să ne aştepte, iar degetele lui scurte şi groase suplinesc uneori furculiţa. Vorbeşte despre Michaux, Supervielle, Béguin etc. şi se întrerupe din când în când ca să scuipe de la înălţimea lui oase şi resturi de peşte în farfurie. Este pentru prima dată când văd pe cineva făcând această operaţie fără să se aplece. Extraordinar de dibace, nu ratează totuşi farfuria decât o singură dată. Suntem serviţi şi noi şi-mi dau seama că s*eñorito* mi-a comandat creveţi prăjiţi, pe care îi refuz, explicându-i, cu ceea ce îmi închipui eu că este o amabilă însufleţire, că acest fel de mâncare îmi este cunoscut, pentru că se face şi în Algeria. Auzind una ca

asta, *señorito* se înroşeşte de mânie. Încearcă şi ei să-mi facă plăcere, asta e tot. Mai modest, de altfel, mai modest. Nu trebuie să caut în Brazilia ce am în Franţa etc., etc. Din cauza oboselii, mă apucă o furie prostească şi-mi împing deja scaunul să plec. O intervenţie amabilă a lui Letarget şi, de asemenea, simpatia pe care o simt totuşi faţă de personajul ciudat al poetului mă reţin şi fac un mare efort să mă calmez. „Vai", spune poetul, lingându-se pe degete, „trebuie multă răbdare cu Brazilia, multă răbdare". Spun doar, şi asta în loc de orice altă răzbunare, că mi se pare că nu mi-a lipsit până acum. Acestea fiind zise, *señorito* se calmează la fel de repede şi la fel de inexplicabil cum s-a enervat şi, din spirit de compensaţie, mă copleşeşte cu complimente care mă lasă fără grai. Întreaga Brazilie mă aşteaptă cu sufletul la gură. Venirea mea în această ţară este lucrul cel mai însemnat care s-a petrecut de un număr considerabil de ani încoace. Sunt aici la fel de celebru ca Proust... E de neoprit. Dar conchide: „De aceea trebuie să aveţi răbdare cu Brazilia. Brazilia are nevoie de răbdarea dumneavoastră. Răbdare, asta trebuie cu Brazilia..." şi aşa mai departe. Cu toate astea, restul cinei se desfăşoară în linişte, deşi poetul şi *señorito* schimbă întruna câte o vorbă în portugheză, din care mi se pare că înţeleg că se plâng puţin de mine. Totuşi,

grosolănia se etalează cu atâta naturaleţe, încât devine plăcută. Când plecăm de la restaurant, poetul declară că are nevoie de o cafea şi că ne va conduce după aceea. Mergem la clubul lui, care imită cluburile englezeşti şi unde mă resemnez să beau un coniac „adevărat” de care n-aveam niciun chef. *Señorito* profită ca să ne explice dificultăţile administrative cu care se confruntă *Le Figaro*, pe care le cunosc prea bine, dar cărora el le face categoric o prezentare complet falsă. Dar are dreptate Chamfort: când vrei să placi în lume, trebuie să te resemnezi să afli multe lucruri pe care le ştii de la oameni care nu au habar de ele. Dau totuşi semnalul de plecare, nu înainte ca *señorito* să spună triumfător, arătându-l pe poet, complet scufundat în fotoliu, cu braţul ca un periscop, ţinând în mână un trabuc monstruos: „S. este cel mai mare poet al Braziliei”. La care poetul, mişcând slab periscopul, răspunde îndurerat: „Nu există cel mai mare poet al Braziliei”. Cred că am scăpat, când, în hol, poetul, recăpătându-şi brusc energia, mă apucă tare de braţ şi-mi spune: „Nu vă mişcaţi. Uitaţi-vă bine. O să v-arăt un personaj din romanele dumneavoastră”. Zărim pe trotuar un bărbat scund şi subţire, cu pălăria într-o parte, cu o faţă ca o lamă de cuţit. Poetul se repede la el, îl mistuie într-o lungă îmbrăţişare braziliană şi-mi spune: „Iată un om. E

deputat. Dar e om”. Celălalt răspunde că Federico e prea bun. *Señorito* intră şi el în joc. Încă o îmbrăţişare, de astă dată de la egal la egal, *señorito* fiind categoria pană. Iar *señorito* îi desface deputatului haina: „Uitaţi”. Deputatul poartă revolver într-un toc frumos. Ne despărţim de el... „A omorât vreo patruzeci de oameni”, spune poetul plin de admiraţie. „De ce?” „Duşmani.” A! „Da, omora unul, îşi făcea scut din el, după care omora alţii.” „Portul de armă este autorizat”, spune Letarget fără să clipească. „În cazul lui, că este deputat.” Şi, uitându-se la mine: „Nu-i aşa că e un personaj pentru dumneavoastră?” „Da”, îi zic eu. Dar se înşală, personajul este el.[69]

16 iulie

Sculat devreme. Lucrez. Îmi trec notiţele pe curat. Conversaţie cu băiatul care mă serveşte. Originar din Nisa, vrea să meargă în America de Nord pentru că i se par simpatici G.I.-ii. Cum nu a obţinut viza de imigrare, a venit în Brazilia crezând că de aici îi va fi mai uşor să obţină viza necesară. Nu e mai uşor. Îl întreb ce vrea să

[69] Poetul la care face referire Camus este Augusto Frederico Schmidt (1906-1965), scriitor modernist şi antreprenor brazilian, nepotul unuia dintre cei mai bogaţi oameni din Brazilia, cu o importantă influenţă în lumea politică.

facă în SUA. Oscilează între box şi muzică. Deocamdată se antrenează la box. Mă duc luni cu el la sala de antrenament.

Dejun cu Barleto la o romancieră şi traducătoare braziliană. Casă fermecătoare pe o colină. E lume, firește, printre care un romancier despre care se spune că ar fi scris o *Casa Buddenbrook* braziliană, dar care reprezintă un caz ciudat de cultură incompletă.[70] Dacă e să-l cred pe B., îl auzi spunând „autori englezi precum Shakespeare, Byron sau David Copperfield”. Şi totuşi, a citit mult. Aşa că-mi este egal că-l confundă pe David cu Charles, găsesc totuşi că are un cap frumos. La masă, un cuşcuş brazilian, dar e un chec cu peşte. Comesenii exclamă când îmi exprim dorinţa de a vedea un meci de fotbal şi intră literalmente în delir aflând că am avut o carieră îndelungată de fotbalist[71]. Am dat fără să vreau peste pasiunea lor principală. Dar stăpâna casei traduce Proust, iar cultura franceză a tuturor este cu adevărat

[70] Referire la Octavio de Faria (1908-1980), ziarist şi scriitor brazilian, autorul seriei de romane *A tragédia burguesa* („Tragedia burgheză”) în cincisprezece volume.

[71] Albert Camus a fost un jucător pasionat de fotbal. Începând din 1929 a făcut parte din echipa RUA (Racing Universitaire Algérois) ca portar, fiind nevoit să renunţe la sportul profesionist din cauza problemelor de sănătate.

profundă. Îi propun apoi lui B. să se plimbe cu mine prin oraş.

Străduţele cu circulaţie interzisă, luminate vesel de firme multicolore, sunt oaze de linişte în apropierea marilor artere cu circulaţie care bubuie. E ca şi cum, între Concorde, Madeleine şi Avenue de l'Opéra, pe rue Saint-Honoré, ar fi interzise maşinile. Piaţa de flori. Mic bar unde bem „cafeluţe" stând pe nişte scaune minuscule. Case maure lângă zgârie-nori. Barleto mă suie apoi într-un tramvai mic stil „jardinieră" care urcă o pantă foarte abruptă pe colinele oraşului. Ajungem într-un cartier sărac şi luxos, în acelaşi timp, care domină oraşul. Seara în asfinţit, oraşul se întinde până în zare. O mulţime de firme multicolore fumegă pe deasupra lui. Pe cerul blând se profilează coline încununate de ţâşnirea palmierilor înalţi. Cerul acesta are o tandreţe şi o nostalgie uşor sălbatică. Ne întoarcem pe jos, coborând scări şi străzi în pantă până ajungem chiar în oraş. Pe prima stradă adevărată care ne întâmpină, un templu pozitivist. Aici există un cult pentru Clotilde de Vaux, iar în Brazilia Auguste Comte trăieşte prin moştenirea sa cea mai deconcertantă.[72] Puţin mai departe, o biserică

[72] Dragostea pentru Clotilde de Vaux (1815-1846) şi revelaţia credinţei ei i-au inspirat lui Auguste Comte, după moartea sa, teoretizarea religiei umanităţii şi a cultului pozitivismului religios. Dispărut acum, acest cult a avut mulţi adepţi, iar un templu pozitivist aşa cum şi l-a

gotică din beton armat. Templul în sine este grec. Dar, din lipsă de bani, coloanele au rămas fără capiteluri. Mic bistrou unde stăm de vorbă cu B.N. Om fermecător, profund uneori („dacă tot stai în soare, ţi se înnegreşte pielea, îţi pierzi puţin din inocenţă”), care trăieşte foarte demn, mi se pare, drama epocii. Mă despart de el pentru a mă întâlni cu Abdias, actorul negru, la dna Mineur, de unde trebuie să plecăm la o *macumba.*

O macumba *în Brazilia*[73]

La dna M., când ajung, domneşte îngrijorarea. Părintele sfinţilor (preot şi prim dansator) care trebuia să organizeze *macumba* a consultat sfântul zilei, care nu şi-a dat încuviinţarea. Abdias, actorul negru, e convins că nu a promis destui bani pentru a forţa bunăvoinţa sfântului. Este de părere să încercăm totuşi o expediţie la Caxias, un sat mărginaş la 40 km de Rio, şi să căutăm la întâmplare o *macumba*. La cină primesc explicaţii despre diferitele feluri de *macumba*. Sunt ceremonii al

imaginat Comte, închinat religiei umanităţii, există şi la Paris, pe rue Payenne.

[73] Trei fragmente din această relatare vor fi valorificate în „Piatra care creşte” (n.ed.fr.). [Vezi „Piatra care creşte” în ciclul *Exilul şi împărăţia*, traducere din limba franceză de Irina Mavrodin, Editura Polirom, Iaşi, 2018, pp. 129-170.]

căror subiect pare neschimbat: să faci în aşa fel încât zeul să se pogoare în tine cu ajutorul dansurilor şi al cântărilor. Scopul este transa. *Macumba* se deosebeşte de alte ceremonii prin amestecul religiei catolice cu ritualurile africane. Pe post de zei sau de sfinţi se află Exu, spirit al răului şi zeu african, dar şi Ogun, care este Sfântul Gheorghe al nostru. Există şi sfinţii Cosma şi Damian etc., etc. Cultul sfinţilor este integrat aici în nişte ritualuri de posedare. Fiecare zi are sfântul ei, care nu este sărbătorit în nicio altă zi, cu excepţia cazurilor în care dă dezlegare „părintele sfinţilor". Părintele sfinţilor are fiicele (şi fiii, presupun) lui, a căror transă este însărcinat să o verifice.

Înarmaţi cu aceste informaţii elementare, plecăm. 40 km pe un soi de ceaţă. Este 10 seara. Caxias, care mă duce cu gândul la un sat-expoziţie alcătuit din standuri. Ne oprim în piaţa satului, unde sunt deja vreo douăzeci de maşini şi mai multă lume decât ne-am fi aşteptat. Nici nu ne-am oprit bine, că-mi şi sare în faţă un tânăr mulatru care-mi oferă o sticlă de *aguardiente*[74], întrebându-mă dacă l-am adus şi pe Tarrou[75] cu mine. Râde în hohote, glumeşte, îmi prezintă nişte prieteni. E

[74] În spaniolă, termen generic pentru băuturile cu un conţinut de alcool între 29 şi 60%.

[75] Referire la Jean Tarrou din *Ciuma.*

poet. Mi se spune, în fine, că se ştia la Rio că mi se va arăta o *macumba* (mie mi se recomandase totuşi să păstrez secretul, ceea ce făcusem cu ingenuitate), aşa că mulţi au vrut să profite şi ei. Abdias se informează, apoi nu mai mişcă un deget. Rămânem acolo, discutăm în mijlocul pieţei. Pare că nimeni nu se mai ocupă de nimic şi că fiecare se uită la stele. Dintr-odată, agitaţie generală. Abdias îmi spune că trebuie să urcăm pe munte. Ne suim în maşină, mergem câţiva kilometri pe un drum desfundat, apoi ne oprim brusc, aparent fără motiv. Iar aşteptăm şi nimeni nu pare să facă nimic. Apoi demarăm. Maşina virează deodată la patruzeci şi cinci de grade şi se angajează pe o potecă de munte. Urcă, se opinteşte, apoi se opreşte – panta e prea abruptă. Coborâm şi mergem pe jos. Colina este complet descoperită, vegetaţia, rară, dar suntem, practic, în cer, parcă printre stele. Miroase a fum. Aerul e atât de încărcat, încât ai impresia că-l atingi cu fruntea. Odată ajunşi în vârful colinei, auzim tobe şi cântări destul de îndepărtate, dar încetează aproape imediat. Ne îndreptăm în direcţia lor. Nici copaci, nici case, e o pustietate. Dar într-o vale zărim un soi de magazie, destul de mare, fără pereţi, cu scheletul din lemn la vedere. Prin toată magazia sunt întinse ghirlande de hârtie. Zăresc dintr-odată o procesiune de fete negre

care urcă spre noi. Sunt îmbrăcate în rochii albe dintr-o mătase ordinară, cu talie joasă. Le urmează un bărbat cu un fel de cazacă roşie, purtând coliere din colţi multicolori. Abdias îl opreşte şi mă prezintă. Primirea este serioasă şi amicală. Dar se iveşte o complicaţie. Se duc la altă *macumba*, la douăzeci de minute de mers pe jos, şi va trebui să venim cu ei. Plecăm. Am timp să văd, la o răscruce, o lumânare aprinsă înfiptă direct în pământ, nişte lăcaşuri în care statuete de sfinţi sau de diavoli (foarte grosolane, de altfel, ca cele de la Saint-Sulpice[76]) stau înghesuite în faţa unei lumânări de seu şi a unei străchini cu apă.[77] Îmi este arătat Exu, roşu şi fioros, cu un cuţit în mână. Poteca pe care mergem şerpuieşte peste coline sub cerul plin de stele. Dansatorii şi dansatoarele sunt înaintea noastră, râzând şi glumind. Coborâm iarăşi o colină, trecem drumul pe care am venit şi urcăm altă colină. Colibe din crengi şi pământ bătătorit, pline de umbre şoptitoare. Apoi cei din fruntea procesiunii rămân pe loc în faţa unei platforme înălţate şi împrejmuite cu un perete de stuf. Dinăuntru se aud tobe

[76] Aluzie la producţia foarte bogată de obiecte religioase lansată şi susţinută de Societatea Preoţilor Sfântului Sulpicius. Şi în prezent, în jurul bisericii Saint-Sulpice din Paris, există un comerţ înfloritor cu astfel de obiecte.

[77] Vezi „Piatra care creşte”, ed. rom. cit., p. 153.

şi cântări. Când ne adunăm cu toţii, femeile din faţă urcă pe platformă şi intră cu spatele pe poarta de trestii. Apoi bărbaţii. Intrăm într-o curte plină de diverse resturi de materiale. Dintr-o căsuţă de paie şi paiantă din faţa noastră se aud cântări. Intrăm. E o căsuţă foarte grosolană, ai cărei pereţi sunt totuşi tencuiţi. Acoperişul este susţinut de un stâlp central, pe jos este pământ bătătorit. În fund, un mic acoperiş înclinat prins de zid adăposteşte un altar deasupra căruia se află o cromolitografie cu Sfântul Gheorghe.[78] Cromolitografii asemănătoare împodobesc şi pereţii. Într-un colţ, pe o mică estradă decorată cu frunze de palmier, nişte muzicanţi: două tobe joase şi o tobă lungă. Erau vreo patruzeci de dansatori şi dansatoare când am sosit. Şi noi suntem cam tot atâţia, aşa că de-abia respirăm, strânşi unii într-alţii. Mă lipesc de un perete şi privesc. Dansatorii şi dansatoarele se aşază în cercuri concentrice, bărbaţii fiind în interior. Cei doi părinţi ai sfinţilor (cel care ne primeşte este îmbrăcat, ca şi dansatorii, într-un fel de pijama albă) stau faţă în faţă în mijlocul cercurilor. Cântă pe rând primele note ale unei cântări, pe care toţi ceilalţi o reiau imediat în cor, cercurile învârtindu-se în sensul acelor de ceasornic. Dansul este simplu: un tropot cu care se împleteşte

[78] Vezi „Piatra care creşte”, ed. rom. cit., p. 142.

dubla unduire a rumbei. „Părinţii” abia dacă indică ritmul. Traducătorul meu din portugheză îmi spune că aceste cântări îl roagă pe sfânt să le îngăduie nou-veniţilor să rămână în acest loc. Între cântări, pauzele sunt destul de lungi. Lângă altar, o femeie care cântă şi ea scutură aproape neîncetat un clopoţel. Dansul nu-i nici pe departe frenetic. Mediocru din punctul de vedere al stilului, e greoi şi apăsat. În căldura care devine şi mai intensă, pauzele sunt greu de suportat. Observ:

1. că dansatorii nu par să transpire vreun pic;
2. un alb şi două albe care dansează mai prost decât ceilalţi.

La un moment dat, unul dintre dansatori vine spre mine şi-mi spune ceva. Traducătorul mă lămureşte că sunt rugat să nu mai stau cu braţele încrucişate, postura aceasta împiedicând spiritul să se pogoare printre noi. Ascultător, rămân cu braţele pe lângă corp. Treptat, pauzele dintre cântări se răresc şi dansul devine mai însufleţit. Cineva aduce o lumânare aprinsă, pe care o înfige în pământ, în mijloc, lângă un pahar cu apă. În cântări este invocat Sfântul Gheorghe.

„Soseşte în lumina lunii
Şi pleacă în lumina soarelui”

şi apoi:

„Sunt câmpul de luptă al zeului”.

Într-adevăr, unul, doi dansatori par deja în transă, dar, dacă pot să spun aşa, o transă liniştită: cu mâinile pe şale, călcătura ţeapănă, privirea fixă şi fără expresie.[79] „Părintele” roşu varsă apă în jurul lumânării, trasând două cercuri concentrice, şi dansurile încep iar, aproape fără întrerupere. Din când în când, un dansator sau o dansatoare iese din cerc pentru a veni să danseze în interior, foarte aproape de cercurile de apă, dar fără să treacă de ele vreodată. Grăbesc ritmul, se contorsionează şi încep să scoată ţipete nearticulate. De jos se ridică praful, înăbuşitor, încărcând aerul care şi-aşa se lipeşte de piele. Din ce în ce mai numeroşi, dansatorii ies din cerc pentru a veni să danseze în jurul părinţilor, care dansează şi ei mai repede (părintele alb, admirabil). Acum tobele răpăie cumplit şi, dintr-odată, părintele roşu se dezlănţuie.[80] Cu privirea înflăcărată, cu cele patru membre învârtindu-i-se în jurul corpului, se

[79] Vezi „Piatra care creşte”, ed. rom. cit., p. 154.

[80] Paragraful este valorificat aproape în întregime în „Piatra care creşte”. [Vezi „Piatra care creşte”, ed. rom. cit., p. 155.]

lasă alternativ, cu genunchiul îndoit, de pe un picior pe altul şi accelerează ritmul până la sfârşitul dansului, când se opreşte ca să privească întreaga asistenţă cu o înfăţişare neclintită şi teribilă. În acel moment, dintr-un colţ întunecat se iveşte un dansator care îngenunchează şi îi întinde o sabie în teacă. Părintele roşu trage sabia şi o învârte în jurul lui cu un aer ameninţător. I se aduce un trabuc enorm. Treptat, îşi aprind trabucuri toţi şi le fumează dansând. Dansul e reluat. Unul câte unul, cei din asistenţă vin să se lungească în faţa părintelui, cu capul între picioarele lui. El îi loveşte pe fiecare umăr, în diagonală, cu latul sabiei, îi ridică, le atinge umărul stâng cu umărul lui drept şi invers; apoi îi împinge cu putere în horă, mişcare ce, de două ori din trei, declanşează criza, diferită în funcţie de dansatori: un negru mătăhălos înfipt pe picioare, privind stâlpul central cu ochii goi, are doar un tremur al cefei care se repetă necontenit. Mi se pare că seamănă cu un boxer *knock down*. O albă corpolentă, cu chip de animal, latră neîncetat, dând din cap în stânga şi-n dreapta.[81] Dar nişte negrese tinere intră în transa cea mai înfricoşătoare, cu picioarele lipite de sol şi tot corpul străbătut de tresăriri din ce în ce mai puternice pe măsură ce urcă spre umeri. Capetele li se

[81] În „Piatra care creşte” va fi vorba de o femeie neagră (n.ed.fr.). [Vezi „Piatra care creşte”, ed. rom. cit., p. 156.]

agită din faţă-n spate, complet desprinse parcă. Cu toţii strigă şi urlă. Apoi femeile încep să cadă. Sunt ridicate, sunt apăsate pe frunte şi o iau de la început până cad iarăşi. Punctul culminant este atins atunci când ţipă cu toţii, scoţând sunete stranii, răguşite, care seamănă cu nişte lătrături. Mi se spune că o vor ţine aşa până-n zori, fără nicio schimbare. S-a făcut 2 noaptea. Căldura, praful şi fumul de trabuc, mirosul oamenilor fac aerul irespirabil. Ies, clătinându-mă şi eu pe picioare, şi în fine respir cu încântare aerul proaspăt. Noaptea şi cerul îmi plac mai mult decât zeii oamenilor.

17 iulie

De dimineaţă, lucru. Iau prânzul cu G. şi doi profesori brazilieni. Trei profesori în total, dar drăguţi. Apoi, împreună cu Lucien Febvre[82], un bătrân destul de taciturn care ni s-a alăturat, plecăm cu maşina în munţii care înconjoară Rio. Parcul Tijuca, capela Meyrink[83], Corcovado, golful din Rio văzut de o sută de ori sub cele mai diverse aspecte. Şi plajele imense din sud, cu nisip

[82] Lucien Febvre (1878-1956), istoric francez (n.ed.fr.). [Specialist în perioada Renaşterii şi a Reformei, era profesor la Collège de France.]

[83] În realitate, Mayrink.

alb şi valuri verzi ca smaraldul, care se întind, pustii, pe mii de kilometri până în Uruguay. Pădurea tropicală şi cele trei etaje ale sale. Brazilia este un pământ fără oameni. Aici, totul se creează cu preţul unor eforturi nemăsurate. Natura sufocă omul. „Spaţiul e oare de ajuns ca să creezi cultura?” mă întreabă bravul profesor brazilian. Este o întrebare fără sens. Dar spaţiile acestea sunt singurele pe măsura progreselor tehnice. Cu cât avionul merge mai repede, cu-atât Franţa, Spania, Italia contează mai puţin. Erau ţări, iată-le provincii, iar mâine, sate ale lumii. Viitorul nu se află la noi, şi nu putem face nimic împotriva acestei tendinţe irezistibile. Germania a pierdut războiul pentru că era o ţară, iar războiul modern necesită mijloacele imperiilor. Mâine va fi nevoie de mijloacele continentelor. Şi iată-le pe cele două mari imperii pornite să-şi cucerească continentul. Ce e de făcut? Singura speranţă este să apară o cultură nouă, iar America de Sud să contribuie poate la temperarea prostiei mecanice.[84] Iată ce i-am spus, stângaci, profesorului meu, în timp ce lăsam nisipul să ne curgă printre degete în faţa unei mări şuierătoare.

Pentru că am răcit în maşină şi, de asemenea, la poalele cristului de pe Corcovado, mă întorc în cameră

[84] Aici reapare obsesia Războiului Rece dintre cele două blocuri şi a unei gândiri de amiază care să le echilibreze (n.ed.fr.).

să-l aştept pe fidelul Abdias, care trebuie să mă ducă să dansez samba după cină. Dezamăgitoare seară. Într-un cartier foarte mărginaş, un soi de discotecă populară, luminată, fireşte, cu neon. Aproape că nu sunt decât negri – dar aici asta înseamnă o mare varietate de culori. Surprins să văd cât de încet dansează negrii, într-un ritm diluat. Dar mă gândesc la climă. Turbaţii din Harlem probabil că s-ar linişti aici. Oricum, nimic în afară de culoarea pielii nu deosebeşte discoteca asta de mii de altele din lumea întreagă. În această privinţă, observ că trebuie să-mi înving o prejudecată inversă. Mie-mi plac negrii *a priori* şi sunt tentat să le găsesc calităţi pe care nu le au. Voiam să-i găsesc frumoşi, dar îmi închipui că au pielea albă şi-atunci descopăr o adunătură frumuşică de băieţi de prăvălie şi de funcţionari dispeptici. Abdias confirmă. Urât neam. Totuşi, printre mulatrele care vin imediat să bea la masa noastră nu pentru că e a noastră, ci pentru că se bea, una, două sunt frumoase. Chiar mă înduioşez de una care şi-a pierdut glasul, dansează puţin cu alta o samba leşinată, pune mâna pe mine ca să-mi trezească simţurile, şi dintr-odată îmi dau seama că mă plictisesc. Taxi. Şi mă întorc acasă.

18 iulie

Plouă cu găleata peste golful aburind şi peste oraş. Dimineaţă liniştită de lucru. Mă duc să iau masa cu Lage, într-un restaurant simpatic cu vedere spre port. La 3 am întâlnire cu Barleto pentru o vizită la periferia muncitorească. Luăm un tren de periferie. Meier. Todos os Santos. Madeidura.[85] Mă frapează aspectul arab. Magazine fără vitrine. Totul e pe stradă. Văzut un dric: cenotaf Empire cu coloane enorme din bronz aurit pe o dubă vopsită în negru. Pentru bogaţi, cai. Ţesături în culori ţipătoare puse la vedere. Cartiere nesfârşite pe care le străbatem hurducaţi de-un tramvai. Goale în cea mai mare parte a timpului şi triste (triburile muncitoreşti care-şi pun tabăra la porţile marilor oraşe îmi amintesc de B.[86]), dar coagulându-se din loc în loc în jurul unui centru, al unei pieţe, strălucind de neon, de lumini verzi şi roşii (ziua-n amiaza mare), pline până la refuz cu-acea mulţime multicoloră peste care uneori un megafon urlă ştirile din fotbal. Te gândeşti la mulţimile care cresc neîncetat pe suprafaţa pământului şi care în cele din urmă vor acoperi totul şi se vor sufoca. Aşa înţeleg mai

[85] Meier, Todos os Santos, Madureira – cartiere din Rio de Janeiro.

[86] Probabil cartierul Belcourt din Alger, unde a copilărit Camus (n.ed.fr.).

bine Rio, mai bine decât Copacabana, în orice caz, şi felul lui de-a fi ca o pată de ulei care se întinde la nesfârşit în toate direcţiile. La întoarcere, într-un *lotação*, un soi de taxi colectiv, asistăm la numeroase accidente produse din cauza circulaţiei inimaginabile. Un biet negru bătrân angajat prost în traversarea unui bulevard scânteind de lumini este agăţat în viteză de un autobuz, care-l aruncă la zece metri în faţă ca pe-o minge de tenis, îl ocoleşte şi fuge. Asta din cauza legii stupide a flagrantului delict potrivit căreia şoferul ar fi dus la închisoare. Şi-atunci fuge, şi nu mai e niciun flagrant delict, şi nu se mai duce la închisoare. Bătrânul negru rămâne acolo, fără să-l ridice nimeni. Impactul ar fi ucis şi-un bou. Aflu mai târziu că se va pune peste el un cearşaf alb, care se va îmbiba treptat de sânge, se vor aprinde lumânări în jurul lui şi maşinile vor circula mai departe, ocolindu-l doar, până vor sosi autorităţile pentru reconstituire.

Seara, cină la Robert Claverie. Numai francezi, ceea ce pentru mine e odihnitor. Când se vorbeşte o limbă străină, e cineva în forul tău interior care, spune Huxley, dă din mână dezaprobator.

19 iulie

Vreme splendidă. O jurnalistă fermecătoare şi mioapă. Corespondenţă. Dejun cu soţii Delamain într-un fel de bufet de gară – cu neon, fireşte. Masă. Gânduri sumbre. La sfârşitul după-amiezii mă duc la o şcoală de teatru. Mă întreţin cu profesorii şi cu elevii. Cină la soţii Chapass cu poetul naţional, Manuel Bandeira, un bărbat scund extrem de fin. După cină, Kaïmi[87], un negru care compune şi scrie toate sambele care se cântă în ţara asta, vine să cânte la chitară. Sunt cele mai triste şi mai emoţionante cântece. Marea şi iubirea, dorul de Bahia. Treptat, încep să cânte cu toţii, aşa că vedem un negru, un deputat, un profesor universitar şi un notar cântând în cor aceste sambe, cu graţia cea mai firească. Sedus cu desăvârşire.

20 iulie

Dimineaţă cu şalupa în golful din Rio pe o vreme splendidă. Doar un vânticel răcoros zbârleşte puţin apa. Mergem pe lângă insule, pe lângă plajele mici (două

[87] Referire la Dorival Caymmi (1914-2008), unul dintre cei mai mari compozitori de muzică populară braziliană (n.ed.fr.).

identice, numite Adam şi Eva). În cele din urmă, baie într-o apă limpede şi proaspătă. După-amiaza, vizita lui Murilo Mendés – poet şi bolnav. Spirit fin şi rezistent. Unul dintre cei doi, trei pe care i-am remarcat cu-adevărat aici. Seara, conferinţă[88]. Când ajung, găsesc mulţimea care blochează intrarea. Claverie şi fermecătoarea dnă Petitjean pleacă deja pentru că n-au mai găsit locuri. Le obţin eu, nu fără dificultate. În cele din urmă, sala prevăzută pentru 800 de persoane este supraaglomerată de asistenţa rămasă în picioare sau aşezată pe jos. Lumea bună, diplomaţi etc., sosită, fireşte, cu întârziere, are de ales între a sta în picioare şi a se căra. Ambasadorul Spaniei se aşază în spatele tribunei pe un practicabil. În curând va avea ce învăţa. Dă peste mine Ninu, un refugiat spaniol pe care l-am cunoscut la Paris. Este şef de *campeones* la o *fazenda* aflată la 100 km de Rio. A făcut cei 100 km ca să-l asculte pe *su compañero*. Pleacă înapoi mâine-dimineaţă. Şi când ştii ce înseamnă aici 100 km prin bled[89]... Sunt emoţionat până la lacrimi. Scoate atunci un pachet de ţigări, dintre cele care se apropie cel mai mult

[88] În America de Sud, Camus a susţinut de mai multe ori conferinţa cu titlul „Vremea ucigaşilor”, considerată unul din textele pregătitoare pentru *Omul revoltat*.

[89] Zonă rurală, în general sărăcăcioasă, specifică Africii de Nord.

de *gusto frances*, spune el, pe care mi-l oferă. Nu mă mai despart de el, fericit că am un asemenea prieten în sala asta şi închipuindu-mi că pentru oameni ca el voi vorbi. Aşa şi vorbesc, de fapt[90], şi am de partea mea oameni ca N. şi, mi se pare, tineretul care se află acolo. Mă îndoiesc că este de partea mea şi lumea bună. Apoi se-nghesuie toţi. Surprind câteva priviri sincer interesate. Restul e comedie. Culcat la miezul nopţii, trebuie să mă scol la 4.30 ca să iau avionul spre Recife.

21 iulie

Trezire la 4 dimineaţa. Plouă cu găleata. De la uşa ambasadei până la taxi, sunt fleaşcă. La aerogară, formalităţi, în timpul cărora dorm de-a-n-picioarelea. Drum lung până la aerodrom. Cu clima de aici, se-ntâmplă să te faci leoarcă de două ori, mai întâi din cauza ploii şi apoi din cauza transpiraţiei. La aeroport, aşteptare îndelungată. Până la urmă nu vom pleca decât la 8.30, aşa că mă înfurii iar, pe avion acum. În timp ce aştept, mă uit la un tabel cu distanţele dintre Rio şi

[90] Camus scrisese înainte: „aşa şi vorbesc, de fapt, cu mai multă onestitate şi brutalitate decât am vorbit până acum vreodată” (n.ed.fr.).

capitalele lumii. Parisul se află la o distanţă de aproape 10.000 km. După două minute, radioul începe să ne cânte „La Vie en rose”. Avionul abia decolează, încărcat de ploaie, sub cerul înnorat. Încerc să dorm şi nu reuşesc. Când aterizăm la Recife, după patru ore şi jumătate, uşa avionului se deschide spre un pământ roşu, devorat de căldură. Suntem din nou la ecuator, e-adevărat. Nedormit, cu puţină febră din cauza unui guturai luat azi-dimineaţă, mă clatin pe picioare sub greutatea căldurii. Nu mă aşteaptă nimeni. Dar se pare că avionul a ajuns mai devreme, şi-atunci nu-i de mirare. Aşa că aştept, într-o sală goală prin care circulă un aer încins, contemplând de departe pădurile de cocotieri care înconjoară oraşul. Soseşte delegaţia. Amabili cu toţii. Cei trei francezi de-acolo au toţi peste un metru optzeci. Suntem bine reprezentaţi. Plecăm repede. Pământ roşu şi cocotieri. Apoi marea şi plaje imense. Hotel pe chei. Catarge care depăşesc parapetul. Încerc să dorm. Degeaba. Ora patru. Vine cineva să mă ia. E directorul celui mai vechi ziar din America de Sud, *Jurnalul de Pernambuco*. El îmi va arăta oraşul. Admirabile biserici coloniale predominant albe, în stilul iezuit mai limpede şi mai lejer aici datorită tencuielii. Interiorul este baroc, dar fără greutatea excesivă a barocului european. Mai cu seamă Capela Aurită este

admirabilă. Plăcile *azulejo* sunt conservate perfect aici. Doar că, la fel ca în cazul picturilor, Iuda cei „răi”, soldaţii romani etc. au fost desfiguraţi de popor. Au toţi chipurile consumate şi însângerate. Admir oraşul vechi, căsuţele roşii, albastre şi ocru, străzile pavate cu pietre mari, ascuţite. Piaţa bisericii San Pedro[91]. Biserica, aflându-se aproape de o fabrică de cafea, e complet înnegrită de fumul prăjitoarelor. Are literalmente patina cafelei.

Mănânc singur. Se aude o orchestră leşinată. Are şi exilul plăcerile lui. După cină, conferinţă în faţa a vreo sută de persoane, care arată foarte obosite la ieşire. Îmi place, categoric, Recife. O Florenţă a Tropicelor, între pădurile sale de cocotieri, munţii roşii şi plajele albe.

22 iulie

Sculat cu gripă şi febră. Cu picioarele moi. Mă pregătesc şi aştept la hotel trei intelectuali care ţin să mă vadă. Doi sunt simpatici. Mergem la Olinda, orăşel istoric faţă-n faţă cu Recife, peste golf, cu biserici vechi. Foarte frumoasă mănăstire a Sfântului Francisc. La întoarcere, tremur de febră şi înghit nişte aspirină cu gin. Dejun la

[91] În realitate, São Pedro (în spaniolă în original).

consul. După dejun, plimbare de-a lungul mării, printr-o pădure de cocotieri. Printre copaci se zăresc pe mare pânzele de la *jangadas*, un fel de plute înguste, alcătuite din trunchiurile unor copaci cu lemnul foarte uşor, legate între ele cu sfoară. Această alcătuire fragilă rezistă zile întregi pe mare, mi se spune. Colibe de paie răzleţite. Dar, în aerul sufocant şi luminos, umbra cocotierilor tremură în faţa ochilor mei. Gripa se înrăutăţeşte, aşa că rog să mă odihnesc înainte de întrevederea de la ora 5. Imposibil să dorm. Masă rotundă la care rezist graţie a două pahare de whisky. Apoi plecare la o serbare populară organizată special pentru mine. Mi se face un vaccin împotriva gripei. Cântări şi dansuri total lipsite de interes. O *macumba* cu mofturi. Dar *bomba-menboi*[92] e un spectacol extraordinar. Un fel de balet grotesc dansat de măşti şi figuri-totem pe o temă, mereu aceeaşi: executarea unui bou. Pe această temă, personajele pe de-o parte improvizează, pe de altă parte recită un text în versuri în timp ce dansează. Ce văd eu durează o oră. Dar mi se spune că ar putea să dureze şi toată noaptea. Măştile sunt extraordinare. Doi clovni roşii, „călăreţul marin” în interiorul unui cal de manej, o barză, un

[92] Referire la *bumba-meu-boi* (în portugheză, „loveşte, boul meu”), piesă de teatru folclorică foarte populară, apărută în comunităţile sărace din Brazilia secolului al XVIII-lea ca o formă de critică socială şi revoltă faţă de stăpâni.

fanfaron îmbrăcat în gaucho. Doi indieni şi, fireşte, boul; „mortul care duce viul”, un soi de manechin cu două corpuri, însufleţit de un singur actor, *cachaça*[93] (sau beţivul), fiul calului, un mânz nărăvaş, un om pe papainoage, crocodilul şi, deasupra tuturor, o moarte înaltă de cel puţin trei metri, care contemplă spectacolul, cu capul foarte sus în cerul înnoptat. Ca orchestră, o tobă şi o cutie de rumba. Originea religioasă este evidentă (în text mai subzistă nişte rugăciuni). Dar totul este înecat într-un dans dezlănţuit, mii de născociri graţioase sau groteşti care se încheie cu uciderea boului, care învie în scurt timp şi fuge luând în coarne o fetiţă. Concluzia, un strigăt răsunător: „Trăiască *señor*[94] Camus şi cei o sută de *regi* ai Orientului”. Mă întorc la hotel doborât de gripă.

23 iulie

Ora 9. Plecare spre Bahia. Gripa s-a mai domolit. Dar am febră în continuare şi mă dor toate. În avion e frig, Dumnezeu ştie de ce. Şi se zgâlţâie îngrozitor. Trei ore de zbor şi apoi vedem apărând, pe o întindere mare,

[93] Băutură alcoolică braziliană din trestie-de-zahăr.

[94] În spaniolă în original.

coline micuţe acoperite de zăpadă. Cel puţin asta e impresia pe care mi-o dă nisipul alb, foarte răspândit aici, în valuri imaculate care par a înconjura Bahia cu un deşert neatins. De la aerodrom până în oraş, şase kilometri de drum şerpuitor printre bananieri şi vegetaţie stufoasă. Pământul este roşu-roşu. Bahia, unde nu vezi decât negri, mi se pare o imensă *casbah*[95] forfotitoare, amărâtă, murdară şi frumoasă. Pieţe interminabile, improvizate din pânze găurite şi din scânduri vechi, case scunde şi vechi, tencuite cu roşu, verde-crud, albastru etc.

Dejun cu vedere spre port. Bărci mari cu vele triunghiulare albastre şi ocru descarcă ciorchini de banane. Mâncăm nişte feluri aşa de condimentate, că ar pune pe picioare şi-un olog. Golful, pe care-l văd şi de la fereastra hotelului, se întinde, rotund şi imaculat, învăluit de o tăcere stranie, sub cerul cenuşiu, în vreme ce pânzele nemişcate care se zăresc par prizoniere ale unei mări înţepenite brusc. Prefer golful de-aici celui din Rio, prea spectaculos după gustul meu. Acesta cel puţin are o măsură şi o poezie. De azi-dimineaţă, aversele se succed, brutale şi abundente. Au transformat în şuvoaie

[95] În ţările arabe, zona veche a unui oraş. La origine desemna cetatea unui suveran.

străzile desfundate din Bahia. Şi circulăm printre două valuri mari de apă care acoperă neîncetat maşina.

Vizităm biserici. Sunt la fel ca acelea din Recife, deşi sunt mai renumite. Biserica Mântuitorului cu multe ex-voto (mulaje, o pereche de fese, o radiografie, nişte galoane de brigadier). Te sufoci. Dar acest baroc armonios se repetă mult. Până la urmă, e singurul lucru de văzut în ţara asta, şi se vede repede. Rămâne viaţa cea adevărată. Dar, pe-acest pământ nemăsurat care are tristeţea spaţiilor întinse, viaţa este rudimentară şi ţi-ar trebui ani întregi să te integrezi. Mi-ar plăcea oare să stau ani întregi în Brazilia? Nu. La şase fac un duş, adorm şi mă trezesc puţin mai bine. Mănânc singur. Apoi, conferinţă în faţa unei asistenţe răbdătoare. Consulul mă conduce şi-mi strecoară pe sub masă, la ultimul pahar, un plic cu vreo 45.000 fr în monedă braziliană. Este onorariul pe care mi-l dă universitatea din Bahia. Mirarea consulului în faţa refuzului meu. Îmi spune că „alţii solicită acest onorariu”. Apoi se înclină. Ştiu, de altfel, că nu se poate să nu-şi spună în sinea lui: „Dac-ar avea nevoie, ar accepta”. Şi totuşi...

Înainte să termin, notez câteva fragmente din regulamentul în franceză afişat la Palace Hotel din Bahia – „Toată lumea vorbeşte franceză în Brazilia”, spune reclama.

„Neplata notei, cum este estipulat la par. 3 şi 4, va obliga administraţia să efectueze reţinerea bagajului ca garanţie a debitului şi în consecinţă clientul va dezocupa imediat camera ocupată.

Este interzis a poseda în cameră păsări, câini sau alte animale.

La parterul hotelului se găseşte de asemenea un bine montat American Bar şi un amplu salon de lectură.”

Şi, în încheiere:

„La parterul hotelului se află un salon de bărbier şi manichiură

clienţii pot să se servească de funcţia lor la ei”.

24 iulie (duminică)

La ora zece, un brazilian fermecător, Eduardo Catalao, de o politeţe cum nu mai întâlneşti, mă duce pe un drum desfundat la plaja din Itapoa.[96] E un sat de pescari cu colibe de paie. Dar plaja este frumoasă şi sălbatică, marea, spumoasă la picioarele cocotierilor. Gripa asta, care nu se mai termină şi mă îngenunchează, nu mă lasă

[96] Referire la Eduardo Catalão (1912-2004), agronom şi om politic, ales în anul următor (1950) deputat federal al statului Bahia din partea Partidului Muncitoresc Brazilian, respectiv Itapoã, în prezent cartier din vestul oraşului Salvador, Bahia.

să intru în apă. Găsim un grup de tineri regizori francezi care locuiesc într-o colibă ca să facă un film despre Bahia. Surprinşi să mă vadă în acest colţ rupt de lume. Îmi miros un pic a Saint-Germain-des-Prés[97].

Dejun cu rachiu prost la ora trei. De la 5 la 7 lucrez. Cină la consul. Mergem apoi să vedem un *candomblé*[98], altă ceremonie din această ciudată religie afro-braziliană care este aici catolicismul negrilor. E un fel de dans executat în faţa unei mese pline de feluri de mâncare, în sunetul a trei tobe de mărimi crescătoare şi al unei pâlnii turtite, lovite cu o tijă de fier. Dansurile sunt conduse de un fel de matroană care îl înlocuieşte aici pe „părintele sfinţilor” şi sunt executate doar de femei. Costumele sunt mult mai bogate decât la Bahia. Două dintre dansatoare, enorme, de altfel, au faţa acoperită cu o perdea de rafie. Totuşi, nu descopăr mai nimic nou, până nu intră în scenă un grup de fete negre care vin într-o stare de semihipnoză, cu ochii aproape închişi, drepte totuşi, dar legănându-se pe picioare în faţă şi în spate. Una dintre ele, înaltă şi subţire, mă vrăjeşte. Poartă o pălărie vânătorească albastră, cu borul ridicat, cu pene de muschetar, o rochie verde şi ţine în mână un arc

[97] Cartier parizian al elitei intelectuale, în special de stânga.

[98] Acest *candomblé* apare în „Piatra care creşte”, unde se împleteşte cu *macumba* (n.ed.fr.).

verde cu galben şi săgeata lui, în capătul căreia stă înfiptă o pasăre multicoloră. Frumosul chip adormit reflectă o melancolie uniformă şi inocentă. Această Diană neagră este de o graţie nemărginită. Nici când dansează nu se dezminte graţia asta extraordinară. Încă adormită, se clatină ori de câte ori se opreşte muzica. Numai ritmul o înzestrează cu un fel de proptea nevăzută în jurul căreia îşi înfăşoară arabescurile, scoţând din când în când un ţipăt straniu de pasăre, şi totuşi melodios. Restul nu e cine ştie ce. Ritualurile astea degradate se exprimă în dansuri mediocre. Plecăm cu Catalao. Dar în acest cartier îndepărtat, în timp ce orbecăim pe străzile pline de gropi, în noaptea grea şi înmiresmată, ţipătul de pasăre rănită mai răzbate până la mine şi mi-o aminteşte pe frumoasa mea adormită.

Aş vrea să mă culc, dar Catalao vrea să bea un whisky într-un club de noapte, trist ca moartea, la fel ca toate celelalte de prin lumea întreagă. Fără ştirea mea, comandă muzică franţuzească şi, pentru a doua oară, aud „La Vie en rose” la Tropice.

25 iulie

Trezire la ora 7. Trebuie să aşteptăm un avion care nu e sigur. Apoi devine sigur. Voi avea parte de el la 11. Gripa a mai trecut, dar îmi simt picioarele de cârpă. Aprigă dorinţă de-a mă întoarce. Pierd două ceasuri pe aerodrom. Plecăm. E 13.30 şi nu vom ajunge la Rio înainte de 19. Scriu toate astea în avion, unde mă simt foarte singur.

Seara. Sosit cu o revenire puternică a gripei şi a febrei. De data asta pare grav.

26 iulie

În pat. Febră. Doar mintea lucrează cu obstinaţie. Gânduri îngrozitoare. Sentimentul insuportabil că mă îndrept pas cu pas spre o catastrofă necunoscută care va distruge totul în jurul meu şi-n mine.

Seara. Sunt căutat. Uitasem că trupa de actori negri trebuia să-mi prezinte astă-seară un act din *Caligula*. Teatrul este rezervat, nu se mai poate face nimic. Mă înfofolesc de parcă aş merge la Polul Nord şi mă duc cu taxiul.

Bizar să-i vezi pe-aceşti romani negri. Şi, apoi, ceea ce mie mi se părea un joc crud şi viu a devenit un uguit lent şi tandru, vag senzual. După aceea mi se joacă o piesă braziliană scurtă, care-mi place mult şi căreia îi transcriu subiectul:

„Un bărbat care participă des la *macumba* este atins de duhul dragostei. Sare atunci pe soţia lui, care e vrăjită şi se îndrăgosteşte de acest duh. Ea începe să provoace aşadar ori de câte ori poate venirea duhului cu ajutorul aceleiaşi cântări, ceea ce dă prilejul, pe scenă, unor bacanale însufleţite. În cele din urmă, soţul înţelege că nu de el este îndrăgostită, ci de Zeu şi o omoară. Moare totuşi fericită, pentru că e convinsă că se va întâlni cu Zeul pe care-l iubeşte”.

Seara se termină pe muzică braziliană, care mi se pare banală. Important totuşi că Brazilia este singura ţară cu populaţie neagră care produce cântece neîncetat. Cel mai frumos lucru este un *frevo*, dans din Pernambuco, la care participă chiar cei din asistenţă şi care presupune cele mai delirante contorsiuni pe care le-am văzut vreodată. Fermecător. Abia întors acasă, adorm buştean şi mă trezesc abia de dimineaţă la 9, mult mai bine.

27 iulie

Brazilia, cu fragila-i armătură modernă placată pe-acest continent imens unde colcăie forţe naturale şi primitive, mă duce cu gândul la un bloc foarte înalt, ros din ce în ce mai mult de termite invizibile. Într-o bună zi, blocul se va prăbuşi şi un minuscul popor colcăitor, negru, roşu şi galben, se va răspândi pe suprafaţa continentului, mascat şi înarmat cu suliţe, pentru dansul victoriei.

Dejun cu poetul Murilo Mendés, spirit fin şi melancolic, soţia lui şi un tânăr poet care datorează inteligentului sistem de circulaţie din Rio 17 fracturi şi o pereche de cârje. După dejun, gazdele mele mă duc pe Căpăţâna de Zahăr. Dar dimineaţa o petrecem stând la coadă, ca să n-ajungem până la urmă decât la primul piton – spre marea disperare a dnei Mendés, care se teme că mă plictisesc, deşi mă simt foarte bine în amabila lor companie. M. îl cunoaşte şi îl citează pe Char şi crede că, de la Rimbaud încoace, este cel mai important poet al nostru. Mă bucur.[99]

[99] René Char era şi foarte bun prieten cu Albert Camus.

28 iulie

Ambasada din Montevideo îmi complică şederea vrând să modifice datele prevăzute. În cele din urmă, voi rămâne la Rio până miercuri, după care voi merge la São Paulo. Dejun cu Simon şi Barleto, pentru care simpatia mea creşte pe zi ce trece. După-amiaza o petrec lucrând. Seara, recepţie la ambasadă, fermecătoare, de altfel, dar mă plictisesc. O şterg franţuzeşte, cum se spune aici, şi mă duc să mă culc.

29 iulie

Zilele la Rio nu prea mai au sens, se duc ca vântul, şi totuşi încet. Dejun la dna B. şi cumnata ei. Franţuzoaicele au calităţi. Vioaie, spirituale, cu ele trece repede vremea. Plimbare apoi, pe jos, de-a lungul golfului, într-o zi minunată, caldă şi umedă. Mă smulg cu greu din aceste momente plăcute şi fireşti pentru a da fuga la ambasadă să mă întâlnesc cu Mendés şi cu soţia lui, care trebuie să mă ducă la Corrêa, fost editor, unde trebuie să mă întâlnesc şi cu un student care... etc. Lucruri pe care le-am refuzat toată viaţa cu obstinaţie le accept aici – ca şi cum aş fi fost dinainte de acord cu

toate în această călătorie pe care n-o doream. Termin la timp ca să-i reîntâlnesc pe Claverie, dna B. şi cumnata ei, pe care i-am invitat la cină. După cină, Claverie ne plimbă pe drumuri străpunse în munte şi în noapte. Aerul călduţ, stelele micuţe şi numeroase, golful de jos... dar toate astea mă fac mai mult melancolic decât fericit.

30 şi 31 iulie

Weekend la Cl., la Teresópolis. La 150 km de Rio, în munţi. Drumul este frumos, mai ales între Petrópolis şi Teresópolis. Din când în când, câte un copăcel ipeca plin de flori galbene se mai iveşte la câte-o cotitură pe fundalul unui orizont de munţi care se succed până-n zare. Se desluşeşte şi aici ce m-a frapat în avion când survolam acest ţinut. Întinderi imense, virgine şi solitare, alături de care oraşele, suspendate pe litoral, nu sunt decât nişte puncte lipsite de importanţă. În orice clipă, continentul acesta enorm fără drumuri, lăsat pe deplin pradă sălbăticiei naturale, poate să se întoarcă şi să acopere oraşele astea doar aparent luxoase. Weekendul trece cu plimbări, baie în mare şi ping-pong. Aici la ţară respir, în sfârşit. Iar aerul de la 800 m mă face să înţeleg mai bine clima de la Rio, cu-adevărat obositoare. Când

coborâm duminică seara, nu e nicio bucurie să regăsesc oraşul. De altfel, în faţa ambasadei mă întâmpină una din acele scene mult prea frecvente la Rio. Iarăşi o femeie întinsă pe jos, sângerând, în faţa unui autobuz. Şi o mulţime care se uită în tăcere la ea, fără să-i acorde niciun ajutor. Atitudinea asta barbară mă revoltă. Mult mai târziu, aud sirena unei ambulanţe. Şi în tot timpul ăsta au lăsat-o pe nenorocita aceea să moară gemând. În schimb, toţi se prefac că adoră copiii.

1 august

Mă trezesc greu. Să trăieşti înseamnă să faci rău, celorlalţi şi ţie însuţi prin ceilalţi. Pământ plin de cruzime! Cum să faci să nu te atingi de nimic? Ce scăpare definitivă să găseşti?

Dejun la ambasadă. Aflu aici că Brazilia nu cunoaşte pedeapsa cu moartea. După-masă, conferinţă despre Chamfort.[100] Mă întreb mereu de ce oare atrag eu femeile din lumea bună. Ce de pălării! Cină cu Barleto, Machado etc. la un restaurant italienesc simpatic. Mergem apoi într-o favelă. Numeroase discuţii înainte

[100] În 1944, Camus scrisese o prefaţă la scrierile lui Nicolas Chamfort (n.ed.fr.).

de-a intra în acest oraş în toată puterea cuvântului, făcut din lemn, tablă şi stuf, suspendat pe coasta unei coline, deasupra plajei de la Ipanema. În cele din urmă, ni se spune că putem să mergem la consultaţie (ca scrisoare de recomandare avem, ce-i drept, două sticle de *cachaça*) la o doamnă din partea locului. Mergem pe întuneric printre colibele de unde se aud radiouri date tare sau sforăituri. Terenul este uneori perfect vertical, alunecos şi plin de gunoaie. Ne trebuie un sfert de oră să ajungem, cu răsuflarea tăiată, la coliba prezicătoarei. Dar pe platforma din faţa colibei suntem răsplătiţi, plaja şi golful sub jumătatea de lună se întind în faţa noastră, nemişcate. Prezicătoarea pare că doarme. Dar ne deschide. Este o colibă ca multe dintre cele pe care le-am văzut, cu franjuri multicolore atârnând din tavan. Într-un colţ, un pat şi cineva care doarme. În mijloc, o masă cu rufărie acoperită cu o perdea roşie, care pare un cadavru. Un alcov cu altar pe care s-au adunat toate statuetele de sfinţi pe care le exportă Saint-Sulpice în lume. Mai e şi o statuie cu o piele-roşie, rătăcită pe-acolo nu se ştie cum. Prezicătoarea arată ca o gospodină de ispravă. Tocmai şi-a terminat consultaţiile, pe care le dă doar atunci când sfântul este în ea. Acum sfântul a plecat. Rămâne pe altă dată. E cald. Dar negrii sunt atât de amabili şi de prevenitori, încât rămânem să mai stăm

de vorbă. Coborâre, o adevărată cursă mortală. Ne închipuim atunci femeile care se duc după apă de două, trei ori pe zi, cu găleata pe cap la urcuş. Ne închipuim zilele când plouă. Între timp, Barleto vine de-a berbeleacul. Eu ajung jos teafăr şi nevătămat şi încheiem seara la Machado, care îmi povesteşte cum e cu ajutorul de muribund în Minas[101]. În anumite cazuri, când agonia durează prea mult, sunt convocaţi aceşti domni, care au patalama. Sosesc îmbrăcaţi ca nişte antreprenori de pompe funebre, salută, îşi scot mănuşile şi se duc la muribund. Îl roagă să spună „Maria-Isus” fără oprire, îi pun un genunchi în capul pieptului şi mâinile pe gură şi apasă cu nădejde până când cel în agonie îşi dă duhul. Se retrag, îşi pun iarăşi mănuşile, primesc cincizeci de cruzeiro şi pleacă, înconjuraţi de gratitudinea şi consideraţia generale.

2 august

Obosit să mai notez fleacuri. (Scriu asta în avionul care mă duce la São Paulo.) Ieri a fost o zi de fleacuri. Chiar şi o conversaţie cu Mendés despre relaţiile dintre cultură şi

[101] Minas Gerais, stat din estul Braziliei.

violenţă, care m-a ajutat să-mi clarific gândurile, mi s-a părut un fleac.

Urmărit, de fapt, în lumina fastuoasă de la Rio, de ideea răului pe care-l faci celorlalţi din clipa în care îi priveşti. Să produci suferinţă mi-a fost multă vreme indiferent, trebuie să mărturisesc. Dragostea m-a luminat în privinţa asta. Acum nu mai pot să suport. Într-un fel, mai bine să ucizi decât să produci suferinţă.

Ceea ce mi-a apărut foarte clar ieri, şi în sfârşit, este că voiam să mor.

3 august

São Paulo şi seara care se lasă rapid în timp ce firmele luminoase se aprind una câte una în vârful zgârie-norilor masivi, iar din palmierii regali care se-avântă printre blocuri se înalţă un cânt neîntrerupt, venit de la miile de păsări care salută sfârşitul zilei, acoperind sunetul grav al claxoanelor care vestesc întoarcerea oamenilor de afaceri.

Cină cu Oswald de Andrade[102], personaj remarcabil (de dezvoltat aici). Crede că Brazilia e o ţară de oameni primitivi şi e mai bine aşa.

Oraşul São Paulo, oraş straniu, un Oran nemăsurat.

Uit prosteşte să notez lucrul care m-a emoţionat cel mai mult. O emisiune la postul de radio din São Paulo, unde bieţi oameni vin la microfon să expună nevoia în care se află în acest moment. În seara aceea, un negru îmbrăcat sărăcăcios, cu o fetiţă de 5 luni în braţe, cu biberonul în buzunar, a venit să explice simplu că, fiindcă l-a părăsit soţia, caută pe cineva care să se ocupe de copil fără să i-l ia. Un fost pilot de război, şomer, cerea un post de mecanic etc. Apoi, în birouri, aşteptăm telefoanele ascultătorilor. După cinci minute de la terminarea transmisiunii, telefonul sună încontinuu. Toţi se oferă sau oferă ceva. În timp ce negrul e la telefon, fostul pilot ţine copilul şi-l leagănă. Şi iată şi surpriza: un negru înalt, mai în vârstă, intră în birou pe jumătate îmbrăcat. Dormea, iar soţia lui, care asculta emisiunea, l-a trezit şi i-a spus: „Du-te după copil”.

---

[102] Scriitor brazilian (1890-1954). Poet, dramaturg şi critic cultural, reprezentant al modernismului din Brazilia, este cunoscut şi pentru *Manifestul antropofag* (1928).

4 august

Conferinţă de presă dimineaţa. Dejun în picioare, acasă la Andrade. La 3 sunt dus, nici eu nu ştiu de ce, la penitenciarul oraşului, „cel mai frumos din Brazilia”. Este „frumos”, într-adevăr, ca un penitenciar din filmele americane. Cu excepţia mirosului, îngrozitorul miros de om care pluteşte în toate închisorile. Gratii, uşi de fier, gratii, uşi etc. Şi din loc în loc inscripţii: „Fii bun” şi, mai ales, „Optimism”. Mi se face ruşine de un deţinut, doi, care, privilegiaţi, de altfel, servesc mâncarea. Medicul psihiatru mă înnebuneşte apoi cu clasificări ale mentalităţilor perverse. Şi cineva îmi spune la ieşire formula rituală: „Aici sunteţi ca la dumneavoastră acasă”.

Era să uit. La venire trecem pe o stradă cu prostituate. Stau după uşi cu perdele mari din lamele prin care pot fi întrezărite, fermecătoare, de altfel, cele mai multe dintre ele. Preţul se discută prin perdelele vopsite în toate culorile, verde, roşu, galben, bleu. Sunt nişte păsări în colivie.

Ne căţărăm apoi în vârful unui mic zgârie-nori. São Paulo noaptea. Latura de basm a oraşelor moderne, cu bulevarde şi acoperişuri scânteietoare. Peste tot în jur, cafeaua şi orhideele. Dar e greu de închipuit.

Andrade îmi expune apoi teoria lui: antropofagia ca viziune asupra lumii. În faţa eşecului lui Descartes şi al ştiinţei, revenirea la fecunditatea primitivă: matriarhatul şi antropofagia. Pentru că primul episcop care a debarcat în Bahia a fost mâncat, Andrade şi-a datat revista începând cu anul 317 de la ingerarea episcopului Sardină (pentru că Sardină era numele lui).[103]

Ultima oră. După conferinţă, Andrade mă informează că în penitenciarul-model s-au sinucis deţinuţi dându-se cu capul de pereţi sau strângându-şi gâtul într-un sertar până la sufocare.

5 august, 6 august, 7 august (Călătoria la Iguape[104])

Plecăm să vedem sărbătorile religioase de la Iguape, dar la 10 în loc de 7, cum era prevăzut. Trebuie efectiv să conducem toată ziua în interiorul continentului, pe drumurile desfundate ale Braziliei, şi e mai bine să

[103] Referire la Pedro Fernandes Sardinha (1496-1556), preot portughez, primul episcop al Braziliei. Oswald de Andrade a datat *Manifestul antropofag* „anul 374 de la ingerarea episcopului Sardinha”.

[104] Iguape va fi cadrul ales pentru „Piatra care creşte” (n.ed.fr.). [Vezi şi *supra*, nota 1, p. 95.]

ajungem înainte de-a se înnopta. Dar a existat o întârziere, maşina nu era gata etc. Ieşim din São Paulo şi ne îndreptăm spre sud. Drumul, fie că e de pământ sau de piatră, este mereu acoperit de un praf roşu care cuprinde toată vegetaţia, pe o distanţă de un kilometru de-o parte şi de alta a drumului, într-un strat de noroi uscat. După câţiva kilometri, noi înşine, adică şoferul, care seamănă cu Auguste Comte, Andrade şi fiul lui, care are în grijă filosofii, Sylvestre, ataşatul cultural francez, şi cu mine suntem acoperiţi de acelaşi praf. Se infiltrează prin toate crăpăturile camionetei Ford în care ne aflăm şi ne umple încet-încet gura şi nasul. Deasupra, un soare nemilos care pârjoleşte pământul şi opreşte-n loc orice formă de viaţă. După cincizeci de kilometri, un zgomot sinistru. Oprim. S-a rupt un arc din faţă, care se vede ieşit din mănunchiul de arcuri şi atingând janta roţii. Auguste Comte se scarpină în cap şi declară că-l va repara peste vreo douăzeci de kilometri. Îl sfătuiesc să scoată imediat lamela ruptă, înainte să se înţepenească în roată. Dar el e optimist. După cinci kilometri oprim, arcul fiind înţepenit. Auguste Comte se hotărăşte să ia o unealtă: adică scoate din portbagajul din spate o bară de fier pe care o foloseşte ca pe un ciocan şi, lovind lamela ruptă cu toată puterea, vrea s-o desprindă cu forţa.

Îi explic că trebuie scoasă o piuliţă şi chiar roata. Dar înţeleg, în cele din urmă, că a pornit în această lungă expediţie pe trasee desfundate fără să aibă la el nici măcar o cheie franceză. Aşteptăm, sub un soare care-ar putea ucide şi-un bou – şi, în sfârşit, trece un camion al cărui şofer are, din fericire, o cheie franceză. Se scoate roata, se desface piuliţa, iar lamela este, în fine, desprinsă. Pornim iarăşi la drum printre munţii palizi şi adânc brăzdaţi de ape, întâlnind uneori câte un zebu pricăjit sau escortaţi alteori de urubu[105] trişti. La ora 13 ajungem la Piédade[106], sătuc urât, unde suntem primiţi călduros de hangiţa Dona Anesia, căreia pesemne că Andrade i-a făcut odinioară curte. Suntem serviţi de o metisă indiană, Maria, care la sfârşit îmi oferă nişte flori artificiale. Masă braziliană care nu se mai termină şi care trece cu ajutorul unor pahare de *pinga*, numele local pentru *cachaça*. Plecăm, arcul fiind reparat. Urcăm mereu, iar aerul devine foarte uscat. Sunt întinderi imense, nelocuite, necultivate. Teribila singurătate a acestei naturi nesfârşite explică multe lucruri din ţara asta. Ajungem la Pilar la ora 15. Dar, aici, Auguste Comte îşi dă seama că a greşit. Ni se spune că am făcut 60 de kilometri în plus. Ceea ce aici înseamnă două sau trei ore

[105] Vulturi mici şi negri, specifici Americii tropicale (n.ed.fr.).

[106] Referire la Piedade, localitate din statul São Paulo.

de mers. Deşelaţi de atâtea hurducături, plini de praf, o luăm iarăşi din loc pentru a găsi drumul bun. De fapt, nu începem coborârea de pe Serra decât la sfârşitul zilei. Am timp să văd primii kilometri de pădure virgină, desimea acestei mări vegetale, să-mi închipui singurătatea în mijlocul acestei lumi neexplorate, iar noaptea se lasă în timp ce ne afundăm în pădure. Ore întregi mergem şi ne legănăm pe un drum îngust, printre pereţi înalţi de copaci, învăluiţi într-un miros umed şi dulceag. În desişul pădurii săgetează din când în când licurici, muşte luminoase, şi păsări cu ochi roşii vin să ne bată o clipă în parbriz. În afară de ele, nemişcarea şi tăcerea acestei lumi înfricoşătoare sunt absolute, deşi Andrade susţine uneori că mai aude câte-un ocelot. Drumul şerpuieşte, trece peste poduri din scânduri care se bălăbănesc la traversarea unor mici cursuri de apă. Urmează ceaţa şi o ploaie fină care ne dizolvă lumina farurilor. Nu mai înaintăm, literalmente ne târâm. E aproape 7 seara, suntem pe drum de la 10 dimineaţa şi atât de obosiţi, încât primim cu fatalism ipoteza unei pene de benzină pe care ne-o prezintă Auguste Comte. Totuşi, pădurea se răreşte puţin – şi, treptat, peisajul se modifică. Ieşim în fine la aer şi ajungem într-un sătuc unde ne opreşte un fluviu mare. Semnale luminoase de pe malul celălalt şi vedem venind un bac mare, un model

dintre cele mai vechi care există, cu prăjină, condus de mulatri cu pălării de paie. Ne îmbarcăm şi bacul pluteşte lent pe Rio Ribeira. Fluviul este lat şi curge încetişor spre mare şi spre noapte. Pe ambele maluri, o pădure încă deasă. Pe cerul umed, stele înceţoşate. La bord, toată lumea tace. Liniştea absolută a acestui ceas nu e tulburată decât de clipocitul fluviului de-a lungul bacului. În partea din faţă a bacului privesc cum coboară fluviul, stranietatea totuşi familiară a acestui peisaj. De pe ambele maluri se înalţă ţipete bizare de păsări şi chemarea broaştelor de trestie-de-zahăr. Chiar acum, la Paris e miezul nopţii.

Debarcare. Apoi ne târâm mai departe spre Registro, adevărată capitală japoneză în centrul Braziliei, unde am timp să zăresc case cu decoraţiuni fragile şi chiar un chimonou. Suntem anunţaţi că mai avem doar 60 km până la Iguape.

Pornim din nou. O suflare umedă, o burniţă neîncetată ne anunţă că marea nu e departe. Drumul însuşi se face de nisip – mai greu şi mai periculos decât era deja. Abia la 12 ajungem, în fine, la Iguape. Scăzând opririle, am parcurs în zece ore cei 300 km care ne despart de São Paulo.

La hotel totul este închis. Un notabil întâlnit în noapte ne conduce la casa primarului (aici i se spune prefect).

Primarul ne informează, prin uşă, că vom dormi la spital. La drum spre spital. În ciuda oboselii, oraşul mi se pare frumos, cu bisericile lui coloniale, cu pădurea foarte aproape, cu casele-i scunde şi neîmpodobite şi cu căldura aerului umed. Andrade susţine că se aude marea. Dar e departe. La spitalul Fericită amintire (ăsta e numele lui), suntem conduşi de amabilul notabil către un pavilion dezafectat, care miroase a zugrăveală proaspătă, la o sută de paşi distanţă. Mi se atrage atenţia că, de fapt, a fost zugrăvit în cinstea noastră. Dar nu este lumină, pentru că uzina electrică din regiune încetează activitatea la ora unsprezece. La lumina brichetelor zărim totuşi şase paturi curate şi rustice. E dormitorul nostru. Ne lăsăm valizele. Notabilul ne îndeamnă să mâncăm un sendviş la club. Extenuaţi, plecăm la club. Clubul este un fel de bistrou la etajul doi, unde dăm peste alţi notabili care ne copleşesc cu amabilităţi. Constat încă o dată delicata politeţe braziliană, poate că puţin ceremonioasă, dar care e de preferat bădărăniei europene. Sendviş şi bere. Unui lungan care nu se ţine prea bine pe picioare îi vine însă ideea originală să-mi ceară paşaportul. I-l arăt şi am impresia că spune că nu sunt în ordine. Obosit, îl trimit la plimbare. Autorităţile, indignate, se sfătuiesc puţin, apoi vin să-mi spună că poliţistul (pentru că poliţist e) va fi

dus la închisoare şi că eu pot să aleg de ce anume să-l învinuiesc. Îi implor să-l lase în libertate. Mi se spune că marea onoare pe care o fac oraşului Iguape nu a fost recunoscută de necioplitul ăla şi că o asemenea lipsă de maniere trebuie sancţionată. Protestez. Dar se insistă să fiu onorat în acest fel. Aşa că povestea va dura până în seara următoare, când găsesc, în fine, formula, cerând bunăvoinţa să mi se facă favoarea personală şi cu totul excepţională de a-l cruţa pe acel zăpăcit. Se protestează faţă de gestul meu cavaleresc, dar mi se spune că mi se va face pe plac.[107]

În noaptea dramei, în orice caz, mergem înapoi la spital, înconjuraţi de toată amabilitatea, iar la jumătatea drumului ne întâlnim cu primarul, care s-a trezit între timp şi a venit să ne ducă personal la paturi. A trezit şi oamenii de la uzina electrică, aşa că avem lumină. Veghează cu toţii la instalarea noastră, mai că nu ne şi învelesc, şi, în fine, pe la unu noaptea, doborâţi de oboseală, încercăm toţi să dormim. Spun încercăm pentru că patul meu e puţin înclinat, iar vecinii mei se tot răsucesc şi Auguste Comte sforăie de mama focului. Într-un târziu, cad şi eu într-un somn fără vise.

[107] Întregul episod este reluat în „Piatra care creşte” (n.ed.fr.). [Vezi ed. rom. cit., pp. 139-152.]

6 august

Ne trezim foarte devreme. Din păcate, în acest spital nu e apă. Mă rad cu apă minerală şi mă spăl puţin în acelaşi fel. Apoi sosesc notabilii şi ne duc în pavilionul principal să mâncăm. În fine, ieşim în Iguape.

În mica Grădină a Fântânii[108], misterioasă şi plăcută, cu ciorchini de flori printre bananieri şi arbori pandanus, găsesc un pic de calm şi alinare. Metişi, mulatri şi primii gaucho pe care-i văd aşteaptă răbdători în faţa intrării unei grote ca să primească bucăţi din Piatra care creşte. Iguape este, de fapt, oraşul Bunului Isus, a cărui efigie a fost găsită pe valuri de nişte pescari, care au spălat-o în această grotă. De atunci, aici creşte o piatră neîncetat, din care se taie aşchii foarte binefăcătoare. Oraşul propriu-zis, între pădure şi fluviu, se strânge în jurul marii biserici a Bunului Isus. Câteva sute de case, toate în acelaşi stil cu totul aparte, scunde, cu tencuială aspră, multicolore. Sub ploaia fină care udă străzile rău pavate, cu mulţimea pestriţă care le umple, gaucho, japonezi, indieni, metişi, notabili eleganţi, Iguape seamănă cu o stampă colonială. Se simte o melancolie foarte aparte, melancolia unui capăt de lume. Cu excepţia drumului eroic pe care am venit noi, Iguape nu este legat de restul

[108] Vezi „Piatra care creşte”, ed. rom. cit., p. 144.

lumii decât prin două curse săptămânale de avion. Un loc unde poţi să te retragi.

Toată ziua, amabilitatea gazdelor noastre nu se dezminte. Dar noi am venit pentru procesiune. Încă de la începutul după-amiezii, petarde explodează în toate părţile, zburătăcind vulturaşii urubu de pe crestele acoperişurilor. Mulţimea se îngroaşă. Unii pelerini umblă de cinci zile pe drumurile desfundate din interiorul ţării. Unul dintre ei, cu înfăţişare de asirian, împodobit cu o frumoasă barbă neagră, ne povesteşte că Bunul Isus l-a salvat de la naufragiu, după o noapte şi-o zi petrecute pe valurile furioase, şi că a făcut legământ să ducă pe cap o piatră de 60 kg în timpul procesiunii.[109] Dar se apropie ceasul. Ies din biserică penitenţii negri, apoi cei albi, înveşmântaţi în cote, apoi îngeri-copii, apoi un fel de copii ai Mariei, apoi însăşi efigia Bunului Isus, în spatele căreia merge omul cu barbă, dezbrăcat până la brâu, ducând o placă enormă pe cap. Apoi vin orchestra, care cântă „paşi dubli”, şi mulţimea de pelerini, singura interesantă până la urmă, restul fiind destul de sordid şi de banal. Dar mulţimea care defilează pe o stradă îngustă, umplând-o până la refuz, este într-adevăr adunarea cea mai ciudată care poate exista. Vârstele,

[109] Acest personaj va deveni „cocoşul” din „Piatra care creşte” (n.ed.fr.).

rasele, culoarea hainelor, clasele, infirmităţile, totul se amestecă într-o masă mişcătoare şi pestriţă, înstelată din loc în loc de licăririle lumânărilor mari pe deasupra cărora explodează necontenit petarde şi, din când în când, mai trece şi câte-un avion, insolit în această lume fără vârstă. Mobilizat pentru eveniment, huruie la intervale regulate pe deasupra notabililor eleganţi şi a Bunului Isus. Mergem să aşteptăm procesiunea în alt punct strategic şi, când trece iarăşi prin faţa noastră, omul cu barbă pare crispat de oboseală şi tremură pe picioare. Va ajunge totuşi fără probleme. Bat clopotele, magazinele şi casele care-şi închiseseră uşile şi ferestrele la trecerea procesiunii le redeschid – iar noi mergem să mâncăm.

După masă, nişte gaucho de-o şchioapă cântă în piaţa oraşului şi toată lumea face roată în jurul lor. Petardele continuă să explodeze, iar un copil se trezeşte cu degetul smuls. Plânge şi ţipă în timp ce este luat de-acolo: „De ce-a făcut Bunul Isus una ca asta?” (mi se traduce acest strigăt pornit din tot sufletul).

Ne culcăm devreme pentru că mâine-dimineaţă plecăm devreme. Dar petardele şi, de asemenea, strănuturile înfiorătoare ale lui Auguste Comte nu mă lasă să dorm până la o oră foarte târzie.

7 august

Acelaşi drum, doar că nu mai facem ocolul din ajun şi traversăm trei fluvii. Văzut păsări colibri. Şi privesc din nou, ceasuri întregi, natura aceasta monotonă şi spaţiile imense, despre care nu se poate spune că sunt frumoase, dar ţi se lipesc de suflet într-un fel stăruitor. Ţară în care anotimpurile se confundă unele cu altele, în care vegetaţia încâlcită devine informă, în care sângele este atât de amestecat şi el, încât sufletul îşi pierde hotarele. Un clipocit greu, lumina verde-albăstruie a pădurilor, stratul de praf roşu care acoperă toate lucrurile, topirea timpului, lentoarea vieţii rurale, exaltarea de scurtă durată şi nesăbuită a marilor oraşe – este ţara indiferenţei şi a năbădăilor sângelui. Degeaba s-au ostenit zgârie-norii, nu au învins încă spiritul pădurii, imensitatea şi melancolia. Sambele, cele adevărate, exprimă cel mai bine ce vreau să spun aici.

Ultimii cincizeci de kilometri sunt însă cei mai istovitori. Auguste Comte, prudent, se lasă depăşit. Dar fiecare maşină ridică o asemenea cantitate de praf roşu, încât farurile nu mai pot străpunge această ceaţă minerală, aşa că uneori maşina trebuie să se oprească. Nu mai ştim unde suntem, şi simt cum gura şi nările mi

se înfundă cu un noroi sufocant. Întâmpin cu uşurare São Paulo, hotelul, o baie caldă.

8 august

Ameţesc la gândul gradelor de latitudine şi longitudine care au rămas de parcurs. Zi posacă şi agitată (scriu acestea în avionul care mă duce la Porto Alegre). La ora 11, vizita filosofilor brazilieni, care vin să-mi ceară câteva „lămuriri”. Dejun acasă la un cuplu de profesori francezi. Fermecători. Apoi vizită la Alianţa Franceză. Plimbare cu dna P. pe străzile din São Paulo, unde dau peste o fotografie cu mine în care arăt modest. Cocktail la Valeur. Cină la Sylvestre. Conferinţă. Sala este din nou arhiplină şi garnisită cu lume care stă în picioare. O drăguţă de franţuzoaică mi-a adus ţigări Gauloises. După conferinţă, sunt dus la un teatru să ascult o cântăreaţă braziliană. Apoi şampanie la Andrade. Mă întorc frânt la hotel, obosit de chipul omenesc.

9 august

Plecare la Porto Alegre, înconjurat de emoţia lui Andrade şi Sylvestre etc. Dejun în avion. Pentru prima dată, o scurtă criză de sufocare. Dar nu bagă nimeni de seamă. La Porto Alegre cobor pe un frig tăios. Patru, cinci francezi îngheţaţi mă aşteaptă la aeroport. Mă anunţă că trebuie să ţin o conferinţă diseară, ceea ce nu era prevăzut. Văzut *kapotes*[110]. – Lumina este foarte frumoasă. Oraşul, urât. În ciuda celor cinci fluvii ale sale. Insuliţele acestea de civilizaţie sunt adeseori hidoase. Seara, conferinţă. Cu lume care nu mai este lăsată să intre. Vine şi presa, pe deasupra. Dar asta mai curând mă amuză. Grija mea este să plec şi să termin cu asta, să termin o dată pentru totdeauna. Se observă că nu am viza pentru Chile. Trebuie să mă opresc la Montevideo, să telegrafiez etc.

10 august

Plimbare în oraş. La ora 14, avionul, unde scriu acestea şi cele dinainte. Teribilă tristeţe şi senzaţie de

[110] Posibilă referire la *kapok*, „capochier” sau „arbore de capoc” (n.ed.fr.).

însingurare. Corespondenţa pe care trebuia s-o primesc nu mi-a parvenit, iar eu mă îndepărtez de ea.

Primirea făcută de oficialităţile franceze din Montevideo e lipsită de căldură. Se pare că data conferinţelor mele a fost schimbată de mai multe ori. Dar nu am nicio vină. Au neglijat chiar să-mi rezerve o cameră la hotel. Aterizez, deprimat, într-un fel de debara – unde mă simt totuşi mai bine decât în compania celor forţaţi să-mi fie gazde. Adorm greu, răsucindu-mă de pe o parte pe alta şi străduindu-mă din răsputeri să nu cedez nervos înainte de sfârşitul călătoriei.

Obligat să recunosc că, pentru prima dată în viaţă, sunt în derută psihologică totală. Echilibrul acesta dificil care a rezistat la tot s-a prăbuşit în ciuda tuturor eforturilor mele. În mine sunt ape tulburi, prin care trec forme nelămurite, în care mi se diluează energia. Într-un anume fel, este un infern depresia asta. Dacă oamenii care mă primesc aici ar simţi ce efort fac să par normal, ar face măcar efortul să zâmbească.

11 august

Sculat devreme, scriu scrisori. Apoi, în lipsa vreunui semn din partea protectorilor mei, mă duc să vizitez

Montevideo pe o frumoasă zi glacială. Vârful oraşului se scaldă în apele galbene ale Rio de la Plata. Aerisit, ordonat, Montevideo este înconjurat de o salbă de plaje şi de un bulevard maritim pe care le găsesc frumoase. Există o înlesnire în acest oraş, care mi se pare mai uşor de suportat decât cele pe care le-am văzut aici. Mimozele din cartierele cu grădini, palmierii mă duc cu gândul la Menton. Uşurat, de asemenea, pentru că sunt într-o ţară de limbă spaniolă. Întors acasă. Protectorii mei se trezesc. Voi pleca seara spre Buenos Aires cu un vapor pe Rio de la Plata. Dejun la ataşatul de la ambasadă. Quai d'Orsay[111] şi prostii cu moţ. El e băiat bun, de altfel. Seara, vaporul pleacă din Montevideo. Privesc din nou luna pe apele mâloase. Dar sufletul mi-e şi mai pustiu decât pe Campana.

12 august

De dimineaţă, Buenos Aires. Enormă aglomerare de case, care se extinde. Mă aşteaptă W.R. Discutăm problema conferinţelor. Îmi menţin poziţia adăugând că, dacă o voi susţine, conferinţa mea va fi parţial dedicată

[111] Referire uzuală la Ministerul Afacerilor Externe, situat pe Quai d'Orsay, Paris.

libertăţii de exprimare. Cum totuşi emite supoziţia că textul meu ar putea fi cerut de cenzură pentru o lectură prealabilă, îl avertizez că voi refuza categoric. Aşa că este de părere că ar fi mai bine să evităm încă o izbucnire. Idem cu ambasadorul. Tur de oraş – de o urâţenie rară. După-amiaza, lume. La sfârşitul zilei aterizez la V.O.[112] Casă mare şi plăcută, ca în *Pe aripile vântului*. Lux mare şi vechi. Am poftă să mă culc şi să dorm acolo până la sfârşitul lumii. Şi, într-adevăr, adorm.

13 august

Noapte bună. Mă trezesc într-o lumină ceţoasă şi rece. V. îmi trimite scrisori din camera ei. Apoi ziarele. Presa peronistă a trecut sub tăcere sau a îndulcit declaraţiile mele de ieri după-masă. Dejun cu directorul ziarului *La Prensa* (din opoziţie), tentative poliţieneşti etc. După-amiaza, patruzeci de persoane. La sfârşit, cină cu V. şi vorbim până la miezul nopţii. Îmi pune să ascult

[112] Victoria Ocampo (1890-1979), scriitoare argentiniană, critic literar şi fondatoarea revistei literare *Sur*. În 1953, când a fost arestată de regimul dictatorial al lui Juan Perón, Camus a iniţiat o campanie de solidaritate în favoarea ei, raliind mai mulţi intelectuali care au semnat o scrisoare de protest adresată Ambasadei Argentinei din Franţa (n.ed.fr.).

Necinstirea Lucreţiei de Britten şi poeme de Baudelaire înregistrate – admirabile. Prima seară de destindere adevărată de când am plecat. Ar trebui să rămân aici până în ziua plecării – ca să evit această luptă continuă care mă epuizează. Domneşte o pace, provizorie, în casa asta.

14 august

La ora 9, nicio veste despre avionul care trebuie să mă ducă în Chile. Se telefonează la ora 12. Zi petrecută la V., în aşteptarea plecării. E acolo Rafael Alberti[113] cu soţia lui. Simpatic. Ştiu că e comunist. În cele din urmă, îi explic punctul meu de vedere. Şi mă aprobă. Dar calomnia îşi va spune cuvântul şi mă va despărţi într-o zi de acest om care este şi ar trebui să rămână un camarad. Ce e de făcut? Suntem în epoca despărţirii. Avionul pleacă în sfârşit, la apusul soarelui. Traversăm Anzii noaptea – şi nu văd nimic –, simbolul acestei călătorii, de fapt. Cel mult zăresc creste înzăpezite în noapte. Dar am avut timp să văd înainte de lăsarea

[113] Rafael Alberti Merello (1902-1999), poet şi dramaturg spaniol suprarealist (n.ed.fr.). [În timpul Războiului Civil a devenit vocea poetică a stângii spaniole, fugind ulterior la Paris şi, după ocupaţie, în Argentina.]

nopţii pampasul, imens şi monoton – care nu se mai sfârşeşte. Coborârea la Santiago se face fulgerător, sub un cer de catifea. La picioarele noastre, o pădure de stele scânteietoare. Blândeţea mângâietoare a oraşelor întinse în noapte la marginea oceanelor.

15 august

Pe Pacific cu Charvet şi Fron. Ch. îmi vorbeşte despre influenţa cutremurelor asupra comportamentului chilienilor. Cinci sute de zguduituri pe an – dintre care mai multe catastrofale. Asta creează o psihologie a instabilităţii. Chilianul e jucător, cheltuieşte tot ce are şi face politică de pe-o zi pe alta.

Suntem în maşină: Pacificul cu valuri lungi şi albe. Santiago strâns între ape şi Anzi – Culorile ţipătoare (grijile au culoarea miniului), prunii şi alunii în floare se profilează pe fondul alb al culmilor înzăpezite – admirabilă ţară.

După-amiaza: corvoadă. La ora şase, dezbatere, unde sunt în formă. Cină acasă la Charvet, unde sunt în depresie totală. Beau prea mult, de oboseală, şi mă culc târziu. Timp pierdut.

16 august

Zi infernală. Radio, vizită. Dejun acasă la fiul lui Vincent Anidobre[114] într-o căsuţă la poalele Anzilor. Colocviu cu oamenii de teatru de-aici. Conferinţă la ora 19 într-o sală obositoare din cauza aglomeraţiei. Cină la ambasadă, agasantă la culme. Doar ambasadorul e nostim; ieri dansa, după ce-şi scosese haina.

17 august

Zi de tulburări şi de răzmeriţe. Ieri deja au avut loc manifestaţii. Dar astăzi sunt ca un cutremur. Motivul este scumpirea călătoriei cu „micro” (autobuzele din Santiago). Autobuzele sunt răsturnate şi incendiate. Celor care trec li se sparg geamurile. După-amiaza sunt anunţat că universitatea, unde au manifestat studenţii, este închisă – iar conferinţa mea nu mai poate avea loc. În două ore, serviciile franceze organizează o conferinţă la Institutul Francez. Când ies de la conferinţă, prăvăliile au tras obloanele, iar trupe înarmate, cu căşti ocupă

[114] Referire la Vicente Huidobro (1893-1948), poet modernist chilian, promotor al avangardismului european, mai ales francez, în Chile şi iniţiatorul mişcării literare creaţioniste.

literalmente oraşul. Din când în când se trag focuri de intimidare. E stare de asediu. Noaptea aud împuşcături răzleţe.

18 august

Avion întârziat până noaptea. Anzii sunt acoperiţi de nori. Dorm prost sau puţin aici şi sunt obosit. Soţii Charvet vin să mă ia la unsprezece, iar eu dorm de-a-n-picioarelea, aşa o noapte proastă am avut. Dar amabilitatea lor nu e apăsătoare şi străbatem cu maşina câmpia chiliană. Mimozele şi sălciile-plângătoare. Natură frumoasă şi puternică. La popas, dejun excelent în faţa focului din şemineu. Apoi cotim spre Anzi şi ne oprim pentru o gustare la un hotel de munte, din nou în faţa unui foc frumos. Mă simt bine în Chile şi aş putea să locuiesc un pic aici, în alte împrejurări. La întoarcere aflăm că avionul a fost amânat pentru a doua zi dimineaţa. Plouă cu găleata. Cină la soţii Charvet. Culcat la miezul nopţii. La hotel găsesc cadouri de rămas-bun. Îmi trebuie mult timp să adorm.

19 august

La 4.30 mă sună compania. La 6 trebuie să fiu pe teren. Avionul decolează la 7. Părea să caute un loc de trecere, dar coboară spre sud şi o ia pe altă rută după ce a parcurs 200 km în plus. Anzii, uluitoare reliefuri sfărâmate, care sfâşie munţi de nori – dar zăpada mă orbeşte. Ne legănăm în toate părţile şi mergem fără întrerupere, iar eu am, pe deasupra, o criză de sufocare. Scap ca prin urechile acului de ce-i mai rău – şi mă prefac că dorm.

Ajungem la Buenos Aires abia la amiază. Chiar atunci mă doboară lipsa de somn. V.O. a venit să mă ia, dar, de la ambasadă, nimeni, şi nu am bilet pentru Montevideo, unde trebuie să vorbesc la 18.30. Datorită lui V., o luăm la goană spre Buenos Aires, apoi spre aeroportul de hidroavioane. Nu mai sunt locuri. V. telefonează unui prieten. Totul se aranjează. Plec la 5 fără un sfert pe o vreme închisă, galbenă pe deasupra apelor galbene. La 6 fără un sfert, Montevideo. Ambasada a delegat pe cineva care mă anunţă că au preferat să anuleze conferinţa şi să mă ducă la liceul francez. Acolo, directorul îmi spune că totuşi a venit lume şi că nu ştie ce să facă. Propun o dezbatere, deşi sunt lat. Acceptă şi-mi trântesc ambele

conferinţe a doua zi, una la 11, cealaltă la 6. Dezbatere. Şi mă culc, rupt de oboseală.

20 august

Zi ucigătoare. La ora 10, ziarişti şi C.; la 11, prima conferinţă, în aula universităţii. În mijlocul conferinţei intră în sală un personaj ciudat. Pelerină, barbă scurtă, privire întunecată. Se instalează în fundul sălii, în picioare, deschide ostentativ o revistă şi se apucă de citit. Din când în când, tuşeşte zgomotos. Măcar ăsta aduce puţină viaţă în amfiteatru. O clipă cu José Bergamín[115], un om fin, marcat, cu figura uzată a intelectualului spaniol. Nu vrea să aleagă între comunism şi catolicism până nu se termină războiul din Spania. Un hipotensiv care nu are decât energie spirituală. Îmi plac oamenii de felul ăsta.

Bergamín: ispita mea cea mai adâncă este sinuciderea. Şi sinuciderea spectaculoasă. (Să mă întorc în Spania, cu riscul de-a fi judecat greşit, să rezist şi să mor.)

[115] Scriitor spaniol (1895-1983). În timpul Războiului Civil a fost ataşat cultural pe lângă guvernul spaniol aflat în exil la Paris, plecând, după sfârşitul războiului, în America de Sud.

Dejun în compania unor cupluri amabile de profesori francezi. La ora 4, conferinţă de presă. La 5 mă întâlnesc cu directorul teatrului unde se va monta *Caligula*. Vrea să bage şi nişte balete. E nebunie internaţională. La 6, dra Lustich şi fermecătoarea ataşată culturală a Uruguayului vin cu maşina să mă ia la o scurtă plimbare prin parcul de la intrarea în oraş. Seara e blândă, rapidă, puţin duioasă. Ţara asta e simplă şi frumoasă. Mă destind puţin. La 6.30, a doua conferinţă. Ambasadorul s-a simţit obligat să vină cu jumătatea lui. În rândul întâi se află figurile sinistre ale plictiselii şi ale vulgarităţii. După conferinţă mă duc să mă plimb cu Bergamín. Aterizăm într-o cafenea plină ochi. Se îndoieşte de eficacitatea acţiunilor sale. Îi spun că menţinerea fără concesii a unui refuz este un act pozitiv, ale cărui consecinţe sunt pozitive. – Apoi cină acasă la Suzannah Soca[116]. O mulţime de femei din lumea bună care după al treilea pahar de whisky devin de nestăpânit. Câteva pur şi simplu se oferă. Dar n-au nimic atrăgător. O franţuzoaică găseşte o cale de-a face apologia lui Franco în faţa mea. Obosit, o iau la sănătoasa – înţeleg că e mai bine să mă retrag. Îi propun ataşatei culturale să vină cu

[116] Referire la Susana Soca (1906-1959), poetă uruguayană, fondatoare la Paris, împreună cu Paul Éluard, a revistei *La Licorne* în timpul rezistenţei din perioada ocupaţiei naziste. A susţinut activ artiştii spanioli refugiaţi în Franţa, dar şi alţi scriitori latinoamericani.

mine să bem un pahar şi scăpăm de-acolo. Măcar chipul acesta frumos te ajută să trăieşti. Seara e blândă la Montevideo. Un cer senin, foşnetul palmierilor uscaţi deasupra Pieţei Constituţiei, zbor de porumbei, albi pe cerul negru. Momentul ar fi propice şi această singurătate pe care o simt, fără nicio veste de optsprezece zile, fără încredere, ar putea să se mai îndulcească puţin. Dar fermecătoarea se apucă să-mi recite, în mijlocul pieţei, versuri compuse de ea în franceză, însoţindu-le cu gesturi tragice, cu braţele răstignite, ridicând şi coborând vocea. Am răbdare. Apoi mergem să bem ceva şi o conduc acasă. Mă culc şi mă cuprind iarăşi o nelinişte şi o melancolie care nu mă lasă să dorm.

21 august

La 8, în picioare. Am dormit 3, 4 ore. Dar avionul pleacă la ora 11. Sub un cer blând, aerisit, cu nori, Montevideo îşi desfăşoară plajele – oraş încântător unde totul presupune fericire – şi o fericire nespirituală. Ce tâmpenie şi călătoriile cu avionul – mijloc de transport barbar şi retrograd. La 5 survolăm Rio şi, la coborâre, mă întâmpină aerul acela stufos şi umed, ca o vată hidrofilă,

pe care-l uitasem şi care este specific în Rio. În acelaşi timp, papagalii ţipători şi multicolori şi un păun cu glas discordant. Abia sunt în stare să mă duc să mă culc, fără nicio veste, de altfel, pentru că la ambasadă n-am găsit nici urmă de corespondenţă.

22 august

Mi se aduce corespondenţa, aşteptase 18 zile prin nu ştiu ce birou. Obosit, nu mai ies din cameră toată ziua. Seara, conferinţă, după care un pahar cu dna Mineur. Culcat cu febră.

23 august

Sculat ceva mai bine. Se apropie plecarea. Va fi joi sau sâmbătă. Mă gândesc la Paris ca la o mănăstire. Dejun la Copacabana cu vedere la mare. Valurile sunt înalte şi suple. Mă mai liniştesc puţin privindu-le. Întoarcere. Dorm puţin. La 5, dezbatere publică cu studenţii brazilieni. Să fie oare oboseala? Nu am fost niciodată mai spontan. Cină acasă la soţii Claverie cu dna R., femeie încântătoare, dar fără profunzime, mi se pare.

24 august

Mă scol şi mai bine un pic. Plecarea este stabilită pentru sâmbătă. De dimineaţă, vizite, şi oboseala revine. Până într-atât, încât hotărăsc să nu mănânc de prânz. La 13.30 vine Pedrosa[117] cu soţia lui să mă ia să văd picturi făcute de nebuni, la periferie, într-un spital cu aspect modern şi jeg străvechi. Ţi se strânge inima văzând chipurile din spatele gratiilor de la ferestre. Doi pictori interesanţi. Ceilalţi ar putea să aducă la extaz spiritele noastre avansate de la Paris. De fapt, însă, urâţenia întruchipată. Aspect şi mai frapant în sculptură, urâtă şi vulgară. Mă înspăimânt când îl recunosc în persoana unui tânăr medic psihiatru al stabilimentului pe băiatul care, la început, mi-a pus cea mai stupidă întrebare din câte mi s-au pus în toată America de Sud. El hotărăşte soarta acestor nefericiţi. Foarte atins şi el, de fapt. Dar mă înspăimânt şi mai tare când mă anunţă că va călători cu mine spre Paris, sâmbătă; 36 de ore închis cu el într-o cabină de fier e ultima încercare.

Seara, cină acasă la Pedrosa cu oameni inteligenţi. Ploaie torenţială la întoarcere.

---

[117] Mário Pedrosa (1900-1981), critic de artă şi literar, ziarist şi activist brazilian. Exclus din Partidul Comunist Brazilian în 1929, a participat la înfiinţarea Internaţionalei a IV-a în Franţa, în 1938.

25 august

Gripă. Clima asta clar nu-mi prieşte deloc. Lucrez puţin de dimineaţă, apoi mă duc la grădina zoologică să văd leneşul.

Dar leneşul e în libertate şi trebuie căutat prin mulţimea copacilor din parc. Renunţ. Măcar splendizii oceloţi – şopârlele înfricoşătoare şi furnicarul. Dejun cu Letarget la Copacabana. Rio este învăluit într-o ploaie nesfârşită care umple gropile de pe şosele şi trotuare şi dizolvă toată spoiala cu care au încercat oamenii să-l acopere. Iese la iveală oraşul colonial, şi trebuie să spun că este mai atrăgător aşa, cu noroiul lui, cu împotmolirea, cu cerul lui aburit. După-amiaza, cumpărături. Tot ce găsesc în ţara asta vine din alte părţi. Seara, la ora cinci, acasă la Mendés. Iarăşi o lume nebună, unde mă plictisesc fără să am puterea să mă prefac. Fizic, nu mai suport o companie numeroasă. Acelaşi lucru la cină, unde suntem şapte, când eu credeam că-i voi găsi doar pe Pedrosa şi Barleto, unde toată lumea vorbeşte în acelaşi timp, şi foarte tare. Cu gripa, pe deasupra, încercarea devine infernală. Aş vrea să plec, dar nu îndrăznesc să dau semnalul. La ora 1, dna Pedrosa vede că nu mă mai ţin pe picioare, aşa că mă duc să mă culc.

26 şi 27 august

Două zile îngrozitoare în care mă târăsc cu gripa mea prin diferite colţuri cu diferiţi oameni, insensibil la ceea ce văd, preocupat doar să-mi regăsesc puterea, în mijlocul unor oameni care, cu prietenia sau cu isteria lor, nu-şi dau seama de starea în care mă aflu şi astfel o mai agravează puţin. Seară la consul, unde aud comentarii despre necesitatea pedepselor corporale în rândul armatelor noastre coloniale.

Sâmbătă, ora 16. Sunt avertizat că avionul a avut o pană de motor şi că va pleca abia mâine, duminică. Febra creşte şi încep să mă întreb dacă nu e altceva decât o gripă.

31 august

Bolnav. Cel puţin bronşită. Sunt anunţat telefonic că vom pleca astăzi după-masă. Este o zi superbă. Medic. Penicilină. Călătoria se termină într-un sicriu de fier, între un medic nebun şi un diplomat, spre Paris.